
ఆర్య చరిత్ర రత్నావళి

హనుమంతుని చరిత్రము

౧,౨, భాగములు

వావిలికొలను సుబ్బరాయ విరచితము

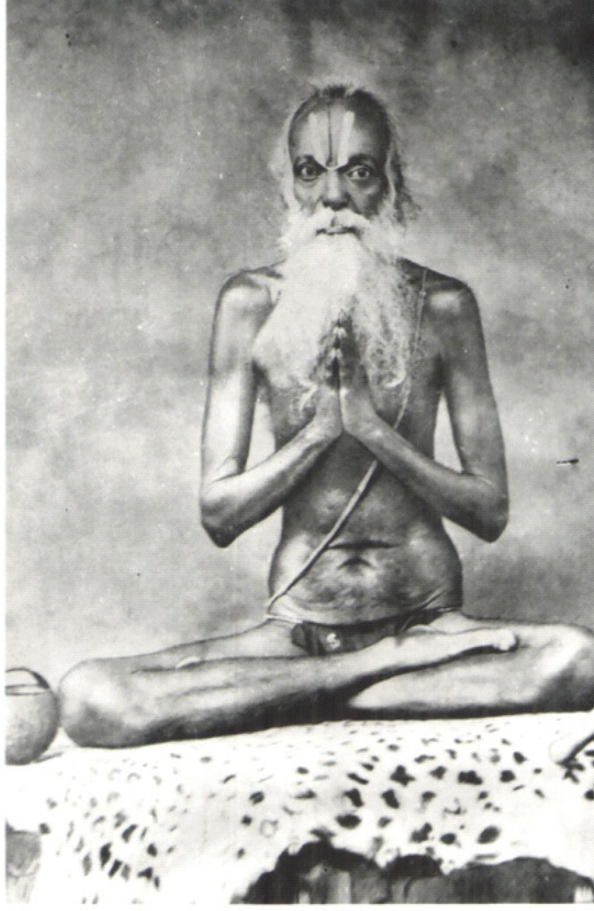

శ్రీరామసేవాకుటీరము, ఒంటిమట్ట కడప.

శ్రీరామజయము
ఆర్య చరిత్ర రత్నావళి
హనుమంతుని చరిత్రము

౧,౨, భాగములు

వావిలికొలను సుబ్బరాయ విరచితము

ఆంధ్రవాల్మీకి వాసుదాసస్వామి
శ్రీరామసేవాకుటీరము, ఒంటిమట్ట కడప.

దాతారం సర్వసంపదామ్

ఆపదా మపహర్తారం

తోకభివాసం శ్రీరామం
యస్మై

భూయో భూయో నమామ్యహమ్.

కం. నీపాదకమల సేవయు

నీపాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం

తాపార భూతదయమును

దాపనమందార నాకు దయసేయంగదే

శ్రీరామాయనమః

శ్రీమదాంజనేయ ప్రసాదసిద్ధిరస్తు

ఆర్య చరిత్ర రత్నావళి హనుమంతుని చరిత్రము

ప్రథమ భాగము

=====

శ్రీ మహావిష్ణువు రావణుని వధించుటకై తాను భూమియందు మానవావతార మెత్తెదనని వచించుటయు, బ్రహ్మదేవుడు దేవతలలో నాయన పరిచర్య నిమిత్తమై మీరును మీ మీ యంశములతో ఋక్ష వానరుల సృజింప జేయుండని చెప్పుటయు జ్ఞప్తియందున్నది. కదా ? ఆ సమయంబున మహాబలపరాక్రమ సంపన్నుడైన కేసరియను నొక గొప్ప వానరుడుండెను.

పుంజికస్థలయను నొక యవ్వరస శాప కారణమున అంజనయనుపేర భూమియందు బుట్టి యతనికి భార్యయై యుండెను. ఆ మహాపతివ్రత యొకనాఁ డిచ్చావిహారంబుగ నొక పర్వతాగ్రంబున సంచరించుచుండెను. ఆ సమయంబున నెవరో యామె కన్నులకుఁ గానరాక యామెను దాఁకి నట్ల య్యెను. దాని కా పతివ్రత కోపించి నా పాతివ్రత్యమును జెఱుప నుంకించువాఁడెవఁడనిపలికిన వాయుభట్టారకుఁ డామెతో నిట్లనియె. దేవీ! కోపింపకుము. నేను దాఁకుటవలన నీ పాతివ్రత్యమునకు హానిలేదు. నా యనుగ్రహమున నీ యుదరంబున జవ సత్త్వంబుల నన్నుఁ బోలిన కుమారుఁ డుదయించు ననెను. ఆ వరము ప్రకారము అంజనాదేవి గర్భంబున నొక వానర కుమారరత్నముదయించెను.

ఒకనాఁ డంజనాదేవి తన బాలునిఁ దొట్టిలో నుంచి ఫలములు గొనివచ్చుటకై యడవికిఁ బోయెను. ఆసమయమునఁ దూర్పున సూర్యుభింబ ముదయించు చుండెను. దాని యెఱ్ఱుని కాంతిని జూచి తొట్టెలోని బాలుఁడు పండని భ్రమించి దానిని బట్టుకొనుటకై చివ్వున నాకాశమున నెగిరి పోవుచుండెను. ఇట్లు తన్ను సమీపించి వచ్చు బాలునిఁ జూచి యతఁడు చేయఁబోవు గొప్ప కార్యము లూహించి సంతసించి యతనికిఁ దన కిరణముల వేఁడిమి తగులకుండునట్లు సూర్యుఁడు ప్రకాశించెను. వాయు దేవుఁడును కుమారునకు శ్రమము కలుగకుండునట్లు కమ్మగ చల్లగ వీచుచుఁ బోవుచుండెను. అనాఁడే యమావాస్య యగుటచే రాహువు సూర్యునిఁ బట్టుకొన వచ్చుచుండెను. హనుమంతుఁడు రాహువుపై కుటికెను. తన్నుఁ బట్టు కొనవచ్చు హనుమంతునిఁజూచి రాహువు జడిని యింద్రునియొద్దకుఁ బోయి యిదివఱకుఁ బర్వదినంబుల సూర్య చంద్రులఁ బట్టునధికారము మాకు మాత్రమే యుండఁగా నిప్పు డాపనికి మఱియొకని నేర్పఱుపఁ గారణ

హనుమంతుఁడు సూర్యుని మ్రొంగబోవుట

మేమని యడిగెను.నేను మఱువ్వరికి నేర్పఱుపలేదని చెప్పి యింద్రుఁ డైరావతా రూఢుఁడయి రాహవుతోడ హనుమంతు నొద్దకు వచ్చెను.హనుమంతుఁడును ఐరావతారూఢుఁడైన నింద్రునిఁ బట్టఁబోవ నతఁడు కుపితుఁడై వజ్రాయుధముచే నాజంనేయుఁ గొట్టెను.ఆ దెబ్బతగిలి హనుమంతుని చెంప గాయపడెను.ఆవేద నకుఁ దాళఁజాలక యాంజనేయుఁడు మూర్ఛిల్లి యొక కొండపైఁ బడెను.

తన కుమారుని యింద్రుడు పీడించెనని వాయుదేవుఁడు కోపించి బాలు నెత్తుకొని యొక గుహలోనికి బోయి లోకమందంతయు సంచరించుట మానెను.వాయు సంచారము మానినతోడనే ప్రజయంతయు సహింపరాని బాధ పడఁజొచ్చెను.ఊపిరాడక పోయెను.మలమూత్రములు వెడలక పోయెను.అవయవసం ధులు భేదిల్లెను.కాలుసేతులు కట్టెలవలె నయిచాచుటకు ముడుచుటకు సాధ్యపడకపోయెను.

మహోదరములు వచ్చినట్లు లందరకుఁ బొట్ట లుబ్బెను.వేదాధ్యయనము నిలిచి పోయెను.హోమ ములు జరుగవయ్యెను.నిత్యకర్మములెల్ల నీటఁగలసెను.ధర్మకార్యములు లోపించెను.అప్పుడు దేవతలందఱు బోయి బ్రహ్మదేవునితో నిట్లనిరి.దేవా! అన్ని విధములయిన దేహములకు నీవు వాయుదేవుని ప్రాణముగా నిచ్చితివి.ఇప్పుడా జగత్ప్రాణుఁడేకారణము చేతనో సంచారముమాని అంతఃపుర స్త్రీలవలె మమ్ము నిట్టట్టు కదలకుండఁజేసెను.లోకముపడు బాధలు మే మేమని విన్నవంతము.మారుతుఁడు మమ్ము నిష్కారణముగఁ జంపయత్నించెను.దేవా! నీవే దిక్కు నీవే శరణము పాహిపాహి యనిన వారలంజూచి బ్రహ్మయిట్లనియె.

సురులారా! సమీరుఁ డిట్లు చేయుటకుఁ గారణము లేక పోలేదు.దీనిని జక్కఁ బెట్టెదను.నా వెంట రండని యింద్రాగ్ని యమ వరుణ కుబేరేశానాది పరివృతుఁడై పుత్రునకై శోకించుచు వాయుదేవుఁడున్న గుహయెద్దకు వచ్చెను.ఇంద్రాది సహితుఁడై వచ్చిన పరమేష్ఠినిఁ గాంచి బిడ్డ నెత్తుకొని లేచి సమీరుఁడు పాదములవ్రాలి నమస్కరించెను.బ్రహ్మయు నతని లేవనెత్తి యిట్లనియె.

నీవు పుత్రశోకంబున లోకమున కాకుల పాటు గూర్చుటెఱుంగుదు.నీవు పుత్రునకై దుఃఖింపఁబని లేదు.ఇతఁడు లోకోపకారంబుగ ననేక మహాకార్యములు చేయఁ గలడు.కావున దేవతలారా! వాయుదేవునకుఁ బ్రీతిగ నీ బాలునకుఁ దగిన వరంబు లిందనిన నింద్రుఁ డిట్లనియె.

ఈ బాలునకు నా వజ్రాఘాతమున హనువు భగ్నుమయ్యెను గావున నితఁడు హనుమంతుఁ డనుపేర లోకమునఁ బ్రసిద్ధినిగాంచుగాక.ఇంక నెప్పటికి నీతఁడు నా వజ్రముచే మృత్యువుఁ గూరకుండెడుఁగాక యనిన భాస్కరుఁ డిట్లనియె.నా తేజమున శతాంక మీ కుమారున కిచ్చితిని.ఇతఁడు విద్య నభ్యసించు ప్రాయము గలవాఁడునాఁ డితనికి నేను విద్య నేర్పెదను.శాస్త్రదర్శనమున నితనితో సమానులు లేకుండఁ జేసెద ననిన వరుణుండు నీళ్లచేతను దన పాశములచేతను మృతిలేకుండనట్లు వరమిచ్చెను.

కాలదండాదులచే మృత్యువుపాలఁ బడకుండునట్లును,వ్యాధి బాధితుఁడు కాకుండు నట్లును,యుద్ధ భూమి విషాదపడకుండునట్లు దండధరుఁడును,గుబేరుఁడు తన గదచేత మృతిగానకుండునట్లును,ద్రిలోచ నుఁడు తన యే యాయుధము చేతను గాలవశత నొందకుండునట్లును,వరంబు లిచ్చిరి.బ్రహ్మయుఁ జిరాయు విచ్చి బ్రహ్మదండముచేతను నవ్యధ్యుఁడనియు బ్రహ్మస్త్రమునఁ గట్టుపడి తన్మంత్ర జపముచే విడివడుననియు వరమొసంగెను.విశ్వకర్మయుఁ దాసు నిర్మించు నే యస్త్రశస్త్రములచేతను వీనికిఁ గీడురాదని యు దీర్ఘాయువగు ననియు వరమిచ్చెను.వరములు విని సతసించి సురజ్యేష్ఠుండున్నుండు.శత్రుమర్దన దక్షుండు.మిత్రరక్షణ సమర్థుడు.దుర్జయుండు.కామచరుండు కామరూపియై యెందును నెదురేదియు లేక యసమానకీర్తి గడించునని వచించి సురలతోఁ దన లోకమునఁ బోయెను.జగత్ప్రాణుండును బిడ్డను గొని వచ్చి యంజనేతికిచ్చి సమస్త వృత్తాంతముఁ దెలిపి యధేచ్ఛమరిగెను.

అంత నబ్బాలుండు కొంత కాలమునకు దిరుగులకు శక్తి రాగానే యా యరణ్యమందలి మునుల యాశ్రమములందు సంచరించుచు నా మునుల నారచీరలు చించుచు నగ్నిహోత్రము లార్పుచు వా రదలించిన గుఱ్ఱిని వారిని బెదరించుచు స్రుక్కుల ఘటములను బగులగొట్టుచు ఫలములను రాల్చుచుఁ దీఁగలఁద్రెంచుచు నిట్లు అంపుచేయుచున్న నాబుషీశ్వరు లాబాలుండు బ్రహ్మచే వరములు గొన్నవార్త యెఱింగి కోపించి శపింపక నొల్లక ఓ హనుమంతా ! యెవ్వరైనను నిన్నుఁ బ్రేరించువఱకు నీ బలమిట్టిదన నీకుఁ దెలియక యుండునుగాక యని శపించిరి.అది మొదలు తన శక్తిని మఱచి తక్కిన క్రోతులవలె నదలించిన భయపడి పరువిడుచు విల్లుచూచిన గుండె జల్లుమనఁ బాటుచు నెదిరింప నోడుచుఁ దిరుగుచుండెను.

అంత విద్యాభ్యాసమునకు యోగ్యమయిన కాలమురాగా నంజనాదేవి కొడుకును జేరదీసి తండ్రి! నీ విట్లు విద్యలేక సోమరివై తిరుగుట సరిగాదు. నీకు దేవత లీ యీ వరముల నిచ్చియున్నారు. విద్యలేని శక్తులు గ్రుడ్డివాని చేతిరత్నములు సమానములు. విద్యవలన నన్నిశక్తులు ప్రకాశించును. లోకపూజ్యత గలుగును. పూజ్యులు సమ్మానింతురు. ఆత్మజ్ఞానము కలుగును. ఇహ పరముల సుఖము కలుగును. కావున నీవు సూర్యునొద్దకు నేగి విద్యల సభ్యసింపుమని బోధించిన నాంజనేయుడడు తల్లి యనుజ్ఞ పడసి యామెకు బ్రదక్షణనమస్కారము లాచరించి తీవ్రున నెగసి సూర్యునొద్దకు బోయి నమస్కరించి నాకు బాల్యంబున మీరు విద్య నేర్పెద నని వరమిచ్చితి రని నా తల్లి చెప్పెను. ఆ నిమిత్తమున మీ యొద్దకు వచ్చితిని. వీనిని శిష్యునిగ్రహించి కరుణించి విద్యాదానమొనర్పవేడెద నని ప్రార్థించిన నతని వినయ వివేకములకు సంతసించి సూర్యుడిట్లనియె. అంజనేయా ! నీ నొకచోట నొక నిమిషమైన నిలుచువాడను గాను. నాయొద్ద నేవెట్లువిద్య గ్రహించెదవు? నావెంట నీవును వచ్చి విద్య గ్రహింతువేని యవశ్యము నేర్పెదననిన హనుమంతుడడు తన దేహమును బెంచి తూర్పుకొండపై నొక పాదమును బడమటి కొండపై నొక పాదమును మోపి చెవిని సూర్యుని సమీపమున నుంచి యాయన చెప్పిన విద్యలన్నియు గ్రహించెను. ఈ విధముగ సూత్రము వృత్తి యర్థము పదముతోడ వ్యాకరణము ఛందస్సులోనగు శాస్త్రము అన్నియు నేర్చెను. తొమ్మిది వ్యాకరణములు ముఖస్థము లొనర్చెను. అన్ని విద్యలయందును బారంగతుండై మరలఁ దల్లియొద్దకువచ్చి యామెకు సమస్తముఁ దెలిపి తల్లీ! విద్యలన్నియు నేర్చితిని. శక్తి సామర్థ్యములు గడించితిని. ఇక నేను జేయవలసిన కార్యమెయ్యెది ? యనిన నామె యేమియుఁ జెప్పఁజాలక వాయుదేవుని బ్రార్థించెను వాయుదేవుండు ప్రత్యక్షమై కార్యం బేమియనిన నామె కుమారుప్రశ్నవిధం బెఱిగించిన వినతుండై నిలువఁబడియున్న యాంజనేయుం జూచి యాయనయిట్లనియె. కుమారా! యిప్పుడు వానరులకెల్ల వాలిరాజై కిష్కింధానగరమున నున్నవాడడు. అతని తమ్ముడడు సుగ్రీవుడడు యువరాజు. నీవా సుగ్రీవు నొద్దకు బోయిన నిన్నతఁ డాదరించి మంత్రిపదంబొసంగును. నీ వచటికిఁ బోము.

కుమారా! నీవు చదివిన చదువు హనుమంతుడను పేరురెండును సార్థకములైనవి. నీయట్టి కుమారుఁ డు గలుగుట నీ తల్లిదండ్రుల కీర్తియు లోకమున శాశ్వతమయ్యెను. నేను జెప్పినట్లు నీవు సుగ్రీవు నొద్ద మంత్రివై యుండుము. నీ వెవ్వరిని దర్శించిన నవ్యాజమై పరిపూర్ణమై భక్తి యుదయించిన కడుపులోని ప్రేవులు కరఁగినట్టై పోవునో యాయనకు నీవు దాస్యము చేయుము. ఆయనయే నీకు సేవిప యోగ్యుడడు. ఆయ న వలననే నీకుఁ బరమశ్రేయస్సు కలుగునని చెప్పి యంతర్హతుడయ్యెను.

హనుమంతుడడు తల్లికిఁ బ్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించి తల్లీ ! సుగ్రీవునొద్దకు బోవ నా కును జ్ఞయిమ్మని వేడెను. అప్పుడంజనాదేవి యిట్లనియె. పుత్రా ! లోకమున సుతులు మతిమంతులు గుణవంతులు కీర్తివంతులు నగుట చూచుటకన్నదల్లికి మఱి యే డభిలాషగలదా? ఉద్యోగవంతుఁ డగువురుషునే లక్ష్మి వరించును గావున నీవు సుగ్రీవునొద్ద మంత్రి పదవినందఁబోవుట నాకెంతయు సంతోషకరమే. నా మనస్సు నఁ గల మఱియొండు కోర్కెయు నీతోఁజెప్పెదను. స్త్రీలకుఁ బుత్రులందు ప్రీతికంటె మనుమలయం దెక్కువ మక్కువయుండుట స్వభావము. ఆకారణముచేతను దమ సంతాన మభ్యుదయము నొందఁ గోరియుండ దమ పుత్రున కెప్పుడు పుత్రుఁడుగలుగునా యని స్త్రీలు కాచియుందురు. నేను స్త్రీనేగదా. అంతియ గాక. “లేబర ముగాదె యిల్లాలు లేని బ్రతుకు” “అంగునలేని యిల్లు పొల్లు”లోనగు సూక్తుల వలనను, అపుత్రస్యగతిర్నాస్తి యని పుత్రులు లేనివానికిఁ బుట్టగతులు లేవను ప్రమాణవచనంబుల వలనను నీవు గృహస్థధర్మ మవలం బించి సుఖించుటే నాకుఁ బరమసమ్మతము. కావున నీవుబ్రహ్మచర్యము వదలు నాలోచనచేయమనిన నాంజ నేయుండు తల్లింజూచి కరములు ముకుళించి యిట్లనియె.

అమ్మా! లోకమునఁ బ్రవృత్తి మార్గమనియు నివృత్తిమార్గమనియు రెండు మార్గములు కర్మకాండము నాధారముగఁ గొని ప్రవృత్తిమార్గమును ననుసరించి సంసారమున వర్తించుచు దాన ధర్మములు యజ్ఞాదు లొనర్చువారు పుణ్యమార్జించి స్వర్గమునకుఁ బోయి యందా పుణ్యఫలము నానా సుఖములమూలమున ననుభవించి పుణ్యక్షయము కాఁగామరల భూమిమీఁద జనించి మరలఁగర్మములొనర్చి మఱిచచ్చి మఱిపుట్టి ఇట్లు కాలచక్రమునఁ దగిలి క్రిందికి మీదికి రాకపోకలు గావించుచుందురు. ఇట్టిది తుదకు దుఃఖమునందగునే కాని సుఖమనరాదు. దుఃఖముతో మిశ్రముగాని శాశ్వతసుఖమే సుఖము. అది సంసారచక్రమునఁ దగులు కొననివారికి లభించును. అట్టి వాడే ముక్తుడడు. ఆ మార్గమందుఁ బోవువాఁ డే నివృత్తి మార్గమునందుఁ

బోవువాడు. ఆ మార్గమునఁ బోయినవాడు మరల రాడు. కావున నేమార్గముసౌఖ్యదాయకమో నీవే యాలోచింపుము. సంసారము కాంతామూలము కాంతయే సమస్త దుఃఖములకు మొదటి కారణము. అంగనా సంగతి వదలఁ గలిగినవాడే ముల్లోకముల జయింపఁగలిగిన వాడు. తరుణులవలనఁ బురుషులకు సుఖము గలుగుటయుఁ గలలోని క్షీరపానమున దేహబలము గలుగుటయు సమానములు. తల్లీ ! స్త్రీ జాతిని దూషించితి నని తలఁపకుము. కామము స్త్రీజాతికి స్వభావగుణము. స్వభావము దూష్యమని నేను జెప్పును. దీపశిఖకు దాహకగుణము నైజము. అది యెఱుంగక భ్రాంతిపడి దానియందు మతిలేని శలభము దుముకును. సత్యమెఱిగినవి దూరమునంద తొలఁగును కావున దోషము శలభముదిగాని యగ్నిదిగాదు. జ్ఞాన ముచే సత్య మెఱిగినవారు భ్రాంతిపాలుగాక కాంతలకు లోపడరు. అజ్ఞానులు సంసారమునఁ జిక్కుకొని దిక్కు తెలియక మిణకరింతురు. ధృఢజ్ఞానము కలుగువఱకు గృహస్థమార్గమును విడువరాదు. ధృఢజ్ఞానము కలవాని కదియేల? కావున సన్నామార్గమునఁ బోవబలవంత పెట్టకుము. పుత్రులు లేకుండినఁ బుట్టగతులు లేవనుట ప్రవృత్తి మార్గమం దుండువారివిషయమే కాని జ్ఞానుల విషయము గాదు. కాళ్లురాని పిల్లలను దల్లులు మోసికొని పోవునట్లు స్వయముగ ఆత్మజ్ఞానముచే సూర్యలోకములు సంపాదించలేనివారికిఁ బుత్రుల తోడుపాటు కావలసియుండును. కాళ్లు వచ్చి తనంత నెగురఁగల వానికి సాహాయ్యమేల? తన్నుదాను గాపాడుకొనలేక పరులను విశ్వసించియుండుటేమి నీతి ? బ్రహ్మచర్యమున మృత్యువునే జయింపవచ్చుననఁ దక్కిన మాటలే ? కావున నన్నీవిషయంబున నిర్బంధింపకు మని తల్లికి బునఃపునఃప్రణామంబు లాచరించి యామె యనుజ్ఞగొని సుగ్రీవునొద్ద కేగి యతని మంత్రియై హనుమంతుఁడు కాలము గడుపుచుండెను.

ఇట్లు కొంతకాల మరుగ వాలి సుగ్రీవులకు విరోధము పొసఁగెను. బలవంతుఁడైన వాలి సుగ్రీవునిఁ దన్ని యూరు వెడలగొట్టుటయే గాక యతని హింసింపఁదలఁచి తఱిమెను. అతనికి భయపడి సుగ్రీవుఁడు దేశదేశము దిక్కుదిక్కు దిక్కుగానక పరువెత్తుచుండెను. హనుమంతుఁడు తాను వాలినిఁ జంపశక్తిగలవాడయ్యు తనబలము తనకు తెలియని కారణము చేతను ఆయన ప్రేరింపఁబడక తనశక్తి తానెఱుంగఁజాలడని సుగ్రీవునకుఁ దెలియని కారణముచేఁ బ్రేరింపకుండుటను సుగ్రీవుని వెంటఁదానును దేబవలెఁ బరువెత్తుచుండెను గాని వాలిని ధిక్కరించిన వాడు గాఁడు. ఇట్లు పరుగెత్తి పరుగెత్తి విసిగి తుదకు నీబాధతప్పించుకొను నుపాయమెఱుంగక యల్లాడుచున్న సుగ్రీవునిఁ జూచి హనుమంతుఁ డిట్లనియె. సుగ్రీవా ! యెంతకాలమని యిట్లు బ్రాణభీతి నీవు పరుగెత్తఁగలవు ? దిక్కులు దేశములన్ని తిరిగి తిరిగి ప్రాణములు పిడికిటిలోనికి వచ్చెను. నామాట నాలింపుము ఋష్యమూకపర్వత మెక్కరానట్లు వాలిని మతంగమహాముని శపించెనుగదా ? అందు నీవుండిన వాలి నీపొంతకు రాఁజాలఁడు. అనిన హనుమంతా ! మంచి యుపాయము చెప్పితివి. నీపుణ్యమున బ్రతికితినిని చావుపరువున వచ్చి ఋష్యమూకమెక్కెను. వాలియు శాపభయమున నాపర్వతముపై నెక్కక కిష్కింధకుఁబోయెను. అది మొదలు సుగ్రీవునిప్రాణము సుఖపడ నలువురు మంత్రులతో నతడు ఋష్యమూక మునందే కాలము గడుపుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు ఆకాశమార్గామున రామా రామా లక్ష్మణా లక్ష్మణా యను ధ్వని వినఁబడెను. ఇది యేమని యందఱు తలఁచి రావణుడు పట్టుకొని పోవుచున్న సీతాదేవిని జూచిరి. రావణుఁడు దుష్టుఁడు. బలవంతుఁడు. పరస్త్రిల నెత్తికొనిపోవుట వానికి నిత్యకృత్యము. కావున నెవతె నెత్తికొని పోవుచున్నాడో మనమేల వీనితోఁ గలహింసవలయునని సుగ్రీవాదు లూరకయుండిరి. సీతాదేవియును దాను ధరించిన సొమ్ములలోఁ గొన్ని యొలిచి పైఁటకొంగు చించియందు వానినిగట్టి వారు చూచుచుండ వారి ముంగలఁ బడవైచెను. ఆ ముడుపు పచ్చికనేల నొకచోటఁ బడెను. ఆంజనేయుఁడు తటాలనఁబోయి దానినిఁ దెచ్చి యొక గుహలోఁ బదిలపఱచెను.

తరువాత గొన్నిమాసములకుఁ బంపాతీరమున నిరువురు విండ్లు బాణములు ఖడ్గములు ధరించి మునివేషములతో సంచరించు చుండిరి. వారిని సుగ్రీవుఁడు క్రోఁతులకుఁ జూపి యల్లదే పంపాతీరమునఁ గంటిరే. ఎవ్వరోకాని చాపబాణ ఖడ్గదారులై భద్రాకారులై బలసారులై వీరులిరువురు సంచరించుచున్నారు. వీరెవ్వరో వాలి పంపున మనల వధింప వచ్చినవారు. నిక్కపు ముసులు గారు. వంచనచేయ నారచీరలు ధరించిన వారు కాకుండిన తాపసులకు శరచాపములేల ? కావున వారియెదుట నిలువరాదు. నిలచిన ముప్పు తప్పదని గుండెలు తటతట కొట్టుకొన నిప్పుత్రొక్కిన క్రోఁతివలె నిలచినచోట నిలువక యీబండమీఁదనుండి యీ బండమీఁదికి నీగుండునుండి యీగుండునకు నీచెట్టునుండి యీచెట్టునకు నీకొండనుండి యీకొండకు

బరువెత్తసాగెను.మంత్రులును సుగ్రీవు వెంటనంటి యొకరిని మించి యొకరు దాంటులు పెట్టుచుబరువిడి యొక కొండమఱుంగున జేరిరి.అప్పుడాంజనేయుడు సుగ్రీవునొద్దకువచ్చి వానరేశ్వరా ! యేల యిట్లు పరువుపాతెదవు?నీవు భీతిల్ల గారణమేమిగలిగెను?ఇది ఋష్యమూకము గదా?ఆ క్రూరుడైన వారి యెక్కడ గానరాడు.తేరకు భయపడి నీ కపిత్వము సార్థకపఱచుకొనెద వేల? దేశముల బాలించు తేనికి లఘుచిత్త త్వము తగునా యనిన సుగ్రీవు డిట్లనియె.

హనుమంతా ! నేను నిష్కారణముగ భయపడినవాడను గాను.అదో పంపాతీరముననున్న మాయము నులఁ జూడుము.వారి యాజానుబాహువులు విశాలపక్షములు భయంకరశర చాపఖడ్గములు చూచిన నెవఁడు భయపడఁడు.

రాజులు బహుమిత్రులు.వారి నేనాఁడును నమ్మరాదు.శత్రువుల వధింపఁ దమ మిత్రుల నెవ్వరినైన మాయారూపములఁ బంపుచుందురు.గూఢచారులవలన విరోధుల రహస్య మెఱుంగుచుందురు.పగవారాదమఱచి యున్న సమయంబున గీడు గావింతురు.వాలియు సామాన్యుఁడు గాఁడు.నిరపాయక శీలియు సదుపాయక శాలియుఁ కావున నెవ్వరినేని తన మిత్రులను నన్ను వధింప నిట్లు పంపియుండ వచ్చును.రాజుల చరిత్రములు చిత్రములుగదా యనిన నాంజనేయుఁ డిట్లనియె.

కపీశ్వరా ! నీవు చెప్పిన వాక్యములు సత్యములే కాని నీవు భయపడుకుటకుఁ గారణము సరియైనది కాదు.వారు మాయామునులనియు నిటకు ద్రోహబుద్ధిచే వచ్చినారనియుఁ జెప్పితిని.దీనివలన నీ కింగితజ్ఞానము లేదని తోఁడుచున్నది.వేషము లెన్ని వేసినను మనస్సు విధానము ముఖమునకుఁ గానవచ్చుచుండును. అది దాఁప నెవ్వరికి శక్యముగాదు.వారి ముఖము తీరు నారయ వారు కల్లకపటము లెఱుంగనివారిని తోఁచుచున్నది.ఇంతకు వారిట కేల వచ్చిరో యెవ్వరివారో యెఱుంగక సందేహించి భయపడనేల ! ఎవ్వరి నైన వారియొద్దకుఁ బంపి వారి తెఱుంగు విచారించి యందు సందియ మేదైనఁ దోచిన నప్పటికిఁ దగినకార్య మాచరింత మనిన సుగ్రీవు డిట్లనియె.

అటులైన నీవె యా కార్యమునకుఁ దగినవాఁడవు.నీవు నిజరూపమునఁ బోయిన నావాఁడవని వారు సందేహింతురు.ప్రాకృతవేషమునఁ బోయి మీ రెవ్వరు ? ఏల యిటకు వచ్చితిరి? మీదే దేశము ? ఎవ్వరివారు? మునివేషములు ధరించియు శస్త్రపాణులు కానేల? యని ప్రశ్నించును వారి ముఖనేత్రాదులఁ బరీక్షింపుము.వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చు నపుడును వారిని జక్కఁగ శోదింపుము.వారియం దేమియు వంచనలే దని తోచెనా యప్పుడు నావిషయమై ప్రస్తావించి వారిమనస్సు నా కభిముఖమగునట్లు చేయుము.వారిమాట యందెంత సత్యమో యెంకయసత్యమో పరిశీలింపుము.

పోయిరమ్మనిన నాంజనేయుండును భిక్షుకవేషము ధరించి **సన్యాసి వేషంబున హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణుల యొద్దకు వచ్చుట.**వారియొద్దకుఁ బోయి వారికి సవినయముగ నమస్కరించి సుగ్రీవు నభిప్రాయప్రకారము దన యాలోచనమునకుఁ దగినట్లు వారితో నిట్లనియె.

అయ్యలారా ! మీరెవ్వరు ? ఇవ్వనదేశమునకు వచ్చిన కారణమేమి? మీరు రాజములతోను దేవతలతోను సమానులుగ నున్నవారు మీ వేషములా మునివేషములు. అటులయ్య మీరు సుప్రతులై యున్నవారు? సరోవరతీరమందలి వృక్షముల నేల యట్లు చూచుచున్నారు? మిమ్ము జూచి యీవనములోని మృగములు పక్షులు భయపడి పరుగు లిడుచున్నవి. మీదేహకాంతి యీకాసారనీరములకు మెఱుంగు పెట్టుచున్నది. వానప్రస్థమున నుండు రాజర్షులందునా మీరు మంచిప్రాయమున నున్నవారు. ఇట్టి ఘోరకాంతారమున మీరొంటిగఁ దిరుగుట చూడ మహాధీరులని తోచుచున్నది.

అయ్యా వినోదమునకై యీలోకమునఁగ్రీడ సలుప వచ్చిన సూర్య చంద్రులవలె నున్నవారు. మీరెవరు? మీ బాహువులు సుందరములు. అజానువులు. పరిఘసమానములు. అలంకార యోగ్యములయ్య నేల మీరు భూషణములు ధరింపకున్నవారు? మీతీరు చూచిన సశైల ససాగర సవనంబగు భూచక్రమంతయుఁ బరిపాలింప యోగ్యులరయ్య నిట్టిదశ నొందఁ గారణమేమి? మీ కోదండము లట్టి కోదండంబులు ధాత్రినెందును గానరావు. మీతూణంబులు శత్రుప్రాణంబుల హరించు బాణంబులచేఁ బూర్ణంబు. మీకృపాణంబులు కుబుజము విడిచిన పాములవలె భయదంబులు. అయ్యలార ! నేనింత మాటలాడుచుండినను మీరొక్కమాటైన మాటడరేల ? సుగ్రీవుఁడను వానరేశ్వరుఁడు కలఁడు. అతఁడుత్తమ ధర్మశీలి. ప్రతాపశీలి. అతఁడు జ్యేష్ఠభ్రాతృచే నవమానింపబడి దుఃఖితుఁడై దేశదేశములు తిరిగి తుదకీ ఋశ్యమూకము వాసముగా గొనియున్నాడు. నేనాతని మంత్రిని. వాయుతనూభవుఁడను. పేరు హనుమంతుఁ డందురు. కామరూపధరుఁడను. కామసంచారుఁడను. ఆయన మీ స్నేహముఁగోరి నన్ను మీయొద్దకుఁ బంపెను. నా ప్రభువు మేలుకోరి యీభిక్షుకరూపము ధరించి మీయొద్దకు వచ్చితినిని యూరకుండెను.

అమృణ్ణి-తాను సుగ్రీవుని దూత యని వానరుఁడ నని హనుమంతుఁడు నిజము చెప్పుట తప్పు. రామలక్ష్మణులు వాలిపంపున వచ్చినవారు కారు గనుక సరిపోయె. అటు కాకుండిన నిది కార్యహానికరము గదా.

తండ్రి-మీరింతమాత్ర మాలోచించుట సంతోషకరమే కాని మీబుద్ధిని పిందెలోనే పండనీయరాదు. ఏదోయొకటి తటాలున తోచిన నంతమాత్రముతో మీరాలోచించినదే సరియని యెదుటివారు గొప్పవారైనను పొరపడిరిని యాక్షేపించుట సరియగునా ? అందు మీరా హనుమంతుని నాక్షేపించువారు సీతారాములయు హనుమంతునియు వాక్యములను కార్యముల గుఱించి మీరెక్కువబుద్ధి నుపయోగించి యాలోచించిననే సత్యము గనుఁగొనఁజాలుదురు. గాని లేనియెడల వెక్కిరింపఁబోయి వెల్లకిలఁబడుదురు. నేను జెప్పునది విని తరువాత హనుమంతుఁడు పొరపడెనో నీకే యాలోచనలేకపోయెనో తెలిసికొనుము.

రామలక్ష్మణులు శత్రుపక్షమువారని సుగ్రీవుఁడు సందేహించెను. ఒకవేళ యూహ సత్యమైనచోఁదాను నిజరూపమునఁ బోయినఁ గార్యహానియగును. మాటువేషముతోనే పోవలయును. ఏరూపముతోఁ బోయిన మేలు? రామలక్ష్మణులయందు రాజచిహ్నములు మునివేషములు కనఁబడుచున్నవి. రాజులకు మునులకు నిరువురకు సన్యాసులు పూజ్యులు. సన్యాసుల యెదుట నెట్టివారు నసత్యమాడ నొల్లరు. కావున సన్యాసి వేషముతోఁ బోవుట మేలని హనుమంతుఁడు తీర్మానించుకొనెను.

అట్లు సన్యాసివేషముతో బోయి రామలక్ష్మణులను జూడఁగానే వాయుదేవుఁడు చెప్పినట్లు హనుమంతునికి వారి యందత్యంతభక్తి జనించి ప్రేవులే కరఁగిపోవునట్లులాయెను. అభక్తిశయముచేఁ దన్నుదాను మఱచి సన్యాసియగుటచే వారిమ్రొక్కుదానుగొనుటకు మాటు తానే వారికి మ్రొక్కెను. తరువాత వారితో సంభాషించుటకు, బ్రారంభించెను. ఆ సంభాషణకాలమున రామలక్ష్మణుల యింగిత మెట్లు హనుమంతుఁడు పరిక్షించుచుండెనో యట్లే హనుమంతుని యింగితమును రామలక్ష్మణులు పరిక్షించుచుండిరి. ఆప్రకారము మాటలాడుట యందు హనుమంతుఁడు మీ రెవ్వరు? రాజర్షి చిహ్నములు మునివేషములు ధరించి యున్నారనఁగానే మనము మోసగాండ్రమని యితఁడు గ్రహించెను. ఇతని తెలివి యింతమాత్రమా యని రామలక్ష్మణులనుకొనిరి. వారి ముఖవికారమువలన వారియభిప్రాయ మప్పుడే హనుమంతుఁడు గ్రహించి పొరపడితిని గదా యనుకొని వెంటనే మీరిట్లు వేషధారులైనను యేదియో సుప్రతముపూని యిట్లులైతిరిగాని లోకమున మోసగింపఁ గాదని యర్థ మిచ్చునట్లు సుప్రతులరు అనెను.

అప్పుడు రామలక్ష్మణులు మన యభిప్రాయ మితఁడు గ్రహించెఁ గదా యని ప్రసన్నముఖులయిరి. ఇట్లు హనుమంతుఁడు తన మాటలవలన రామలక్ష్మణుల ముఖముల వర్ణవికారములు లక్షించును నెంతజాగ్రత్తతో మాటలాడినను వారు ప్రత్యుత్తర మీయరైరి. ఏల? యితఁడు నిజమైన సన్యాసికాడని వారు గ్రహించిరి.

నేను నిజమైన సన్యాసిని కాడని మీరు గ్రహించియే నా నమస్కారమునకు మీరు ప్రతి నమస్కారమును జేయక ప్రత్యుత్తరమైన నీయకున్నారు. ఇక నాస్వరూపము దాచి ఫలములేదు. ఋజువర్తనమే మంచిదని తలంచి ఇప్పుడు తాను వానరుడనని సుగ్రీవుని మంత్రిని చెప్పెను. నేనిప్పుడు వ్యాఖ్యానముచేయఁ బూసలేదు గనక గొంచెముగ మార్గముసూచించితిని. ఈవిధముగ మీరు తక్కినచోటుల నాలోచింపవలయును మీయభిప్రాయ మెట్టిదైన నగుఁగాక హనుమంతుని విషయమైన శ్రీరాముని యభిప్రాయము వినుఁడు.

ఈప్రకారము హనుమంతుఁడు మాటలాడి నిలువఁగా శ్రీరాముఁడు తమ్మునిఁజూచి యిట్లనియె. లక్ష్మణా! యితఁడు సుగ్రీవుని మంత్రియఁట మన మెవ్వనిఁ దలచుచుంటిమో యా సుగ్రీవుఁడే మనచెలిమికోరి యిట్లతనిఁ బంపెను. ఈయనకుఁ దగినరీతిఁ బ్రత్యుత్తర మిమ్ము.

సీ. నెయ్యంబుఁ దియ్యంబు నేర్పు దీవింప నీ

వాక్యజ్ఞునకు బ్రతివచన మిమ్ము

ఋగ్వేదమును జక్క నెఱుఁగనివాఁడు య

జుర్యేదధారణా శూన్యబుద్ధి

సామవేదమునఁ బ్రాజ్ఞత్వంబు లేనివాఁ

డిరీతి భాషింప నేరఁ డెపుడు

వ్యాకృతియంతయు వల్లించే నిజముగ

నెన్నిమారులొ యీతఁ డింతసేపు

ఆ. మాటలాడ నొక్కమాటయేనియు నప

శబ్దితంబు గాదు చక్షువులనొ

ముఖముననొ లలాటమున బొమలందు నొ

దోష మొకఁడైనఁ దోపదెందు.

చ. కొతుకులు లేక, విస్తరము గూడక, శంకకు సందునీక, య

ద్రుతమవిశంతంబు నయితొస్సులు పోవ కురోగలైకను

స్థితమయి మధ్యవస్వరముచే నలరారెడి వీనివాక్కు సం

స్మృతమును సక్రమంబు శుభ మెంతయు హృద్యమునై రహించెడిన్.

తే. అనఘ ! యీతని త్రిస్థలవ్యంజనస్థ

మైన చిత్రవచోగతి యాగ్రహమునఁ

జంపగత్తిని బైకెత్తు శత్రునైన

నెలమిఁ బొందింపఁజాలక యేలపోవు ?

రాజగువాఁడిట్టిదూతను సంపాదింపఁడేని యతని కార్యము లెట్లు సఫలము లగును? ఇట్టి దూతను గల రాజకార్యములు దూత ముఖముననే చక్కఁబడుచుండును. అని చెప్పిన వాక్యజ్ఞుఁడైన లక్ష్మణుఁడు వాక్యజ్ఞుఁడైన హనుమతో నిట్లనియె.

పండితేంద్రా ? సుగ్రీవుని సద్గుణగణములను ప్రభావమును మేము వినియున్నారము. అతని వెదకుచు మే మిందు వచ్చితిమి. నీవు చెప్పిన కీశరాజకార్యము నీవు చెప్పినట్లు చేయగలవారము. అనిన నమ్మాటలకు హర్షించి యిటువంటివారితోడ సుగ్రీవునకు మైత్రికుదిరెనేని యతని కార్యము చక్కఁబడుటేమివింత? అందును వీ రాయనను వెదకుచు వచ్చినారఁట. ఇక నతనికి రాజ్యలబ్ధి దుష్కరమననేల యని తనలోఁదాను సంతోషించుచు సుగ్రీవుని హితముఁగోరి మఱియు రామునితో నిట్లనియె.

అయ్యా ! యీ భయంకరారణ్యమునందుఁ బంపాతీరమున నీవు తమ్మునితోఁ ద్రిమూరనేల? యనిన రామునియాజ్ఞ నొంది లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె. మే మయోధ్యాధీశుఁడగు దశరథరాజు కుమారులము. ఆ కుమారులయం దీన జ్ఞేష్టుఁడు. ఈయన పేరు రాముఁడు. జనకుని సత్యసంధునిఁజేయ నీయన భార్యతో వసులకై బయలుదేఱెను. నేనీయన తమ్ముడను ఈయన గుణములవలన నేనీయనకు దాసుఁడనైతిని. ఇట్లు మేము మువ్వరము దండకారణ్యమున సంచరించుచుండ నీయన భార్యను రాక్షసుఁడెవఁడో యపహరించెను. ఆమెను వెదకుచు మేము రాఁగా శాపకారణమున దానవుడైన దనుఁడనువాఁడు సుగ్రీవునితో మీరు స్నేహము చేసితిరేని యతఁడు మీకు సీతాదేవివార్త దెప్పించి యిచ్చునని చెప్పి దివమున కేగెను. ఆకారణముగ సుగ్రీవు

వెదకుచు వచ్చుచున్నారము. కపివరా ! యింక మాయిరువురకు సుగ్రీవుండే దిక్కు.

ఉ. మానితసర్వ సద్గుణ సమంచితలై ధరణీపరాగ్రణుల్
మానుగ వేనిచేత బహుమానము గౌరవ మందుచుండిరా
దానివరేణ్యుడౌ దశరథప్రభుపుత్రుండు లోకవిశ్రుతుం
డీనయశీలుండిప్పుడు కపీశ్వరునిన్ శరణంబు జొచ్చెడిన్

హనుమంతా? యిట్టి మహానుభావుండు శోకముచే జిక్కి సుగ్రీవుశరణుం చోరుచున్నవాండు. ఆయన యాయనను జేకొనుటర్హంబని కన్నుల నీరుగాఱ శోకించిన వాయు నందనుండతనింజూచి యిట్లనియె.

ఆర్యులారా ! యిట్టి జితేంద్రియత యిట్టి బుద్ధివైభవము నిట్టి శీలసంపన్నత గల మిమ్ముం దన యదృష్టముచే సుగ్రీవుడు చూచెను. ఆయన వృత్తాంతముం జెప్పెదద వినుండు. అన్నయైన వారి పగపూని యూరు వెడలఁగొట్టి యాయన భార్యను ఆధర్మపద్ధతిని తానేలుచున్నాడు. ఈయన దుఃఖాక్రాంతుండై యిడుమలు పడుచున్నాడు. కావున మీ కవశ్యము సీతను వెదకు కార్యమునం దోడు పడఁగలండు. కావున మీరచ్చటికి వచ్చుటే మేలన లక్ష్యణుండు శ్రీరాముంజూచి యీ వానర నాథుండు నిర్మల మనస్కుండు. సత్యము చెప్పుచున్నాడు.

ఈ. మోము ప్రసన్నభావమును మోదమునం బలుకాడు భంగులున్
సామముమీఱ వ్యక్తముగఁ జల్పు ప్రసంగము భంగింజూడఁగా
నేమియు మోస మీకపికులేశ్వరునందుం గనంగరాదు రా
మా మన విప్పుడందుం బదమా? హనుమంతుండు కోరునట్లుగన్.

అనిన రాముం డంగీకరించెను. హనుమంతుండు భిక్షకరూపమున వదిలి నిజరూపమును గ్రహించి వారి నిరువురును మూఁపులపై వహించి యటఘజవుండు సుగ్రీవుం డున్నెడకుం బోయి వారిని దించి సూర్యనందను కడకుం బోయి సుగ్రీవా? వీరు దశరథ నందనులు. రామలక్ష్మణులు. మహాబలపరాక్రములు. సత్య సంధులు. జితేంద్రియులు. ఇందు శ్రీరాములు భార్య రావణుం డపహరింప నామెను వెదకుచు నీ చెలిమిఁ గోరి వీరు వచ్చిరి. నీకు పూజ్యులు కావున వారియొద్దకు నీవు పోయి గౌరవించి పూజించి చెలిమిచేసికొనుమని యతనిని దోడితెచ్చి రామలక్ష్మణుల ముందర నిలిపెను. వారును రామసుగ్రీవులు నగ్నిసాక్షికముగ స్నేహ మొనర్చిరి.

రాముండు తనభార్యను రావణుండెత్తుకొని పోవుట మొదలైన వృత్తాంతముండెలిపి తనకుం గలిగిన కష్టమునకై శోకించెను. అదియంతయు విని సుగ్రీవుం డిట్లనియె. రామచంద్రా ! మీ రడివికివచ్చిన కారణము మీకుం గలిగిన దుఃఖము నామంత్రిశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు సర్వముంజెప్పెను. నీభార్యవియోగదుఃఖము ను నేను బాపఁగలవాండ. ఆవిషయమై నీకు విచార మక్కఱలేదు. ఆదుష్టరాక్షసుండు సీతాదేవి నెందు దాచి నను నేను రోయించి నీకు వార్తతెప్పించెదను. కొన్నిమాసములక్రింద మే మీపర్వతాగ్రముననుండరావణుం డొక తలోదరిని బలాత్కారమునఁ గొని పోవుచుండెను. ఆమెయు రామాయని లక్ష్మణాయని యేడ్చుచుండెను. ఆమె మమ్మిందుంజూచి తనమేననున్న సొమ్ములను చెఱఁగుకొంగున ముడిచి జాఱవిడిచెను. ఆమూటను బదిలపఱిచితిని. అని హనుమంతుని మోముచూడ నాయన తటాలునఁబోయి యామూటను దెచ్చి సుగ్రీవు చేతికిచ్చెను. దానిని గ్రహించి రామచంద్రా ! యివి నీభార్య యాభరణములేమో చూడుమని యిచ్చిన శ్రీరాముం డుచూచి యగునని నానాప్రకారముల విలపించెను. సుగ్రీవుండు సూరార్చి తనకు వారికి విరోధము వచ్చిన విధముం దెలిపి వారిని నీవు వధించితేని నీభార్యను వెదకించెదనని చెప్పెను. ఆప్రకారమే శ్రీరాముండు వారిని సంహరించి వానర రాజ్యమునకు సుగ్రీవుని బట్టాభిషేకము చేసి సుగ్రీవా ! యిప్పుడు వర్షకాలము ప్రారంభించినది. ఈనాలుగు నెలలు యుద్ధయాత్రకనుకూలములు గావు. కావున నీవు కిష్కింధకుంబోయి వానకాలము పోఁగానే రమ్మని పంపెను. సుగ్రీవుండట్టులే కానిమ్మని కిష్కింధకుంబోయి రుమను తారను మరగి రాముని సమాచారమే మఱచెను. వానకాలము గడచెను. కామ పరవశుండై సుగ్రీవుండు గడువు మీఱుటయు నెఱుంగక సేనల జతగూర్చుం బ్రయత్నము చేయఁడయ్యె. అది గ్రహించి మనము బోధింప కుండినఁ గార్యము తప్పునని యాలోచించి హనుమంతుం డొకనాండు సుగ్రీవుంజేరఁబోయి యిట్లనియె.

సుగ్రీవా! నీ మిత్రులబలమున నీకుఁగీర్తియు, రాజ్యము, సుఖము సమస్తము లభించెగాని నీవు చేయవలసిన కార్యమొకటే మిగిలియున్నది. వానకాలమా గడచిపోయెను. యుద్ధయాత్ర కనుకూలమగు కాలము

వచ్చెను. నీ విదివఱకు వానర వీరులఁబిలిపించినవాఁడవు కావు. రాజనీతిఁ దలంపుము.

కం. కాల మెఱుంగఁచుఁ దత్త
త్కాలంబున మిత్రులందుఁ దగు పద్ధతి భూ
పాలుండు వర్తింప యశో
జాలము రాజ్యంబు కీర్తి శౌర్యము పెరుంగున్.

కం. దండంబును మిత్ర సుహృ
త్కాండంబును గోశబలము క్షౌఢతి ! యీ నా
ల్గుండిన లెస్సగ రాజ్య మ
ఖండసమృద్ధిం దనర్చుఁ గపిలోకవరా !

నీవును వృత్తసంపన్నుడవు. నీ మనస్సు దుర్మీతిని పోవునదిగాదు. అట్టులుండియు నీవేల పొరపడి
చేయవలసిన కార్యము నుపేక్షించితివి.

కం. తనవనుల నెల్ల వదలియుఁ
దనమిత్రుని కార్యమునకుఁ దతి ముత్సాహం
బును గొని చరించునాతఁడు
కనఁడెప్పుఁ డనకర్థంబుఁ గపికులతలకా.

కం. కాలాతిక్రమణంబుగఁ
జాలగ మిత్రార్థమునకు సమకట్టి నరుం
డేలీల నెంతగాసికిఁ
బాలైనను మిత్రకార్యపరుఁ డన రతనిన్.

కాబట్టి నీవు సకాలమున మిత్రకార్య మొనర్పఁబూనుము. సీతాదేవిని వెదక వానరుల సంపుము. ఎంత
టి కార్యమైనను సాధింపఁగల కవులు నీవశులై యున్నారు. మింటను మంటను నీళ్ళను భూమిని నైనఁ
జొచ్చి వార్తతేఁగలవారలుండ వారిని బిలిపించి నీవేల యాజ్ఞాపింపకున్నావు ? కాలము మీఱెను గదా. రాముండే
ల హెచ్చరింపరాదు. అతని కార్యముపై నతనికే శ్రద్ధలేకున్న నాకుశ్రద్ధ లేకుండుట దోషమా యనకుము. రాముం
డు మహామేధావి. స్వకార్యమునందుఁ దీవరపాటు గలవాఁడయ్యుఁ గాలము మీఱుట యెఱింగియును
నీవు చేసిన ప్రమాణము నీవెంతమాత్రము నిలుపుకొనఁగలవో చూచెదఁగాక యని యూరకున్నాడని
తలంపుము. ఆయన హెచ్చరించినను హెచ్చరింపకున్నను నీకుఁ గర్తవ్యముగునది నీవు చేయవలదా? నీప్రాణ
ము రక్షించెను. నీ వంశము రక్షించెను. నీకుఁ గీర్తిరాజ్యము గలిగించెను. ఆయన సాహాయ్యముచేఁ గదా
నీవు భార్యలతో సుఖించుచున్నావు. ఇన్ని విధముల నీకుఁ దన ప్రాణమునకుఁ దెగించి సాహాయ్య మొనర్చిన
వానికి నీవు మఱుమేలు చేయకుండుట నీతియగునా? నీవు బల ధైర్య స్థైర్య పరాక్రమములు గలవాఁడవు. ఇట్టి
నీవితరుల కూరకయే తోడపడుట న్యాయమైయుండ నుపకారముచేసిన వారికిఁ బ్రత్యుపకారము చేయుట
యేమివింత? ఒకవేళ నీవు తోడుపడకున్నంతనే రాముని కార్యము నిలుచునని తలంపకుము. ఆయన
తనకార్యము తాను సాధించుకొనలేక నిన్నాశ్రయించె ననియుఁ దలంపకుము. ఆయన కోపించిన నరయక్ష
రాక్షస సిద్ధసాధ్యవిద్యాదర కిన్నర కింపురుషాదుల నెల్ల క్షణమాత్రమున భస్మీకరింపఁగలడు. ఆయన యస్త్ర
బలము నీవెఱుంగవు. నీవు చేయుసాహాయ్య మెట్టిదో చూడఁగోరి తాళియున్నాడు గాని దేబయ్యెయూరకున్నా
డని తలంపకుము. కాల మతిక్రమించెఁ గదాయీక నేమిచేసి యేమి ప్రయోజన మని యుత్సాహము
మానకుము.

కం. కాలాతిక్రమ దోషము
గ్రాలదు పరు లెచ్చరింపకయ మునుచేయన్
గాలాతిక్రమదోషము
గ్రాలెడిఁ బరులెచ్చరింపఁ గార్యము చేయన్.

కావున నిప్పటికైనఁ గర్తవ్య మాలోచింపుమనిన సుగ్రీవుండు సేవానాయకుండగు నీలునిఁ బిలిపించి
మనసేనయంతయుఁ బదునేను దినములలో సమకూర్చుము పదునేనవ నాఁటికి నెవఁడు రాఁడో వాఁడు
వృధుండని చాటింపుము. నీవును యువరాజగు నంగదుండును వలసినకార్యము లన్నియు నొనర్చుడని

చెప్పి యంతఃపురముఁ బ్రవేశించెను. గడువుమీతినను సుగ్రీవుఁడు రాకుండుటచే రాముపనుపున లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుపైఁ గోపించి కిష్కింధకు వచ్చెను. సుగ్రీవుఁడును తప్పునొప్పుకొని క్షమింపవేడెను. తరువాత గొన్ని దినములకు సేనలన్నియు గుమిగూడ వానినెల్లఁదోడ్కొనిపోయి సుగ్రీవుఁడు శ్రీరామున కప్పగించి వీరందఱు నెట్టికార్యమైన నిర్వహింపఁగల వీరులు. నీయాజ్ఞ చొప్పున వర్తించువా రన శ్రీరాముఁడు నీవే వీరినెల్ల సతాన్వే షణమందు నియోగింపుమనెను.

అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు వినతాదులఁ దూర్పునకును, హనుమదాదుల దక్షిణమునకును, నుషేణాదులఁ బశ్చిమదిశకును, శతవతి లోనగువారల సుత్తరమునకును సీతను వెదకసేనలతోడఁ బోనియమించి వారితో నిట్లనియె. ఇది రామకార్యము రామకార్యమే నాకార్యము. కావున మీఁదఱు సీతను వెదకి యొకనెలలో రావలయును. ఆ గడువు మీతినవాఁడు రాజాజ్ఞ మీతినవాఁడు గావునఁ జంపఁబడును. పొండని చెప్పి హనుమంతుని బిలిచి సగౌరవముగ నిట్లనియె.

ఆంజనేయా ! యీ కార్యము నిర్వహించు భారము నీదియని నమ్ముము. నీళ్లయందును, నగ్నియందు ను, ఆకాశమందును, స్వర్గ పాతాళము లందును నీ గమనము నివారింపరాదని నే నెఱుంగుదును. సురగంధ ర్వాసుర నాగాదిలోకముల నీకుఁ దెలియరాని దొకటియు లేదు. నీవు మనసారఁ బూనిన నీకసాధ్యమును లేదు. జవమునను దేజంబునను లాఘవమునను గమనంబునను బలపరాక్రమంబునందు నీతండ్రితో సమానుఁడవు.

ఉ. ఓకపిలోకనాథ ! భవదున్నత తేజముచేతఁ జూచినన్
నీకు సమంబు భూత మవనీస్థలి లేదు: బలంబు బుద్ధి య
స్తోకపరాక్రమంబు గుణదోష విచారణ శక్తి దేశకా
లైక సదానువృత్తియు నయజ్ఞ ! తిరంబుగ నుండు నీయెడన్.

కావున హనుమంతా ! రామునికార్యము దీర్చుభారము నీది. రాముని కార్యమనిన నా కార్యమని నీ వెఱుంగుదువుకదా. ఈ కార్యము నీ వొనర్చుకున్న నేను మిత్రకార్యము చేయనివాడనగుదును. అది నాకెంత సంతాపకరమో నీవే యాలోచింపుము. కావున సీతాదేవి యెందున్నను ఏ లోకమందున్నను వెదకి తెలిసికొని రావలసినవాడవు నీవే. ఏమి చేసెదవో నా గౌరవమెట్లు దక్కించెదవో యనిన నీ మాటలన్నియు వినుచుండిన శ్రీరాముఁడును తనలో నిట్లు లాలోచించెను.

సుగ్రీవుడు చాల మేధావి. ఇతఁడీ హనుమంతుడీ కార్యమును సాధించునని నిశ్చయించి కార్య భార మంతయు నితని యందుంచెను. హనుమంతుఁడును కార్యసాధనమున నిశ్చితార్థకరుఁడు పూర్వమెన్ని ఘనకార్యములో యొనర్చి ప్రభువిశ్వాసము సంపాదించినబంటు గావున నితనిచే నాకార్యముతప్పక సఫలమ గును. అని సంతోషించి తనవ్రేల నున్న తనపేరు చెక్కిన బంగారుటుంగరముఁ దీసి శ్రీరాముఁడు హనుమం తుం జూచి యిట్లనియె.

ఆంజనేయా ! నీ వీ యుంగరమును దీసికొనిపోయి సీతకుఁజూపుము. నీవు నాదూతవని నమ్మి యామె నిర్భయముగ నీతోమాటలాడును. సుగ్రీవునియాజ్ఞ నీవు దీర్చగలవని తోచుటచే నీ కిచ్చుచున్నాను. నీ బలపరాక్రమములు నీయత్నము బుద్ధిసంపద యన్నియుఁ జూడ నీవీ కార్యము చక్కఁబెట్టఁగలవు. నీవెంత పరాక్రమమైనఁజూపి జానకీదేవి నెటుగాంచనగునో యట్లులు కార్యము సేయుము. నేను నీ బలాశ్రితుఁడను జుమాయనిన హనుమంతుఁ డుప్పొంగి యా యుంగరముం గొని శిరమున ధరించి శ్రీరాముపాదములపై వ్రాలి నమస్కరించి నిలిచెను.

తరువాత వానరుల వారివారికి నిర్దేశింపబడిన దిక్కుల సీతను వెదకఁబోయిరి. హనుమంతుఁడు నంగద జాంబవదాదులఁ గూడి దక్షిణదిక్కు రోయఁ బోయెను. నెల గడువునకు సరిగాఁ దూరువు పడమర యుత్తరము పోయిన వానరులు సీత కనఁబడలేదని వచ్చి చెప్పిరి. దక్షిణమునఁ బోయిన నంగదాదులు మాత్రము రారెరి. వారిపుత్రుఁడు లోనగువారు వింధ్యపర్వతములఁజెట్టుట గుట్టలు మిట్టలు దరులు గిరులు కానలు కోనలు లోనైనవి వెదకుచు నెందును సీతను గానక పోవంబోవ నొకనాఁడెంతతాఁకున వడఁబడి దప్పిగొని యెందును నీరుగానక సొమ్మసిల్లుచునుండి యొకచోటఁ దడితెక్కులతో గుహలోనుండి వచ్చు పక్షులఁగని యా గుహయందుఁ గొల నేదైన నుండునని దానిఁజేరి చూడ నది యుంధకారబంధురమై యుండెను. దానిని వానరులకుఁ జూపి వనకోవిదుడైన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

మిత్రులారా! దక్షిణమున గల వనదుర్గముల నన్నిటిని వెదకి వెదకి వేసరితిమి. ఎందును జనకనందిని గానరాదు. మనమా మిక్కిలి కాసింబడినారము. నాలుకలా యెండిపోవుచున్నవి. నీటిపట్టా గానరా కున్నది. ఇదో యీబిలముఖమున బచ్చని చెట్టులున్నవి. లోపలినుండి తడితెక్కల పులుగులు వెలుపలికి వచ్చుచున్నవి. కావున నీ గుహలోపల నీరుండ నోపును. పోవుదము రండని యొకరి కేలుమఱియొకరు పట్టుకొని లోపలికి బోయి యందందు మృగపక్షిసమూహంబుల జూచుచు నొకయోజనము హుటాహుటి పోయిరి. అచ్చట వెలుగుచే మనోహరమైన ప్రదేశము కనబడెను. అచ్చటి వృక్షములు సువర్ణకాంతుల నీనుచుండెను. ఇది యేమియో చూతమని పోవఁబోవ నొక తపస్విని తపస్సుచేసికొనుచుండెను. ఆమెను జూచి వానరు లందఱు దమవలన నమ్మహాత్మురాలికి దపోభంగ మాయేనేమో, యామె శపించునేమో యని భయపడి దూరదూరమున జెట్లచాటున నిలిచిరి. హనుమంతుడు మెల్లగ నామెను సమీపించి నమస్కరించా యిట్లనియె.

“తల్లీ? నీవెవతవు? ఇందుండఁ గారణమేమి? ఇది యెవరిమందిరము? ఎవరిగుహ? ఎవరు దీని నిర్మించిరి? నీవేల యిందున్న దానవని యడిగిన సర్వభూతదయము సాధునిష్ఠముగల యమ్మదిముదిత యిట్లనియె. మయుండను నసురశిల్పి యీగుహ తన ప్రియురాలగు హెమకై సృజించియిచ్చెను. ఆమయఁ డింద్రునిచే జచ్చెను. ఆహేమ నాసఖి. నేను మేరుసావర్ణి పుత్రికను. పేరు స్వయంప్రభ. నేనీ మందిరము నుద్యానము రక్షించుచుండుదును. వానరుఁడా మీ రెవరు? మీరేల కాంతారముల దిరుగుచున్నారు? ఎట్లు మీ రీ గుహను గనుగొంటిరి? మీ చరిత్రము చెప్పుము. మిమ్ములను జూడ నాకట దప్పిని చాల గాసిపడి నట్లున్నారు. మీకుఁ గావలసిన ఫలము లారగించి కమ్మని చల్లని కాసార నీరంబుల గ్రోలి శ్రమముదీరిన వెనుక మీచరిత్రము చెప్పుండనిన నాప్రకారమందఱొనర్చి సేదదేఱిరి. పదపడి హనుమంతుడు శ్రీరామ చరిత్రము సుగ్రీవచరిత్రము జెప్పి తాము సీతను వెదకుచు వచ్చుటయు ఆకలిదప్పల బాధపడుటయు నాకస్మికముగ నీ గుహనుచూచుటయు నందుఁ జొచ్చుటయు నెఱింగించి మఱియు నిట్లనియె. పుణ్యచరిత్రా! ప్రాణములు పోవు సమయంబున మాకు ఫలాహారము లొసంగి ప్రాణములు కాపాడితివి గావున నీకు మఱుమేలు చేయఁగోరుచున్నారమని యీ కవులెల్ల నీతో విన్నవింపు మనుచున్నారనిన నామెయును దపస్సు చేయుచు ధర్మమార్గమందుండు నాకు మీవలన గావలసిన యుపకారమేదియు లేదు. మీకేదైన నుపకారము కావలసియుండినఁ గోరుఁ డనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

తల్లీ! మాకు సుగ్రీవుఁ డొసంగిన నెల గడువు ఈఋక్షబిలమున సంచరించుటయందే మీఱెను. మేము చేయవలసినమహాకార్యమున్నది. కావున మాయందుఁ గరుణించి మేమెల్లనీగుహనుండి వెలుపలికిఁబోవుమార్గ ము తెలుపుమనిన స్వయంప్రభ యిట్లనియె.

ఈగుహలోనికి వచ్చినవారు మరలఁ బ్రాణముతో వెడలిపోవుట కల్ల. కావున నొకయుపాయము చెప్పెదను. మీరెల్లరు గట్టిగఁ గన్నులు మూసికొనుడు. నాతపోబలంబున వెలుపలఁజేర్చెద ననిన వారందఱు నట్ల యొనర్చిరి. ఆమె వారి నెల్లగుహదాఁటించి కన్నులు దెలుపుండని చెప్పి ఇట్లనియె. వానరులారా యిది వింధ్యాద్రి. ఇదియే ప్రప్రవణగిరి. అదిగో సముద్రము.

మీకెల్ల శుభమగఁగాక. నేఁబోయి వచ్చెద నని యామె తనమందిరమున కరిగెను. వానరులును వనవృక్షముల తెఱఁగుచూచి వసంతము రాఁబోవుచున్నదని గ్రహించి గడువు చాల మీఱటకు భయపడి యేమిచేయుటకు నాలోచనపోక యూరకుండిరి. అప్పుడు వానరులనుజూచి యంగదు డిట్లనియె.

కపీచంద్రులారా! మనకు వానర రాజిచ్చిన నెలగడవు మించిపోయెను. వచ్చిన కార్యము కాదాయెను. మన మూరకపోయిన సుగ్రదండుఁడగు సుగ్రీవుఁడు మనల వధింపకమానఁడు. కావున నటకేఁగి చచ్చుటకంటె మనమింద టిచ్చటనే మరణించుటమేలు. నీవు యువరాజువుగదా. నిన్నేల రాజు వధించుననకుండు. నాకు యౌవరాజ్య మిచ్చినవాఁడు శ్రీరాముండు గాని సుగ్రీవుడు కాఁడు. రాము కారణమున నాతండ్రిమీఁది విరోధము నామీఁదఁజూపలేకున్న వాడు. ఇప్పుడు కారణమబ్బుటచే నన్ను దప్పక వధించును. నాతోపాటు మీరందఱు వధ్యులగుదురు. కావున నీ సముద్రతీరమందే యందఱము ప్రాయోపవేశ మొనర్తమనిన వానరు లిట్లనిరి.

యువరాజా! నీవు చెప్పినది సత్యము. సుగ్రీవుడు స్వభావము చేతనే యుగ్రుండు. రాముడో భార్యను బోఁగొట్టుకొని తపించుచున్నవాఁడు. కావున నతని సంప్రీతికై మనల నెల్ల సుగ్రీవుండు వధించును. మరణమే

శరణము నొందుట మేలు. అనినఁ దారుఁ డిట్లనియె. చూచి చూచి యాత్మహత్య చేసికొన నేల? ఇప్పుడు మనము వెలువడిన గుహలోనికిఁ బోయి యావజ్జీవముందము. అది యింద్రునకైన నభేద్యము. అనిన వారల మాటలు విని యోహూ కార్యము తప్పనట్లున్నది. అంగదుఁడు సామాన్యుఁడు గాఁడు. పదునాలుగు గుణములు నెనిమిది యంగముల గల మేధయు. నాలుగు విధముల బలము గలవాఁడు. వానరులనెల్ల దనవశము చేసి కొనినాఁడు. ఇతఁడు రాజ్యమును హరించుటకును సమర్థుడు. ఇటైన వానరరాజ్యము భిన్న మగుటకును సుగ్రీవు సర్వాధికారము చెడుటకు రాముకార్యము విఫల మగుటకుఁ గారణమగును కావున వీని నిట్లు విడువరాదని తలఁచి వానరులతో నిట్లనియె.

వానరులారా ! నామాట కొంచెము వినుఁడు. మీయలో చనలు బాగున్నవి గాని యవి నెరవేర్చుటయందుఁ గొన్ని సందేహములు కలుగుచున్నవి. ఏకార్యమైనను ముందు వెనుక నాలోచింపక చేయరాదు గదా? మీరందఱుండి యోహూపవేశమొనర్తు రేని నేను మీలోని వాఁడనేకదా. అందు నాకు భార్యయు బిడ్డలు లేరు. నాతల్లియో నాతండ్రియెద్ద నున్నది. కావున నాకెట్టి జంజాటమును లేదు. అయినను జక్కఁగ నాలోచింపక కార్యము చేయుట నా స్వభావముగాదు. సీతాదేవి వార్త సుగ్రీవునకుఁ జెప్పకయే మరణించిన మనము రాజాజ్ఞను మీతినవారమే గదా. ఈమీరుట వలన నెవ్వరెవ్వరకి నెంత నష్టమో యోజింతము. సుగ్రీవుఁడు కృతజ్ఞుఁడై యీ కార్యమునకు మనలఁబంపెను. ఏ వార్తయుఁ దెలియకపోవుటచే నతని గతియేమి? రామునిగతియేమి? రామునకు మనకు నెట్టివిరోధము లేదుగదా? మనవలనఁ గాలేదని సృష్టముగఁ జెప్పినఁ దరువాత ఆయన శక్తి సామర్థ్యముకొలది తనకార్యము తాను సాధించుకొనును గదా? అట్టిదానికి మనము విఘ్నము కలిగించిన వారమైతిమేని దుఃఖముచే నాయన యేగతిఁ బట్టునో. ఆయన తమ్ముఁ డేమగునో, ఆవార్త తెలిసిన వారి బంధువులు రాష్ట్రప్రజలేమగుదురో అదంతయుఁ గని సుగ్రీవుఁడేమగునో అతని మిత్రు లేమగుదురో. వానరరాజ్య మేగతి పట్టునో. ఇంతటి యనర్థమునకుఁ బాపమునకు మనమే కదా కారణభూతులము. మన శక్తిసామర్థ్యములకొలది వెదకి సీత కనఁబడలేదని చెప్పిన నిందఱ నేకకాలమున సుగ్రీవుఁడు దండించునా ? భూతదయా పరుఁడగు రాముఁ డట్టి ఘోరకార్యము సహించునా? మనముపోక పోయితిమేని రాముఁడు సుగ్రీవు విషయమై యేమి సందేహించునో అతఁడేదియో వంచన చేసినాఁడని రామునకుఁ దోచిన నచటి వానరులను సుగ్రీవు తోడ దహింపఁడా ? ఈకీడునకు మనమే కదా కారణభూతులము. అదియుఁజోనిండు. మీరందఱిచ్చటఁ జచ్చిన మీ పెండ్లల బిడ్డల గతియేమి? వారి నెవరు భరింతురు? రాజద్రోహుల కుటుంబములను రాజభరించునా ? మీప్రాయంపుటిల్లాండ్రు పరులపాలై పోవలసి వచ్చును. ఈ విషయమై మీరేమి యాలోచించితిరి ? అనిన నొకవానరుఁడవు నవును హనుమంతుఁడు చెప్పినది సత్యమే. నా భార్య చిన్నది యొంటిగ నింటనున్నది. నేను రాత్రులందుఁ బోయివచ్చుచుందును లేక యిచ్చటికి రహస్యము గాఁ బిలిచికొని వచ్చెద ననెను. నీ పెండ్లామెక్కువయేమి నా పెండ్లాము తక్కువ యేమి యని మఱియొకఁడనెను. ఎవఁడైన నొకఁడు పోయి యందఱ పెండ్లలను బిలుచుకొని రావచ్చునని వేఱొకఁ డనెను. ఆవార్తతెలిసినా సుగ్రీవుఁడు దండుతో వెంటనే వచ్చి సోమరులమని మనల దండించునని యొండొకఁడనెను. పెండ్లలను బిడ్డలనందరనిటకుఁ దెచ్చిన నీపాడడుపులలో వారిని గాపాడు విధమేమని యొండు వానరుఁ డనెను. సుగ్రీవునొద్దకు మనము పోయిన మనలను జంపఁడు. మనము పిల్లవారము పెద్దవారిచేతి క్రిందివారము వారు చూడుమనినచోటఁ జూచితిమి. ఉండు మనినచోట నుంటిమి. మనకు స్వాతంత్ర్య మేమున్నది. పెద్దవారు గడుపులోపల మరలపోయిన మనము వలదంటిమా ? ఈవార్త సుగ్రీవునితోఁ జెప్పిన మనలఁ గరుణించును. పెద్దవారిని దండించిన దండించును. వారి నిమిత్తమైన మనమేల యందరము చావవలయును అని యీవిధముగా వానరులు వారువారు నానావిధముల భిన్నాభిప్రాయము లిచ్చుచు వాదించుకొనుచండ హనుమంతుఁ డంగదుతో భయనయములుచూపుచు నిట్లనియె.

అంగదా ! నీవేమి యింతటి పిల్ల యాలోచనచేయఁ జూచెదవు ? నీయొకనికై యిందఱ ప్రాణములను నిట్టినిలువున దీయఁదలచెదవేల? నీముఖమునెదుట నిర్దాక్షిణ్యముగఁ జెప్పుచున్నాను. వినుము. ఒకవేళ వీరందఱు నీపక్షము వహించి సుగ్రీవునితో విరోధించినను సుహృత్తుఁడు జాంబవంతుఁడు నీలుఁడు సుగ్రీవుని విడుచువారు గారు. నేనును వారితోడి వాఁడనే. మేము నీ తర్జన భర్జనములకు భయపడము. నీదానమానాదులకు లోపడము. నీవేమి చేసియు మమ్ము వశపఱచుకొనలేవు. నీవు నీతండ్రికంటె యుద్ధక్రీడ నేర్పరైవి. కపిరాజ్య భారమంతయు నేల సామర్థ్యము గలవాఁడవు. అట్టి వాఁడవు దూరాలోచన చేయక దూరాలోచనల చేసెదవేల?

నేను జెప్పునట్టి విషయములు నీవు నాలోచింపుము. ఈ వానరులు చలచిత్తులు. వీరిని నమ్మి నీవొకకార్యము కరుణ గడంగితివా నట్టేటబుట్టి ముంచుదురు. ఈలోపలనే వారిమనస్సులు మాటుటకంటివికదా. వీరెన్నాళ్ళు పెండ్లాను బిడ్డలను వదలి నీసేవ చేయుచుందురని తలంచితివి ? నీవు వారికిచ్చు జీతము బత్తెమంత ? ఆకలిదప్పల నల్లాడుచు నీవెంట నెన్నాళ్ళు దిరుగు చుందురు ? ఎప్పుడు విసుంగు దోచునో యెప్పుడాలుబిడ్డల మీద మరులు దొరలనో యానాండే చెప్పకుండ వెడలిపోదురు. ఒకని వెంట నొకడండలు వెడలిపోవ నొంటరి వాడవై గాలికి వణకు గడ్డిపోచవలె వణకుచుందువు. అట్టి నిన్ను లక్ష్మణుశరములు చీల్చక తాలునా ? బిలములో దాగుట మేలని యొకడు చెప్పెను. శతకోటి శతకోటులతో సమానములయిన యస్త్రములు లక్ష్మణునొద్ద నున్నవి. ఆ బిలము నొకయస్త్రముచే దొప్పవలె నాయన చెక్కివేయకుండునా ? తరువాత నీగతిత యేమి ?

కం. బలహీనులతోఁ బగ గొని

బలవంతుఁడు బ్రతకఁగలఁడు వాలితనుజా !

యిల బ్రతుక వాంఛ గలిగిన

బలహీనుఁడు బలియుతోడఁ బగగొనఁ దగునే.

అంతయుగాక నీపిన్నతండ్రి నిన్ను వధించునని వృధాభయపడెదవు. సుగ్రీవుఁడు నీమేలు కోరువాఁడు ధర్మకాముఁడు శుద్ధుఁడు దృఢవ్రతుఁడు. సత్యవ్రతిజ్ఞుఁడు నామాట నమ్ముము. నిన్నెప్పుడును వధింప సుగ్రీవుఁడు తలఁపడు. అంతియకాదు. అతఁడు బిడ్డలు లేనివాఁడు. నీవే యతనికిని పుత్రుఁడవు. నీతల్లి యందెక్కువ మక్కువ గలవాఁడు. ఆ నిమిత్తముగనైన నిన్నతండు వధింపఁడు. కావున మరలి కిష్కింధకుఁ బోదమనిన నంగదుఁ డతని నవినయము రాజసత్కారయుతము ధర్మమునైన వాక్కులాలించి యిట్లనియె.

హనుమంతా ! నీవు ప్రభుభక్తియు, నాయందనురక్తియు, శక్తియుఁ గలవాఁడవని యెఱుంగుదును గాని నీ యుక్తిమాత్రము యుక్తముగ నాకుఁదోచలేదు. ఇంతదూరమైన పిమ్మట నికదాఁపనేల ? నామనస్సున నుండునది యంతయుఁ జెప్పెద వినుము. నీవు సుగ్రీవు నేమో పొగడితివిగాని స్థైర్యము ఆత్మశుద్ధి ఆర్జవము దయ ధైర్యము విక్రమము ఇవి సుగ్రీవునందు లేమి వింత గాదు అన్న భార్యతో సంగమముఁజేయు నీచుఁ డను గౌరవార్హుడా ! నీవు ద్వారముగాచి వెలుపలి శత్రువులను లోనికి రానీయకు. మని యన్నచెప్పిన సరియని యంగీకరించి తానే యా ద్వారము మూసి వచ్చువాడు యోగ్యుడా ? చేతిలోఁ జేయివైచి రామునకుఁ బ్రమాణముచేసి తన కార్యమయిన తరువాత మేలుమఱుచువాఁడు కృతజ్ఞుడా ? సీతాదేవిని వెదక వానరులను సుగ్రీవుఁ డంపుట లక్ష్మణ భీతిచేఁ గాని ధర్మము నందలి ప్రీతిచేఁగాదు. చల చిత్తుఁడు స్మృతిహీనుఁడు కలుషాత్ముఁడు కృతఘ్నుఁడు నగు వానిని బ్రతుకఁ గోరువాఁ డెవఁడు నమ్మును ? నేనతనికిఁ బుత్రుఁడనని నాకారజ్య మిచ్చునని యంటివి. గుణవంతుడో గుణహీనుఁడో తన కొడుకునకుఁ దన రాజ్య మిచ్చునుగాని వైరి కుమారునకు రాజ్యమిచ్చువాఁ డెందుఁ గలఁడు ? ఇక దనకుఁ బుత్రులు గలిగిన నేను రాజ్యము హరింతునని నన్ను వధింపనైన వధించును లేక బంధనాలయమున నైన బ్రతికినంత కాలము ద్రోయును గాని నన్నేల యతఁడు బ్రతుకనిచ్చును ? హనుమంతా ! నామనస్సులో నున్నదంతయు వెడలఁగ్రక్కితిని. ఇక నాకు బ్రతుకు మార్గము లేదు. నేను కిష్కింధకు రాను. వానరులారా ! మీకందఱకు సెలవిచ్చితిని. మీరు మీ యింద్లకుఁ బోవచ్చును. మీరు కిష్కింధకుఁబోయి నా పినతండ్రియగు సుగ్రీవునికి నామాటుగ మ్రొక్కుఁడు నాతల్లి రుమకు నామాటుగ పదముల వ్రాలి నమస్కరింపుఁడు. అట్టులే నాతల్లి తారకును అభివాదనము గావింపుడు. ఇక నన్ను వదలిపొండని పెద్దవారికెల్ల నమస్కరించి సముద్రతీరమున దర్బలు పఱిచి ప్రాయోపవేశము గావించెను. తక్కినవారు నట్లే గావించి రామ వనవాసము దశరథుని మృతి సీతాహరణము జటాయువధయు వాలిమరణము రామకోపము వానరులకుఁ గలిగిన భయము లోనగునని మాటలాడుకొనుచు తమకుఁ బ్రాప్తించిన కష్టమునకై హెూ యని యేడ్చిరి. వారల మాటలను వారి దుఃఖమును విని వారిని సంహరించి తినఁ గోరి కొండమీదనుండి వచ్చుచుండిన సంపాతియను గృధ్రరాజు జటాయు సోదరుఁడు జటాయు మరణవార్తవిని వానరులయెద్దకు వచ్చి తద్వృత్తాంతమంతయు నెఱింగి తాను జటాయు సోదరుఁడగుట తెలిపి సీత లంకయందు రావణు నంతఃపురమున నున్నది. సముద్రము దాటుటకై యత్నింపుఁడని చెప్పిపోయెను.

వానరులందఱూ వార్తవిని సంతోషమునలేచిరి. అంగదుఁడు బలపరాక్రమ సంపన్నులైన వానరవీరుల

నెల్ల సభగూర్చి యిట్లనియె.

వానురులారా ! సీత లంకయం దుండుట వాస్తవమని తెలిసెను. ఇంక సముద్రము దాటి పోకున్న లోపము మనదే. మనకవమానము నపాయమును గలుగును.

సీ. ఏమహాతేజుడో యీసాగరము దాటి
 శైలాటపతి సత్యసంధుఁ జేయు
 నే మహాబలుఁడొ నుఱామడ లంఘించి
 ప్లవగులభయ మెల్లఁ బాప నోపు
 నెవ్వనిమహిమచే నిటనుండి చని యింట
 నాలుబిడ్డలఁగూడి యలరఁ గలుగు
 నెవ్వనికరుణచే నెలమి సుగ్రీవుని
 రామలక్ష్మణులఁ జేరంగఁ గలమొ

తే. యట్టి సామర్థ్యము గల హరివరుండు
 సాగరంబును లంఘింపఁ జాలువాఁడు
 గలిగెనేనియు నీసైన్యకాండములకు
 సభయదక్షిణ నొసంగుత మాశుగతిని.

అని తారానందనుం డాడిన నొకవానరుఁ డేనియు నోరు మెదలించినవాఁడు కాడు. వారిస్థితి చూచి కీశవరులారా ! మీరు మహాసాహసురుల బలపరాక్రమ సంపన్నులరు. ఎంత కార్యమైనఁ జేయ సమర్థులరు. సుగ్రీవునెదుట నన్ని ప్రగల్భములు పలికి వచ్చి యిచ్చట సముద్రమును జూచి మౌనము వహించినఁ గార్యమెట్లగును ? కావునమీరొకరొక రెంతదవ్వు దాటఁగలవారో మీశక్తి యాలోచించి చెప్పుఁ డనిన గజుడు నేను పదియోజనములు దాటఁగల ననియె. గవాక్షుఁ డిరు వదియు, గవయుండు ముప్పదియు. శరభుండు నలువదియు, గంధమాదనుండు ఏకబదియు, మైందుం డటువదియు, ద్వివిదుండు డెబ్బది, సుషేణుండు డెనుబది జాంబవంతుండు తొంబదియు నామడదాటఁగలనుగాని మరలి రాఁగలనో లేనో యని మనశక్తు లింతమాత్రమే యైనఁ గార్య మెట్లు సఫలమగునని విచారపడుచుండెను. అప్పుడు జాంబవంతుండు యువరా జా ! నీవు విచారపడవలసిన పనిలేదు. నీవు సముద్రము దాటుపనియు లేదు. మేమిందఱము చక్కనుండ రాజగు నిన్నుఁ బంపనురాదు. అట్టైనఁ గార్య మెట్లగు నందేవేమో. దానిని సాధింపఁగల వాఁడు మనయం దొక్కడున్నాడు. వానిని ప్రేరించెదనని యేకాంతముననుండి యేమియో యాలోచించుచున్న యాంజనేయ నొద్దకుఁ బోయి జాంబవంతుఁ డిట్లనియె.

హనుమంతా ! యేమిటు తేరకానివలె నేకాంతమునఁ గూర్చుండి యేమియో యాలోచించుచున్నాఁ డవు. సీతను వెదకుకార్యమున భారమంతయు సుగ్రీవుండును శ్రీరాముండును నీ భుజములపై నిడుట మఱచితివా ? లేక వారు నీశక్తి సామర్థ్యము లెఱుంగక నిన్నీ కార్యమున నియోగించిరని తలఁచితివా ? లేక మేము నీబలపరాక్రమములు తెలియనివారమని యెంచితివా ? ఈవానరులందఱు నిచ్చట మరణించుటే శ్రేయమని భావించితివా ? కార్యసాధనశక్తి లేమి మేమిట్టి యపకీర్తినైన సహించెదము గాని మమ్ముఁ గలసి నీవును వడ్లతో తట్ట యెండినట్లు అపకీర్తి నెట్లు సహించెదవు ?

ఉ. ప్రాకట సర్వశాస్త్రచణ ! వానరవీరవరేణ్య ! పావనీ ! యేకత
 మిట్లు మౌనము వహించి రమించుచు మాటలాడ వేలా?
 కమలాప్త సూనునకు నా రఘు వీరులకున్ బలంబునన్.
 వీకునఁ దేజునంబురుడు నీవవుదెంతయు నెంచి చూచినన్

సీ. వినతా తనూజుండు విదితమహాబలుం
 డాకశ్యపుని సుతం డండజాత
 కాంతుండు గరుటాల మంతుండు నీరధిఁ
 బాముల హరియించి పఱచుచుండ
 నెన్నిమాఱులొ కంటి నన్నీడజేంద్రుని
 పక్షంబులకుఁ గలబలము జవము

నీబాహులకుం గల్గు నిక్కంబు వానికి
వీసమంతైనను దీసిపోవు
తే. తేజమున బుద్ధిబలమున ధృతిని జగతి
నెల్లవారలకంటెను నెక్కు డీవు
నిన్ను నీవేల యెఱుంగవు నిర్మలాత్మ !
యేమి కత మిది యోజింపుమో మహాత్మా !

అని యాంజనేయుని వీరపు చఱచుచు వానరులతో నిట్లనియె. వానరేంద్రులారా ! మన యాంజనేయుండు మనలోక గలిసి యున్నంతమాత్రముచే మన యట్టివాండని తలంపవలదు. గులకరాలతోక గలిసియుండినంతనే వజ్రము గులకరాయి యగునా ? ఈ మహాబలనందనుని బలపరాక్రమంబులు మీరెఱుంగరు. నే నెఱుంగదును. ఈయన శైశవంబునక జేసిన కార్యమెఱింగిన నీతుచ్చ సముద్రదలంఘనం బితనికి గోప్పదంబును గాదు. ఒక యంజలోనికి లేదు. పుంజికస్తలయను దేవతాకన్య శాపవశమున నంజన యనుపేరక గీశకాంతయై కుంజరుండను కపికుంజరునకుం గూతురై కేసరియను కీశకేసరికి నాలైకామరూ పంబు ధరింప నేర్పగలిగి ప్రసిద్ధిపహించెను. ఆ గుణధన్య యెక్కనాండు మనుష్యస్త్రీ రూపము ధరించి నానా మంజుల భూషణంబుల దాల్చి యొక శైలశిఖరంబున సంచరించుచుండెను. ఆమెను జగత్ప్రాణుండు కౌం గిలించెను. ఆమె స్పర్శమున నెఱింగి యెవ్వండురా నాపాతివ్రత్యముం జెఱుపక దలంచు దుష్టుండని కోపించి పలుక నక్కలికితోక బవనదేవుం డిట్లనియె. కాంతామణీ! నేను వాయుభట్టారకుండను భయపడకుము. నావలన నీశీలమునకు హాని రాదు. నాయనుగ్రహమున

కం. ప్లవనంబున లంఘనమున
నవలా ! మత్సముండు నీకు నందనుండు మహా
జవనుండు పరాక్రమాధ్యుం
డవితథసత్త్వుండు ప్రాజ్ఞుం డంగన్ ! కలుగున్.

అని వరమిచ్చిపోయెను. ఆ వరబలమున నాంజనేయా! నీవామె యుదరంబున శుక్తికి మౌక్తికమువలె జనించితివి.

నీ వొకనాం డుదయించు సూర్యుని బాల్యచాపలముచే పండని తలంచి మూండుసూర్య యోజనములు మింటికి లఘించిన శచీపతి కోపించి వజ్రంబున నిన్నుఁగొట్టిన నీవామహనువు భగ్గుమై మూర్ఛిల్లితివి. నిన్ను నీ తండ్రి కొనివచ్చి గుహాయందుంచి జగంబుల నాత్మసంచార మెల్ల నుడివిన బ్రహ్మాదిదేవత లరుదెంచి నీ కమోఘంబులైనవరంబు లొసంగిరి. ఇంద్రుండు నీకు స్వచ్ఛందమరణం బొసంగె. ఇదియంతయు మఱచితివో మే మెవ్వరెఱుంగ మని తలచితివో నాయనా ! మాకందఱకుం బ్రాణములు పోవుచున్నవి. దయామూర్తి! మాకుం బ్రాణభిక్ష నిమ్ము. నీవు తప్ప మాకు వేఱుగతిలేదు. వాయుజా! నేనును బూర్వమున నా కాలమువారిలో బలపరాక్రమవేగంబులక బ్రసిద్ధికెక్కిన వాండను. త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుమూర్తి నిఱువదియెక్కమాఱు ప్రదక్షిణించితిని. అమృతమునకై దేవాసురులు పాలసముద్రమును జిలుకునెడ వలసినయోషధులనెల్ల నేన సేకరించితి. ఆ కాలము పోయినది. కాలము కొలది జవసత్త్వుంబు లుడుగున పెద్దవాండనైతిని. మోకాటం గొండ విఱుగుటచే గమనము కుంటుపడినది. కావున హీనబలుండనైతిని. అది యెల్ల నిప్పుడు చింతించి ప్రయోజన మేమి.

కం. లేమ్మా హరిశార్దూలా!
యిమ్మహితార్థవము దాంటుమీ ప్లవగానీ
కమ్ములు యుష్మజ్జవ వీ
ర్యమ్ములం గనుఁగొనెడునాసం గ్రాలెడి ననఘా!
కం. మున్ను త్రివిక్రమ పోలిక
సన్నతమగు నీదుశక్తి సకలముం జూపన్
గన్నారం జూడం గోరెద
రన్నా ! కపివరు లుపేక్ష యర్హమె సెయన్ ?

నీతండ్రి జగత్ప్రాణంబైయుండ నీవు మా ప్రాణంబులు రక్షించు టెంతకార్యంబని ప్రోత్సాహవాక్యంబులు

పలికిన నవ్వాక్కంబులు విని హనుమంతుడు డుప్పొంగి హుమ్మనిలేచి హర్షించి విజృంభించి దేహము పెంచి బాహులప్పళించి వాలంబు నేలదాటించి నిండుకన్నుల వానరా నీకంబువీక్షించి సముద్రలంఘనంబున కుత్సాహంబు వాటించిన యతని తెఱంగు పలక్షించి వానరు లెల్ల సంతోషించి కిలారించి గంతులు వైచి జయజయ హనుమంతా! జయజయ ఆంజనేయా! జయజయ పవమాన నందనా! యని ప్రశంసించిరి. వారు ప్రశంసించు కొలది హనుమంతుడును రేచి త్రివిక్రమావతారంబున నారాయణునట్టులు దేహముపెంచి చంద్రనిప్పులంబోలు కన్నులును నెఱ్ఱగఁ గ్రాంగిన యినుప పెనముంబోలు ముఖము నుదయించు సూర్యబింబమును బోల భుజమప్పళించి వృద్ధవానరులకెల్ల శిరంబువంచి నమస్కరించి యిట్లనియె.

వానరేంద్రులారా ! యిప్పుడేమిచేయ నన్నాజ్ఞాపించెదరు. మేరు పర్వతము నెత్తుదునా? రాక్షసులఁ బడమొత్తదునా? భూచక్రంబును సముద్రములో ముంతునా? కొండలు పిండిదంతునా? లంకానగరంబు మెట్టుదునా? రావణుఁ నలఁగ గొట్టుదునా? మేరుగిరికిఁ బ్రదక్షణము వత్తునా? వజ్రధరుచేతి యమృత కలశముఁ దెత్తునా? ఇచ్చటి నుండి యుదయించు సూర్యునొద్దకునేగి యతనికి వేమాఱుప్రదక్షిణించి యాయన యస్తమింపకముందె మరల నిచ్చటికి వత్తునా?

ఉ. ఇంతలు తున్నలై చెడఁగ నీయిలఁజీల్లునొ, సాగరంబునెం
డింతునొ పర్వతంబులను నెట్టన చేతులఁ బిండి పిండిగా
దంతునొ, నూరువేగమున దారుణనీరధి నాదువెంట ర
ప్పింతునొ, యేమి యెంచితిరి భీషణకాయుని నాంజనేయునిన్

బలవిక్రమజవంబుల నేను నాతండ్రికి సమానుఁడను ఋష్యున పైకెగయుచుఁ గ్రిందికి దిగుచు నాకసంబున నేనేగునపుడు నా వేగంబునకు వేళ్ళతోడ భూమినుండి లేచిన కుసుమితతరులతా వితానంబులు నా వెంట రాఁగా దూరమున నుండువారు నామార్గము నక్షత్రమార్గమని భ్రమించి నివ్వెఱ చూచుచుందురు గాని వాయుభట్టారకుఁడు గరుడుఁడు దక్కనొకరైన నావెంట రాఁజాలరు. మెఱుఁగు మెఱిసినట్లు చివాలున గగనంబున కెగసి నిరాలంబముగఁ బోవుచుఁ ద్రివిక్రము భంగిని విరాజిల్లెదను. గరుడానిలవేగంబున వేయి యోజనములైన దాఁటఁగలను. ఇకక నూఱుయోజనము లేమిలెక్క?

కం. నడికించుచుఁ బర్వతముల
నుడికించుచు సాగరంబు నుద్ధవిడిన్ నే
నడఁగించుచు మేఘంబులఁ
గడలిని దరియింతుఁ గనుఁడు కపిసింహంబుల్.

కం. వీడుఁడు చింతల ముదముం
గూడుఁడు ప్లవగేంద్రులార! కోమలిఁ గాంతున్
వీడని బుద్ధిబలంబునఁ
గీడొడువదు మనసు చేష్ట కెరలెడి నిట్టుల్.

కం. లంకను బాఁ తగలఁగ నక
లంకగతిం బెఱికి వెంట లాగుకొని చనన్
బింకమున నేర్తు నని ని
శృంకంబుగఁ దోచెఁ బ్లవగసత్తములారా !

అని గర్జించినఁ గవులందఱు నమందానందంబునఁ గుందుపాసిరి. జాంబవంతుడును హనుమంతుం జూచి వాయునందనా! ఆంజనేయా! కపిలోకవీరా! నాయనా! మాకందఱకుఁ బ్రాణము లొసంగితివి. నీకుఁ గార్యసౌఫల్యం బొదవ వానరులెల్ల మంగళా శాసములు గావించుచున్నారు. మునుల ప్రసాదంబునను గురుల కరుణను గపివృద్ధుల మతిని నీవు సముద్రముదాఁటి శాశ్వతకీర్తి గడింపుము. అనిన నాంజనయుఁ డట్టులగుఁగాక. నే నెగురు వేగంబు నీ భూమి సహింపఁ జాలదు. మహేంద్రనగంబున కేగుదమని సమస్త కపివీరుల తోడరాఁగ మహేంద్రనగం బెక్కిను.

రుక్మిణి- సుగ్రీవుని యెదుట వానరు లందరు నేను నూఱామడ దాఁటెదను నేను వేయామడ దాఁటెద నని డంబములు పలికెరే. ఇప్పుడు నేను బది నేనిరువదియని చెప్పిరే ముందు చెప్పినది యబద్ధమా? యిప్పుడు చెప్పినది యబద్ధమా?

తండ్రి- కొందఱు ముందు వీరావేశముచే జెప్పిరి. కొందఱు శక్తిగలిగి యిప్పుడు వెనుకంజ వేసిరి. కాని యందఱు వివేకులే ఏలనెదనా? విను. సంపాతి రావణునియతః పురములో సీత యున్నదని చెప్పెను అట్లుండ సముద్రము దాటినంత మాత్రముచేతనే ప్రయోజనమేమి? రావణుడు సామాన్యుడుగాడని వారందఱెఱుంగుదురు. కాకబట్టి చేయవలసిన కార్యములందు సముద్రము దాటుటొక్కటే ముఖ్యకారముగాదు. ఆది వారాలోచించి దీనికి దగినవాడు హనుమంతుడే. ఆయన పోవుటయేబాగాని యందఱు వెనుకంజవేసిరి గాని వాస్తవముగ శక్తిలేకకాదు. సేతువు కట్టినను కొందఱ ఊకాశమున నెగిరి యావలియొడ్డునకు పోయిరి గదా?

ఇట్లు మహేంద్రనగం బెక్కి యాంజనేయుండుత్సాహోరేకంబున పర్వతంబును రెండుచేతులఁ బట్టియూఁగు లాడించెను. ఆ బలమునకుఁ దాళఁజాలక యచలంబయ్యు నయ్యది యిసుకను బాతిన స్తంభమువలెఁ నూఁగులాడెను. వృక్షమందలి పుష్పబృందములన్నియు నేలరాలఁ బర్వతమంతయుఁ బుష్పమ యమ్ముగఁ దోచెను. మదవారిఁగార్చు నేనుఁగుకరణి నాధరణిధరము కొండవంకలనుండి నీటిధారలఁ గ్రక్కిను. గడగడవడకుపర్వతము నడుమనుండి వెండి పైఁడి లోనగు లోహముల పొరచాళ్ళు వెలువడెను. వడ వడవడకు కొండగుహల నుండఁజాలక వన్యమృగములు రౌదలు చేయుచు వెలికివచ్చి పొదలకై పాఱఁబోచ్చె ను. ఘోరసర్పములు నిలువఁజాలక పొర్లుచు రోషమున నచటి పాషాణంబులఁ గఱచెను. ఆశైలమందలి విషహారంబులగు మూలికలు సహితము తద్విషవేగము హరింపఁ జాలవయ్యెను. కొండబ్రద్దలువాఱునో యని గుండెలు పగిలి కిన్నర కింపురుషులు ప్రియలతో గగనమున కుద్గమించి యచ్చెరపాటునఁ జూచుచుండిరి. అప్పుడాంజనేయుండు

సీ. పరిఘభంబులౌ బాహువుల్ స్తంభించి
భుజములు మెడయును బొరి ముడించి
మోకాళ్లు లర్థంబు ముంగలగా వంచి
పాదముల్ జోడించి వడిఁ గుదించి
వీనుల స్రుక్కించి పెదవుల బిగియించి
కటిభాగము లోనుగాఁగఁ గుంచి
కనుతెప్ప లెగయించి కడు దవ్వు దిలకించి
యుర్వీధ్రమునఁ గాళ్లు లూఁది యుంచి
గీ. యూర్పు బిగియించి తమిమీఱ సురవడించి
బయలఁ జూపు గదించి నిర్భయత మించి
కార్యముఁ దలంచి తనపరాక్రమము నెంచి
పెంపు వహించి యట్టె కుప్పించి యెగసె.

ఇట్లు గగనంబున కెగయుచు యివ్వనచరవరుండు గండు మిఠి తోడివారిం జూచి

ఉ. చెచ్చెర వాయువేగ మగు శ్రీరఘరామ శరంబు నట్లు నేఁ
బోచ్చెద లంకనందు నృపసుందరి గన్బడకున్న నాకముం
బొచ్చెద నిట్టెనందు సతిఁ జూడమిఁ గల్గినఁ బట్టి రావణుం
దెచ్చెద నెట్టులైన నృపుదేవిని దోడ్కొని వచ్చెదంజుఁడీ.

కం. తెచ్చెదద లంకను నిచ్చటికిఁ
గ్రొచ్చెద రావణునిబట్టి క్రూరతమై నే
వచ్చెద సెల విచ్చెదరే
హెచ్చెదఁ గృతకృత్యతను గపీశ్వరులారా.

అని చివ్వుననెగసి గరుత్మంతునివలె తీవ్వనఁ బోఁజొచ్చెను. అమ్మహాబలు మహావేగంబునకు వృక్షం బులన్నియు వేళ్ళతోడ నెగసి యతనితోడ నెయ్యని సాగనంపు చుట్టంబుల వలెఁ బోవ నందుండి రాలిన పుష్పంబులచే పారావారంబు తారావారంబుచే నిండిన యాకాశంబుఁ బోలియుండెను. సారవంతములైనద్రు మంబులు దూరం బరుగలేక వజ్రహాతిఁ దెరలు గిరులవలె జలనిధి గుబాలునంబడి మునిఁగె. ఆకాశంబునఁ బోవు హనుమంతుని చాచిన కరంబులు పర్వత శిఖరంబుల నుండి పడగలు నిక్కబెట్టు నైదుతలలపాముల

హనుమంతుడు సముద్రమును దాటుట

వలెఁ దోచుచుండెను. ఆయన నేత్రములు కాలెడికొండలమంటలో యేకకాలంబున నుదయించిన సూర్యబింబంబులో యన నెఱ్ఱనై వెలుంగుచుండె. ఉత్తరమునుండి దక్షిణమున కేగెడితోకచుక్కలవలె హనుమంతుడు వడిసెలతాయివలె తీవ్వనఁబోవుచుండెను. అంబరమార్గంబున నంబుధర మధ్యంబునఁ గొంత కానవచ్చియుఁ గొంత కానరాక రాకాచంద్రునివలెఁబోవు నమ్మహాత్మునిఁ జూచి బళిబళీ యాంజనేయా! మేలు మేలు హనుమంతా ! బాపురే కపీంద్రా! చాంగుబళీ వాయునందనా ! యని దేవతలు మునులు మింట నిలిచి ప్రశంసించిరి.

మైనాకుండు హనుమంతున కడ్డముగ వచ్చుట :-

అప్పుడు సముద్రుండు తనలోఁ దా నిట్టులాలోచించెను. సగరకుమారులవలన నభివృద్ధి నొంది సాగరమను ఖ్యాతిఁగాంచిన నేను వారి వంశమును జనించిన మహానుభావుండగు రాముని కార్యార్థమై పోవు నీయాంజనేయునకు సాహ్యము చేయకుండిన లోకులందఱుఁ గృతఘ్నుండ నని నన్నుఁ జీకొట్టకుండురా ! కావున నీయనకుఁ దోడుపడ నాలోచించెద నని తనలో దాఁగియుండిన మైనాకపర్వతమును జూచి నగోత్తమా ! నీవు వాయుదేవునిపట్లఁ గృతజ్ఞత ప్రకటించుకాలము వచ్చినది. వాయుకుమారుండు రామకార్యార్థమై శతయోజనంబులు దాఁట నుద్యమించి మింట నరుగుచున్నాఁడు. అతనికి నీవు విశ్రమస్థానమైతివేని యతనికి లంఘనకార్యము సుకరంబగును. గావునఁ బొమ్మనిన నదియును చివాలున నాకనంబున కెగిరి యా హరిపుంగవు మార్గమధ్యంబున నిలిచెను. తనమార్గంబున కడ్డంబుగ నొక కొండవచ్చి నిలుచుటచూచి యది తనకార్యము విఘ్నపఱుప వచ్చెనని తలంచి రెట్టించిన వేగంబున వచ్చి ఢిక్కిలనఁ దాఁకెను. పిడుగువంటి యా తాఁకున కాపర్వతము దద్దరిల్లి సొమ్మసిల్లి తెప్పితి మనుష్యరూపంబున శిఖరంబుపై నిలిచి పేరెత్తి పేరెలుంగునఁ బిలిచి యాతనితో నిట్లనియె.

పవమాననందనా ! నీకు నేను మిత్రుండనుగాని శత్రుండనుగాను. నామాటవిని మఱి చనుము. సీతాకున నేను వితాకుగొనిను నీబలంబు దలంచి యలరుచున్నాఁడను. నేను నిష్కారణముగ నీకడ్డముగ వచ్చినవాఁడను గాను. కృతజ్ఞుండైన సాగరుండు పకారబుద్ధి నీకుఁ దోడ్పడ నన్ను బంచెను. అతని కడకు నీవు వచ్చితివిగావున వీవతని కతిథివైతివి. కావునను రామకార్యమునకై నీవు పోవుచున్నావు గనుకను నిన్ను సత్కరింప నీకొకింత విశ్రాంతి గలిగింప నన్ను బంచెను. నీవు నాశిఖరంబున నొకింతసేపు నిలిచి వలసిన ఫలాదు లారగించి సేదదేఱి మఱిచనుము. నీకుఁ గార్యసిద్ధియగును. సామాన్యులయిన యతిథులే పూజార్హులగుచుండ నీయట్టి వాని విషయమై చెప్పనేల? ఆంజనేయా ! నేను నీకుఁ గ్రొత్తవాఁడనుగాను. మనకుఁగలబంధుత్వసంబంధంబు వినుము. కృతయుగమునఁ బర్వతములు టెక్కలుగలవై యెగురుచుండ లోకులందఱు భయపడుచుండిరి. దానిని జూచి యింద్రుండు వజ్రాయుధముచేఁగ గొండల టెక్కల నెల్ల ఖండింపఁ జొచ్చెను. అప్పుడు భయపడుచున్న నన్ను నీతండ్రి కొనివచ్చి యిందుఁ జేర్చెను. నాటనుండి నిర్భయుండవై యున్నవాఁడను. నిన్నిపుడు పూజించిన

నీతండ్రిని బూజించినట్లయ్యెను. నాయాతిథ్యం బంగీకరింపుమని వేడు మైనాకుని జూచి నగేంద్రా ! నీవుచేయు సపర్యలు గ్రహించితినిని భావింపుము. నేను మార్గమందు నిలువ నని వానరులతోఁ బ్రతిజ్ఞయొనర్చినాడను గావున నిలువరాదు. క్షమింపుమని దానిదన కరంబున గౌరవ సూచకంబుగ నంటి మరల మింటి కెగసి పోఁజొచ్చెను.

రుక్మిణి - నడిత్రోవలో నేను నిలువనని హనుమంతుఁడు వానరులతోఁ జెప్పలేదుగదా. ఇప్పుడది యొక నెపముగఁ జెప్పుట యసత్యమాదుట యవునా కాదా?

తండ్రి - ఉద్గ్రంథము లర్థము చేసికొనలేక దురాక్షేపములు చేయువారు నీయట్టివారే. అల్పులు తమ తెలివితక్కువను మహాపురుషులయం దారోపింతురు. హనుమంతుఁడు వానరులతో శ్రీరాముని శరమువలెఁ బోయి వచ్చెద నని చెప్పెనా లేదా ? దానికేమి యర్థము గ్రహించితివి? వింటనుండి వెలువడిన బాణము మార్గ మధ్యమున నిలుచునా?

రుక్మిణి - అటైన నేబాణమైనఁ జాలును. రామ బాణమననేల!

తండ్రి - రామబాణము వ్యర్థము పోదు. కార్యము సాధించి మరలఁ బొదికి వచ్చుచుండును. అట్టులే తానుఁద్రోవలో నిలువక శ్రీఘ్రగమనమునఁబోయి కార్యము సాధించి మరలి వచ్చెద నని యర్థము.

రుక్మిణి - ప్రతివాక్యమున కీప్రకార మర్థము గ్రహింపవలయుననిన మాకు శక్యమా ?

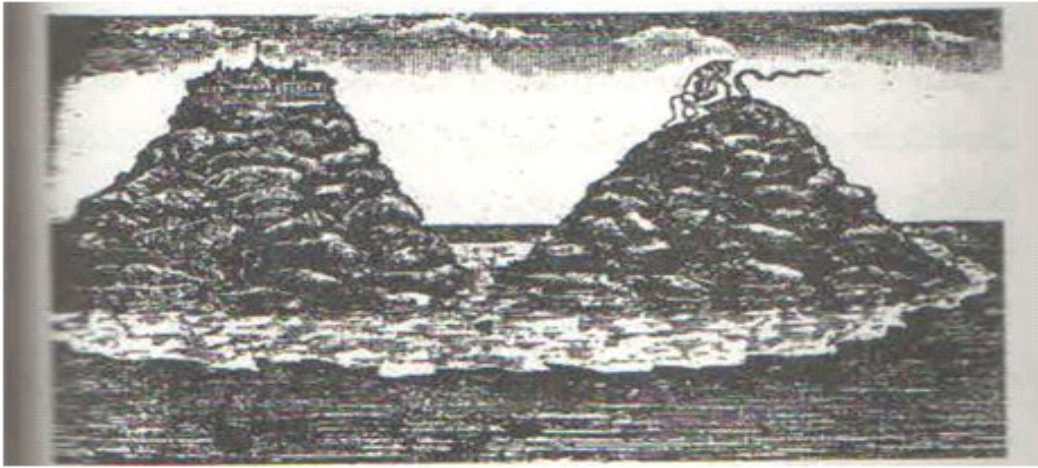
తండ్రి - అర్థము గ్రహింప శక్తి లేకున్న దురాక్షేపము చేయకుండుటకు శక్తి లేదా? ఇట్టి సందర్భములలో తెలివిగల వారు చేయవలసిన దేమనగాఁ ఇంతటి గొప్పవా రిట్టి చేయరానికార్యము చేయుదురా ? చేయరు. అటైన దీని కేదైనఁ దగిన సమాధాన ముండును. అని పరిశోధింపవలయును పరిశోధించి తెలిసికొనఁజాలు శక్తి లేకున్న నొకరి నడిగి తెలిసికొనువఱకు మన యభిప్రాయమే పొరపాటని యూరకుండవలయును గాని గొప్పవారిపట్ల దోష మారోపించుట శ్రేయస్కరము గాదు. బుద్ధిమంతుఁడు చమత్కారముగ మాటలాడును. దానిని బుద్ధిహీనుఁడు గ్రహింప లేడు. ఆకారణముచే బుద్ధిమంతుఁడు దూష్యుఁడా ? తనకు దెలియని వన్ని యుం దప్పులను విపరీత బుద్ధిమతులలో మీరు చేరవలదు.

ఇట్లు హనుమంతుని రెండవ యద్భుత కార్యముఁ జూచి దేవతలు సంతోషించియు నితఁడు సముద్రము దాఁటగలడోలేడో, దాటినను ఇతనికి మహాబలశాలియగు రావణు నెదిరింపఁజాలుమతి శక్తిగలదో లేదో యని బరీక్షింపఁ గోరి నాగమాతయైన సురసంజూచి యిట్లనిరి. దేవీ! నీవు దైత్యకాంతవై భయంకరమైన భూరిస్వరూపము ధరించి హనుమంతుని త్రోవకడ్డముగ నిలుపుము. నిన్ను మీఱిపోఁగలడో లేక చిక్కుపడునో చూతమని పంపిన దేవకాంతయు భీకరాకారమునఁ దాల్చి పోయి హనుమకడ్డముగా నిల్చి యిట్లనియె. ఓ కపీంద్రా! నిలు నిలుము నన్ను దాఁటి నీవెందుఁ బోఁగలవు. దేవతలు నిన్ను నాకు భోజ్యముగ విధించిరి. నా వాతఁబడక పోవ నీకు శక్యముగాదు. బ్రహ్మ నా కిట్టివర మొసంగెను నానోరఁ జొరఁబడుము. మ్రింగుదు ననిన నాంజనేయుం డామెకు నమస్కరించి దాక్షాయణి! నా నమస్కారము గ్రహించి శమింపుము. రామకార్యా

సురస హనుమంతుని మ్రింగుట

ర్థమై పోవుచున్నాను. నీవు రాముని రాజ్యమందుండుటచే నీకునురామకార్యము కర్తవ్యమే కదా. అటుగాదేవి నేను లంకకుఁబోయి జానకిని జూచి యావార్త రామునకుఁ దెలిపి మరలివచ్చి నీకాహారమయ్యెదననిన నది నవ్వి యివేటి మాటలు? నన్నా నీవు మోసగించి పోఁజూచెదవని యోజనము వెడలుపున నోరువిచ్చెను. ఈమె దేవకాంత. ఈమెను నొప్పింపరాదు. ఈమెతోఁ గలహింపను రాదు. సదుపాయముచే నీమెను మెచ్చఁజేసి పోయెద నని తలఁచి యగుష్ఠమాత్రదేహుఁడై తటాలున నోటిలో దుమికి యావలికి వెలికి దాఁటి యామెను జూచి నమస్కరించి దేవీ నీకుకోరినట్లు నీవాతఁబడితిని. బ్రహ్మవరము సార్థకమయ్యెను. ఇంక నన్ను క్షమింపు ము. పోయివచ్చెదననిన నామె సంతోషించి నిజరూపము ధరించి మేలు మేలు హనుమంతా ! నిన్ను మెచ్చితిని. నేను దేవతల పనుపున నిన్నుఁ బరీక్షింప వచ్చితిని. నీకు సకల కార్యములు సుసాధములు. పోయిరమ్మని దీవించి యథేచ్ఛమేగెను. హనుమంతుఁడును గరుడానిలవేగుఁడై విజృంభించి మహాకారంబు వహించి పోవుచుండ నతని వేగము కుంటుపడెను. ఇట్లున్నట్టుండి తనవేగము హీనము కాఁగా నే మిదియాశ్చర్యమని నాలుగు ప్రక్కలు చూచెను గాని యెందు నెవ్వరు గానరాఁరైరి. తరువాతఁ గ్రిందివైపు చూడ సముద్రము నుండి యొక రక్కసి వెలువడుచుండెను దానిని జూచి యాంజనేయుఁడు సుగ్రీవుఁడు చెప్పిన సింహిక యిదియే కాఁబోలు కావుననే నా ఛాయనుబట్టి నన్ను నాకర్షించుచున్నది యని తలఁచి తన దేహము మఱిత పెంచెను. అదియును మహాభూత మబ్బెనని సంతోషించి నోరుపెంచెను. ఇట్లు నోరు పెంచిన రాక్షసిఁజూచి యంగుష్ఠమాత్ర దేహుఁడై దాని యుదరమునఁ జొచ్చి ప్రేగులుద్రెంచికేలగొని వెలువడెను. ఆ వేదనచే నది చచ్చెను. ఈ యద్భుతకార్యముఁ జూచి దేవతలెల్ల సంతసించిరి. తరువాతఁ గొంతదూరము పోఁగా లంక గాన వచ్చుచుండెను. ఇంక నీ మహాస్వరూపముతోఁ బోయిన రాక్షసులు తెలిసికొందురని తలఁచి సూక్ష్మశరీరుఁడై యావలి యొడ్డున దిగెను. దిగి యిప్పుటి కింకను సూర్యుఁడస్తమింప కుండుటచే నెందైన మఱుఁగన నుండుట బాగని తీరమందున్న వనంబుల నడుమ సంచారము చేయుచుండెను. ఇట్లు నూతామడ నొక్కపెట్టునఁ దరించియు హనుమంతుఁడు గాసియను నది యెట్టిదో యెఱుఁగడు. నిట్టూర్చిన విడిచిన వాఁడుకాఁడు. ఇట్లు సంచరించుచు మిగుల నెత్తైన కొండ శిఖరంబుననుండి యాకసమున వ్రేలాడు చున్నదో లేక గగనంబున కెగురుచున్నదో యన్నట్టులై యెట్టి వారికినిబోవుటకు సాధ్యముగాక దుర్గమమై

హనుమంతుఁడు లంకనుజూచుట

లోఁతగు నగడ్డలచేఁ జుట్టఁబడి త్రవ్వని కందకంబనఁగ సముద్ర మొప్పుచుండుటను, సీతను హరించిన కారణముగ రావణుఁ డెక్కువ రక్షయినుపన నేకాయుధపాణులై కోటగోడలు బురుజులు గవంకులు కాచు రాక్షసవీరులను జూచి హనుమంతుఁడు తనలోఁ దానిట్లు తలఁచెను.

లంక యన నేమోయని తలఁచి యుంటిని. ఈలంకయేమి! సాధ్యపడుట యేమి మొదట సముద్రము దాఁటుటే దుష్కరము. దాఁటినను యంత్రపూరితములైన యగడ్డలు దుస్తరములు. అవి దాఁటినను ఆకాశంబు ననుండు లంకఁజేరుటెట్లు? అసహాయశూరులైన రాక్షసుల జయించుటెట్లు? రావణ బలపరాక్రమములు సామాన్యములా? కవులంద టేవిధముగ లంకకు రాఁగలరు? వచ్చి వారేమి చేయఁగలరు? వారి కిది దుర్జయమే యని తోచెడిని. కవులుగారు గదా రాముఁడే వచ్చెనుబోత. ఆయనమాత్రమేమి చేయఁగలడు? ఆహా

ఎంతదుస్సాధము ! కవులందును నీలుండ ను అంగదుడు సుగ్రీవుడు ఈమువ్వరు తప్ప మఱెవ్వ రీ సముద్రమును దాటలేరు. ఈమువ్వరవలన నే కార్యము కాంగలదు. పోనీ వీరి సుపాయముచే సాధింత మనిన నే యుపాయము పనికిరాదు. మంచిమాటలకా యవకాశమే లేదు. ధన మిత్త మనిన వీరు మహాధనవం తులు. వారిలో వారికి భేదము కల్పింత మనిన వ్యర్థ ప్రయత్నము. యుద్ధములో గెలుచుటకా సాధ్యులుగారు. ఎట్లు లీ లంక సాధింపవచ్చునని శిఖరాగ్రముననుండి యాలోచించి యాలోచించి లంకను సాధించువిచార మిప్పుడే? జానకి యిందున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకదా ప్రథమకర్తవ్యము. ఇందామెయుండెనేని సాధించు మార్గము పదపడి యాలోచింపవచ్చును. ఇప్పుడీ భీమరూపముతో నేనుండరాదు. రాక్షసులు చూతురు. అని దురాసదంబయిన లంకను జూచుచు నిరాశుడగుచు నిట్టూర్పు విడుచుచు నెట్లు రావణాసురుని వంచింతునో యెట్లు సీతాదేవిని చూతునో యెట్లు రాముని కార్యము సఫలమగునో యెట్లు నేను సముద్రము దాటుట వ్యర్థము గాకుండునో,

కం. ఐనట్లు తోచుచుపనులేన్
భానుని గనుగొన్న తమము పగిదిం జెడెడున్
వానిని దేశము గాలము
జ్ఞానము లేనట్టిదూత సలుప గడంగినన్.
కం. దీని నిటు సలుప సఫలం
బొనని ప్రాజ్ఞులు విధించినట్టిది కార్యం
బైనను జెఱుచును బండిత
మాని మయినదూత శక్తిమంతుడు గామిన్.

కాబట్టి బుద్ధిచాతుర్యము పాయకుండు నట్లెట్లువర్తింతునో వీరు నన్ను జూచిరా రామునికార్యము చెడుటే నిజము. వీరికి గానరాకుండ లంకలోనికి బోదమా యనిన నీరాక్షసులకు దెలియకుండునట్లు గాలియు మెదలలేకున్నది రాక్షస రూపముధరించి నేనొక రాక్షసునివలె సంచరింతునా వీరప్పుడే గుర్తింతురు. అంతియుగాక వంచనము పౌరుషహాని సూచకముగదా. కావున నట్టి యుపాయములతో బనిలేదు. చీకట్లు వ్యాపింపగనే గుజ్జరూపముదాల్చి లంకకజొచ్చి సీతను వెదకెదను. అని నిశ్చయించుకొని యెప్పుడెప్పుడు సూర్యుడస్తమించునా యని కాచికొని యుండి ప్రదోషకాలంబున పిల్లియంతరూపము ధరించి యిట్టాలో చించెను. శత్రువులపురము గవకులకజోరరాదు. అదియునుగాక యందు భటులుందురు. కావున త్రోవగానిత్రో వం బోయెద నని ప్రాకారము మీదికి నొకగంతువైచి నిలిచి లంకనంతయు బాఱ జూచెను.

నలుచదరంబులైన బాటలతోడను, బ్రాసాదమాలికలతోడను, బంగారు స్తంభములతోను, పైండికి టీకిలతోడను, బ్రకాశించుచు నేడెనిమిది మేడలుగలగి గంధర్వనగరంబుతో సాటియగుచు చిత్రతోరణములతో బ్రకాశించు లంకను నందు గావున్న రాక్షస సమూహంబులను జూచి యాశ్చర్యపడి హనుమంతుడు తనలో దా నిట్లు లాలోచించెను.

అహో యేమి యీ నగరము సొంపుపెంపు. దేవనగరమైన నిట్లుండునో యుండదో దీనిని వానరులు జయింపగలరా? సామాన్యుల కిది దుర్జయమే. అంగద సుగ్రీవమైందద్వివిధ సుషేణముక్షులును గుముదకు శపర్వులును గేతుమాలుండును రాగలుగుదురు. అంతియుగాక శ్రీరామలక్ష్మణుల యస్త్రబలమును శౌర్య ధైర్య సాహసంబులు దలంచిన నిది యొక విధమున సాధ్య మనియే తోచుచున్నది. అయిన నింకను లంకను జొచ్చి చూచెదగాక యని ప్రాకారము దిగి లోపలి కింబోవు హనుమంతుని లంకాధిదేవత యగు లంకయను రాక్షసి హనుమంతుని కెదురై నిలిచి గర్జించి యారి మర్కటమా ! నీవెవ్వడవు ? ఎందుక బోయె దవు? ఏమి పని నిలిచి నిజము చెప్పుము. లేకున్న జచ్చెదవనిన హనుమంతుడ డిట్లనియె.

వికారముఖమును, భీకరాకారమునుగల విరూపలోచనా ! నీవెవ్వతెవు? ఏలయిట్లు తొప్పుచు నన్నడ్డ గించెదవు? నగరమనియుండిన జూచుట కెందతో వత్తురుపోదురు. నేవేల యాక్షేపించెద వనిననది యిట్లనియె.

ఓరీ ! నేనే లంకను. రావణాజ్ఞప్రకారము నేనీపురమును సర్వదా రక్షించుచుండును. నాకుగానరాకుండ నీపురంబున జొచ్చుటకు నీగకైన సాధ్యము గాదు. ఇంక నీ వెట్లు పోగలవు? నిలుమనిన హనుమంతుడు దానిమాటలు విని కొండవలె గదలక నిలబడి యీనగరము మిక్కిలి రమణీయముగ నున్నదని విని

యిందలి గోపురప్రాకారగృహంగణా రామంబులనెల్ల జూచిపోవచ్చితిని. పోనిమ్మనిన నది హుంకరించుచు నిట్లనియె.

ఓరి ? నన్ను గెలువక నీ వెట్టు నీ పురిలోనికి బోగలవు. బుద్ధిలేనివాడా ! వెనుకకు బోయెదవా చంపుదునా నా చేతి దెబ్బచూచెదవా యని యేమియు గదలక మెదలక యదరక బెదరక నిలిచి నేసీపురమును

జూచికాని పోనని పలుకు నతనిని లంకయరచేతగొట్టెను. ఆదెబ్బకు బొబ్బరించి హనుమ నిబ్బరంబు వహించి మిసిమింతుండుగాక యాడుదాని నెట్లు చంపుదునని దయవహించి రోషము వహింపక యెడమ ముష్టి నొకపోటు పొడిచెను. ఆపిడికిటి పోటునకే యది దద్దతిల్లి గ్రద్దిన నోరు తెఱచి దబాలున వెల్లకిలబడి గతగర్వయై యాయనతో నిట్లనియె. వానరేంద్రా ! శరణుశరణు రక్షింపుము. రక్షింపుము. బలశాలులగు వారు బలహీనులనే చంపరన నిక నబలల వధింపరని చెప్పనేల? నేను స్త్రీని కావున నా యపరాధంబు సహించి రక్షింపుము. నేనే లంకను నన్ను నీవు భుజబలంబున నాలంబున గెల్చితివి. నన్ను బ్రహ్మయీగ్రామాధి దేవతగ నియమించిన వాడు వానరు డెప్పుడు నిన్ను గెలుచునో నాడు మొదలు రాక్షసులనకు వినాశమనియు లంకకు జేటనియు నెఱుంగుమని చెప్పెను. ఆప్రకారమిప్పుడు తటస్థించె నామాట సత్యము. బ్రహ్మవాక్యము సత్యము. నేటినుండి నిశాచరులకు వినాశకాలము. సీతాకారణంబున రావణునకు జేటు మూడును. ఇక నీ యిష్టము చొప్పున బోయి నగరంబు జూడుము. నీ కార్యము దీర్చుకొమ్మనిన హనుమయు సంతసంచి యద్వారమున నగరంబు లోనికి బోయెను.

రుక్మిణి - ఇదంతయు రాక్షసులు చూడలేదా.

తండ్రి - ఎట్లు చూతురు? గ్రామదేవతగుడి యూరివెలుపల గదాయుండును. గ్రామము పొలిమేర యంతయు గ్రామదేవత రక్షించుచుండును. పొలిమేరలో నడుగుపెట్టగానే యది కనుగొనెను. ఎవ్వరు దిక్కులేనిచోటుగా జూచి కదా హనుమంతుండు ప్రవేశింప యత్నించెను.

ఇట్లు హనుమంతుండు రావణుని తలదన్నినట్లుగ నెడమకాలు ముందుంచి లంకజొచ్చి యా భాగ్యోన్నతికి మెచ్చుచు సీతను వెదక నారంభించెను.

కోటలు పేటలు తోటలు బాటలు సందులు గొందులు దొడ్లు మిద్దెలు మేడలు అటపట్టులు వీటి పట్టులు గదులు ముంగిళ్లు అంగళ్లు సర్వము వెదకెను. అందఱ రాక్షసుల గృహములు వెదకెను. ఎక్కడ సీత కనబడలేదు. రావణాసురుని యంతఃపురమంతయు వెదకెను. అందును భూపుత్రి లేదు. తుదకు రావణాసు రుని పడుకటింకి బోయి యందును వెదకెను. తొలుత రావణుని పెద్దభార్య యయిన మండోదరిని జూచి యామె సౌందర్యాతిశయముచే నామె సీతయే యని భ్రమించి సంతోషించి యెగిరి తోకగొఱికి గంతులు పెట్టి కంటిని సీతనని పొంగెను గాని తరువాత నాలోచించి ఛీ యెటువంటి బుద్ధిహీనుడను! ఎంతటి పాపాత్ముడను! శ్రీరామునివిడిచి సీతాదేవి సొమ్ములు ధరించునా? సొగసు లాశించునా? సుఖములు

గోరునా?తుదకు నిద్దురయైన బోవునా?ఈమె యెవ్వతెయో యని వెదకకగా నచ్చటి స్త్రీలొడలెఱుంగక నిద్రపోవుటచే జీరలు తొలగినవారును పైంటలుజాతినవారును నగువారి నెల్లజూచి యయ్యోస్త్రీల యవయవములను జూచి పాపకార్యముం జేసితిని గదా యని పరితాపపడి వెండియుం దనలో నిట్లనుకొనెను. పాపమునకుం బుణ్యమునకు మనస్సు ప్రధానము.మనస్సులగ్నముగాక యెట్టిదియుం పరుండియుండఁ జూచితిని గాని నా మనస్సువీరియందు లగ్నమైనది గాదు కావున నాకుం బాపమెట్లుకలుగును? అదియును గాక యాడుజింకను జింకలమందయందుం గాక మఱి యెక్కడ వెదకనగును?అట్లు సీతను స్త్రీలయందుం గాక మఱి యెందు వెదకుదు నని నిశ్చయించుకొని లంకయందు సర్వము వెదకెను.ఆయన త్రొక్కని ప్రదేశము పదంగుళములు గలది యీ నగరమందెందునులేదు.ఇట్లు వెదకి వెదకి యెందును సీతను గానక విచార మగ్నుడై ప్రాకారగోడమీది కెగసి కూర్చుండి యిట్లు లాలోచించెను.

-హనుమ ప్రాకారముం జేరి సీతాదేవి గానరామికి వ్యననవడుట-

రాత్రి పురమెల్ల వెదకితిని.వంకలు డొంకలు చెఱువులు గుంటలు వాంగులు బావులు కొలంకులుగూడ సర్వము వెదకి చూచితిని.ఎందును సీత గానరాదు.సంపాతి లంక యందు సీతయున్నదని చెప్పినే ఆమె యేమైయుండును.రావణాసురునకు వశపడియుండునా? ఛీ యిటువంటి యాగడముకూడ నుండునా?ఆమె యెన్నఁటికి పరునకు వశపడదు.అట్లైన నేమైయుండును? రావణాసురుం డెత్తికొనివచ్చునపుడు మార్గమధ్యములో సముద్రములోఁ బడి మరణించెనో లేక యావేగమునకు సహింపలేక ప్రాణములే విడిచెనో లేక వియోగ దుఃఖము సంహింపలేక

- కం. రాముని రాకావేశా
సోముని నిరసించుముఖము సురచిర కంజా
తామలదళ నయనములను
వేమరు స్మరియించుకొనుచు విడిచెనొ మేని॥
- సీ. చుట్టపక్కములు లేనట్టి సాధ్వీ సుశీల
సీత రావణుండు భక్షించె నేమొ
యీసున రావణునిల్లాండ్రు రసఘాత్య
బట్టి భక్షించిరో పాపరతలు
హో రామ ! హో లక్ష్మణ ! హో యయోధ్య ! య
టంచు నేడ్చుచు మరణించె నొక్క
పంజరంబున గోరువంక నానసురుండు
నేలమళిగనుంచి యేలునేమొ
- ఆ. జనకరాజతనయ సాధ్వీ సుమధ్యను
రాముపత్ని సీత రావణాసు
రాధిపతికి నెట్లు స్వాధీనయయ్యెడు ?
నట్టి దెన్నఁదైన నగుటగలదె.

అయ్యో ! సీత యనిన రామునకుం బ్రాణముగదా.అట్టి సీత లేదని రామునకు నే నేమని చెప్పుదును.

సీతాదేవి లేదని చెప్పినఁ గలుగు ననర్థంబుల హనుమంతుం డాలోచించుట.

సీత లేదని రామునితోఁ జెప్పినను జెప్పకున్నను ననర్థకము తప్పదు.కావునఁ జెప్పుదునా చెప్పకుండు నా ? ఇట్టి విషమ సమయంబుల బుద్ధిమంతుండగు వానికి గర్తవ్యమెద్ది?

నేనూరకపోయి సీత కానరాలేదని చెప్పిన వానరులందఱు నన్నేమందురు.అన్ని ప్రగల్భములు పలికి వచ్చితిని గదా.అంతయు వ్యర్థమయ్యెను.పూనిన కార్యమునందలి కష్టసుఖము లెఱుంగక యహంకారం బున ముందుగనే ప్రగల్భవాక్యములు కొండంతయాశతో నెప్పు డరుదెంతునా శుభవాక్యము వినిపింతునా యని యెంతికాల నిలఁబడియున్నారు.అట్టివారి యెదుటికి నే నేమని పోదును? పోయితినిబో సీతలేదని యేమని చెప్పుదును.లేనిపదార్థము నెక్కడనుండి తెచ్చునని వారందఱు క్షమించిరనకో ఈవార్త యిష్ట భార్యుం డైన రామునకేమని చెప్పుదును? ఆయనకు భార్యయనిన ప్రాణమే.అట్టి భార్య లేదనిన నాయన యేమగునో సోమరులమై వంచించితి మని కోపించునో లేక శోకమున మరణించునో,కొపించెనా సుగ్రీవాది సహితంబుగ

సకలవానరుల నిమిషంబున నిర్దహించి లోకము నవానరము నరాక్షసము నొనర్చును. లేక మరణించెనా వెంటనే లక్ష్మణుడు మరణించును. వీరి యిరువురి మరణము విని సౌబ్రాత్రనిధియగు భరతుడు నశించును. మువ్వ రన్నలు మరణింపగా శత్రుఘ్నుడు మరణించును. కొడుకులందఱు మరణింపగా గౌసల్యా సుమిత్రాకైకేయులు మరణింతురు. వారితోడ నంతఃపురముల వారందఱు మరణింతురు. అటువంటి ప్రభువు లందఱు మరణించిన మనము జీవించి యేమని ప్రజలు మరణింతురు. ఈ గోరముంజూచి కృతజ్ఞుడైన సుగ్రీవుడు మరణించును. వాలి మృతికి వగచు తార ఆయన వెంట చచ్చును. వారితో నంగదుడు గూలి పోవును. వెంటనే రుమయు మరణించును. ఈవిధముగా గిష్కింధ యంతయుం బాడగును. వానరులందఱు తమ తమ బంధువులు మరణించుటచేఁ దామును జీవింపనొల్లకకొండలెక్కి దూకియో అగ్నిలోఁ జొచ్చియో నీళ్ళలో దుమికియో కత్తులపైఁ బడియో యేవిధముగనో నిశ్చేషముగ నశింతురు. అంతటి యనర్థకమునకు నుభయరాజ్యనాశమునకు నేనే కదా మూల మగుదును. ఇప్పుడు కిష్కింధకుంబోయినా హో యను నేడ్పు రవము తప్ప మఱియేమియు వినఁబడదు. కాఁబట్టి నేను గిష్కింధకుం బోకుండటే క్షేమము. అటులైన రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులు కొన్ని దినములైన నాశతోఁ బ్రాణములతో నుందురు. ఎన్నాళ్ళని యిచ్చట దొంగవలెఁ జరించుచుందును ? సీతనుఁ జూడకపోయినా యింక జీవించి యేమి ప్రయోజనము? దేహము విడుచుటే శుభము. ఆత్మహత్య కూడదందురే. ఎట్లు చేయుదును? నేనై మరణింను. చెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండెదను. చేతిలోఁ గాని నోటఁగాని ఫలము పడెనా తినుదును. పడకుండెనా యూరకుందును. అటుగాక పోయెనా మునినై కాలుసేయార్చక లింగిని వ్రతము సాధింతును. కాకులు గ్రద్దలు నాదేహమును దినిపోనీ. అవును ఏదోవిధముగ మరణింతుననుకో. ఏమి లాభము. ఎవరికి మేలుచేసినట్లు? భూమిమీఁద బుట్టినది తేరకుంటేరు పెంపు లేక యెంతటి పిచ్చి యాలోచన?

ఆ. ప్రాణములను విడువ బహుదోషములు గల్గు
బ్రదికియున్నఁ గాదె పడయు శుభము ?
గానఁ దాల్చువాండ మేనఁ బ్రాణంబులు
బ్రదికియున్న భద్ర మొదవు నిజము.

అవును బ్రదికియుండి నేను జేయవలసిన కార్యమెయ్యది? తరువాత యటుండనీ. రావణునిఁబట్టి త్రుంతునా? లంకను? సముద్రములో ముంతునా? లేక రావణుని యజ్ఞపశువువలెఁ దోకతోఁజుట్టి రామునొద్ద కీడ్చుకొని పోవుదునా? ప్రయోజనము? సంపాతి సీత లంకలోనున్నదని చూచినట్లు చెప్పేనే ఆయన మాట లునమ్మికదా వచ్చితిని. ఇంతలో సీత యెక్కడఁ బోవును? మరల వెదకుదునా? అయ్యో యీ యాలోచనలతోనే రాత్రి పోవుచున్నదే. అని యాలోచించి యాలోచించి నలువైపులు పాఱఁజూడ రావణు నంతఃపురగృహంబున కుం జేరిన యొక యశోవనము కనఁబడెను. దానిని జూచి యోహో దీనిని నేనింతవఱకుం జూడలేదే. సీత యిందున్నదేమో వెదకెదఁగాక. దీనిని జూడగానే నామనస్సున నొక యానందముకలుగుచున్నది. ఇదిశుభ సూచకము. ఇందు సీత యుండును. సీత యుండెనా రక్కసుల కండకావర మెల్లఁగ్రక్కించెదనని యుత్సాహి యై వసురుద్రాదిత్యులకును మరుత్తులకు నశ్యులకు సమస్కరించిలేచి.

ఉ. మ్రొక్కెద రామచంద్రునకు మోడ్చెదఁగేలు సుమిత్రపట్టికిన్
మ్రొక్కెదఁ దద్విదేహప తనూజకు శ్రీరఘరాముదేవికిన్
మ్రొక్కెద ధర్మవాసవ మరుద్గణ మారుత రుద్రపాళికిన్
మ్రొక్కెద సూర్యచంద్రులకు మ్రొక్కెదఁ దామరసాస్తు సూతికిన్.

అని పునఃప్రణామంబులు గావించి దిశలన్నియుం గలయజూచి యశోకవనంబుపై దనదృష్టి నిలిపి పరికించి యిట్లని యాలోచించెను. ఈవనమును బెక్కురు భీమాయుధులై రాక్షసులు కావలికాచుచున్నారు. మారు తుండును మెల్లగ వీచుచున్నాడు. ఇందేదియో విశేషము లేకుండిన నీవనమాత్రము నిందఱు కాచుచుండనేల? కావున నిందు సీతయున్నదని నిశ్చయించెద. సంపాతియు రావణు నంతఃపురంబున సీతయున్నదని నిశ్చ యించెద. ఇది యంతఃపురోద్ధానమే కదా?

చం. మనులును వేల్పులున్ దివిజముఖుండు వజ్రిస్వభుండు బ్రహ్మవా
య్వనిల శశి ప్రభాకర జలాదిపశర్వమరుత్తు లశ్యులున్
గనులకుం దోచువారు మఱి కాననివారును సర్వభూతముల్

ఘనతర భూతనాయకుడు గార్యము సిద్ధియొనర్తు రియ్యోడన్.

అని నమస్కరించి యయ్యో దుష్టుడగు రావణుచే నపహరింపబడి వెతలుపడు నా పరమపతివ్రత ముఖచంద్రునెప్పుడు దర్శింతునో, ఎప్పుడు నేను గృతార్థుడ నగుదునో యనుకొనుచు జిన్నరూపున మెల్లగ నాకాకు కదలకుండునట్లు అశోకవనంబున జొచ్చి యచ్చటి వినోదంబుల నెల్ల చూచి యచ్చెరుపడుచు నావనమంతయు దిరిగి సీతాదేవిని వెదక నారంభించెను. ఇట్లు వెదకుచు బోవంబోవ నొకచో మిన్నంటుచు గన్నులకు మిటుమిట్లు కొలుపుచు కైలాసమువలె దెల్లనై పగడముల మెట్లు బంగారు టరుంగులును, గలిగిన వేయి స్తంభముల మేడయొకటి గానవచ్చెను. దాని సమీపంబున మాసిన యెంటిచీరెయు బెనఁగొన్నయెంటి జడయు, అహారములేక చిక్కిన దేహమును, నిట్టూర్పులును, గుర్తింపరాని యాకారమును, గలిగి పొగకప్పిన జ్వాలయో యనఁదేజుమాసి, క్రొన్నెల వోలె విశేషకాంతి లేకయు మనోయజ్జమై, యిది సహజస్వరూపమగునా యనిసందేహము కలిగించుచు దుమ్ముకప్పిన మేనితో తామరలేని కొలనివలెనై యంగారక గ్రహపీడతయైన రోహిణివలె నుండునొక తపస్విని, జూచెను.

సీ. కాలువలైపాటు కన్నీరు మొగమెల్ల
నావరింపఁగ గడునడలు దాని
దలపోతలకు జిక్కి తతశోకమున స్రుక్కి
యెప్పుడు వెకివెక్కి యేడ్చుదాని
దనవారి మొగములు గనలేక రక్కసి
పిండు మోములఁజూచి బెగడుదాని
వేటకుక్కలలోన వేర్పడి చిక్కిన
యాడజింకనఁగ నల్లాడుదాని

తే. నల్లత్రాచన దిగి జఘనంబు నొరయు
నొంటిజడతో శరత్తున లుదయవేళ
గారుటడవుల నొప్పారు క్షౌతలంబు
బోని దానిని నెఱమాపు మేనిదాని.

శోకార్థగాకయు శోకించుదానిని ధ్యానిరతయై యుండు దానిని నొక తరుణిని జూచి హనుమంతుఁ డిట్లాలోచించెను.

ఈకృశించిన మలినాంగి సీతాదేవిగా నుండునా? నాఁడు మింటఁబోవునపుడు మేమందఱము సీతను జూచితిమి కదా. ఆమె యిట్లు లేదే. రావణుఁ డాహారకమిడక చంపుచున్నాఁడా యేమి? వాఁడు దుష్టభావముతోఁ దెచ్చెను గనుక నాహారమియ్యక మానఁడుగాని రామునిభార్య పరమ పతివ్రత యా నీచుని పదార్థము వ్రేలు వేసి యుంటునా? ఆ కారణముచే నిట్లు గుర్తింపురాకున్నది. శరీరము కృశించినది కాని నాకు జ్ఞప్తియుండున్నం వఱకు నామెయందున్న మొక్కట్లీమెయందు నున్నవి. అంతియుకాదు. శ్రీరాముఁడు సీతాదేవిమేన నేయే యాభరణములున్నట్లు పలికెనో యవియన్నియు నీమెకు సమీపమందే చెట్టుకొమ్మలఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనిని జూచియైన దన్ను గుర్తింతురుగాక యని యీమె యిట్లు కట్టిపెట్టెను గాని లేకున్ననిట్లు చెట్లకు సొమ్ముల నెవరైన బెట్టుదురా? చక్కని చేతకమ్మలు, బోగడలు, రత్నములు, పగడములు, చెక్కిన కంకణములు, కడియ ములు, గొలుసులును, మక్కి నల్లపాతీ చాలదినములు మేనధరించిన వానివలెఁ గానవచ్చుచున్నవి. జతగాను ఁడు సొమ్ములలో నొకటి యా మూటయందును మఱియొకటి యిందును గానవచ్చుచున్నవి. అక్కడనుండు నవి యిక్కడలేవు. ఇక్కడ నుండునవి యక్కడ లేవు. అంతియుగాక యీమె కట్టుకొన్నచీరే మాసి నలిగి రంగుమాతీ నట్టున్నను అక్కడనుండునట్టి చీరతునుకను నేతయందును చాయయందును అంచునందును అన్నివిధముల సరిగానున్నది. మఱియు సరిగపైఁట కొంగున నీమె యాభరణములు ముడిచి కదా వైచెను. ఈమె కట్టిన చీరకు ఆకొంగు కొఱఁతగానున్నది. అట్లుండుటకు మఱే కారణమున్నది? ఈవ్రేలాడునగలు మఱియే వ్యరివో యనుకొందునా యీ నగలన్ని నీమెధరించినట్లీమె దేహంబున గుర్తులున్నవి. అంతియగాదు. రాముని లక్షణములను బట్టి చూడ నతనిభార్య కెట్టి లక్షణము లుండవలయునో యవియన్నియు నీమెయం దున్నవి. ఈ మెకు సరిపోవు లక్షణములు రాముని యందున్నవి ఇట్లుండుట యుక్తమేకదా. అని యాలోచించి యాలోచించి

సీ. ఆపదవేళల నంగన నొకర్తు

బ్రోవలేదనెడి కారుణ్యమునను
నన్ను నమ్మినదాని కిన్నిపా ట్లబ్బిన
సైచితి నను నానృశంస్యమునను
అర్థాంగలక్ష్మిని నకట కోల్పడితింగా
సుందరి ననియెడి శోకమునను
ఒద్దలేదాయెంగా యెప్పులకుప్ప నా
ప్రియ యన్న వెరవేకి వేకరమున
తే. నకట యీ నాలుగింటను నడలుచుండు
రామచంద్రుండు హృదయ మీరామయంద
నిలిపె నీమెయుం బతియంద నిలిపె మనముం

ఆహా రాముండెంతటి యసాధ్యకార్యమును జేసెను. ఈమెను చూడకయు ప్రాణములను మేనిలో నిలిపియున్నాడు గదా. అంతేకాదు చింతకుండగూడ బాల్పడడుగదా. ఓహోహో ఏమి నిబ్బరము ! ఏమి నిబ్బరము !

ఆహా రామా! జితేంద్రియుండవనిన నీవేసరి. ఏమి నీధైర్యము ! ఋష్యమూకమునందు భార్యను దలంచి శ్రీరాముండేడువంగా అయ్యో రాముండెంత పామరుండు. స్త్రీ నిమిత్త మిట్టు లేడ్చుచున్నాడు. ఎంత నిబ్బరము లేనివాడు. ఎంతగుండెదిటము లేనివాడు. ఎంతటి కాముకుండు. ఎంతటి యింద్రియ దాసుండు అని మతిలేనివాడనై యోగ్యత యెఱుంగక తలంచు చుంటిని గాని అబ్బా! ఆయన యెక్కడిరాముడు! అని రాముని బొగడిపొగడి సీతవంకజూచి కన్నులం బొంగి పొరలివచ్చు నీటిని నిలువజాలకయునయ్యయ్యో! తల్లీ! యెంతకష్టము ! యెంత కష్టము. నీకు రావలసిన కష్టమా యిది యని యిట్లు తలపోయిచుండనలో దానేడ్చెను.

కట్టా! గురుభక్తుండగు లక్ష్మణు గురువరుని ప్రియురాలు, భూపుత్రి, పతివ్రత యగు సీతయును దుఃఖించినచో నింక నెట్టి వారికిని గాలము దాటరానిదే.

కం. రామున కీయసితేక్షణ
రాముండు నీసతికి దగును బ్రాయమునందున్
శ్రీమానిత శీలంబున
సాముద్రిక లక్షణముల సద్వంశమునన్.

అని ముల్లోకములకు వేల్పుసానియైన లక్ష్మీవలె నుండు సీతాదేవిని జూచుచు మరల రామునిం దలంచి

సీ. ఈ కాంతకై కదా యిఘవున నొక్కంట
బలశాలి యవ్వాలి భంగపడియె
ఈవెలందికె రావణతుల్య వీ
ర్యుండు కబంధుండు రూపుమాసె
ఈమానినికె కదా భీమవిక్రముం డైన
యనిరోధుండు విరాధుం డంత మొంది
నీ నెలంతకె కదా కానలోం బదునాల్గు
వేలరక్కసులకుం బేరుమాసె

తే. నీమెకై కాదె ఖరఖలునామ మడంగె
నీసతికిగాదె త్రిశిరుండు నీల్గిచనియె
నీసుదతికయి దూషణం డేపడంగె
బటుపరాక్రమముం డగు రామభద్రుచేత.

ఈమె కారణమున గదా వాలి పాలితమై యన్యులకు దుర్లభమైన కపిరాజ్యమంతయు నిమిషములో సుగ్రీవునకు లభించెను.

ఈమెకై కదా శతయోజన విస్తీర్ణమైన సముద్రమును నేనుదాటి యీపట్టణమును గంటిని. ఈమెకై

యీ కార్యములు చేయుట లెక్కలోనిదిగాదు. రాముఁ డీమెకై మూఁడు లోకములు భస్మీభూతము చేసినను నకార్యము గాదు.

కం. మేలో త్రిభువనరాజ్యము
మేలో జానకి యటన్న మేదిని సుతకున్
ద్రైలోక్యరాజ్య మెల్లను
జాలదుపో యొక్కకళకు సరిపోలంగన్.

వాస్తవముగ నీమె ధర్మశీలుఁడను మహాత్ముఁడును మిథిల నాథుఁడునునై కీర్తిగన్న జనకుని తనయ రామునిభార్య పరమపతివ్రత సీతయగును. ఇందు సందేహము లేదు.

ఉ. చుట్టములందొఱంగినను, జాటులువోయినఁ గానుభోగముల్
నిట్టలమైన కష్టముల నెవ్వగఁ దాను మునింగియుండినన్
నెట్టిన ప్రాణనాథుఁ గన నిల్చి మనం బనయంబు నోర్పుతో.
గిట్టకయున్నదీమె పిడికింట నయో బిగఁబట్టి ప్రాణముల్.
ఉ. చూడదు రాక్షసాంగనలఁ, జూడదు పుష్పఫలద్రుమంబులన్
జూడదు రమ్యహర్మ్యముల సుందరి డెందమునందు నెప్పుడున్.
జూడఁగఁ గోరుచున్ భువనసుందరు రాముని నొక్కనిన్ మదిన్
వేడుకసేయ దెయ్య దవసీసుత; యుక్తమెకా తలంపఁగన్.

కం. పరభూషణముల కంటెను
బరమంబగు భూషణంబు భర్తయె సతికిన్
దురుణీమణి తద్భూషా

అయ్యో ! తుమ్మెదతెక్కలువోలె నీలంబులైన ముంగురులును దామర తేకులతో సమంబులగు నయనంబులునుగల సుభోచిత నీమెనుగన నాకుఁగూడ దుఃఖము పట్టరాకున్నది. శ్రీరామలక్ష్మణులు కాచుచుండ నిర్భయం బున వర్తించు సీతలోదరి వికార రూపలగు రాక్షసస్త్రీలు గాచుచుండనంతంబులేని చింత నలఁగుచున్నది. దైవమున కేది యసాధ్యము ? అని పెక్కు విధముల నాలోచించుచు సీతం జూడఁగలి గితి. ఇది మదీయ భాగ్యంబె కదా యని రామలక్ష్మణులఁ దలఁచి వారికి రెండు కేలుమోడ్చి నమస్కరించి యింకఁజేయఁదగినకార్యం బెయ్యది యనియోజించుచు హనుమకొమ్మలసందున మణఁగియుండె.

అంత రావణుం డంతఃపురపరివారముతో నచ్చోలికి వచ్చి సీతను దుర్భాషలాడుటయు నా పతివ్రత యద్గురాత్ముని నిందించుటయు వాఁడును జేయునది లేక బెదరులు వదరుచుఁ బోవుటయు సీతాచరిత్రం బునఁ జెప్పితిని గదా. అట్లు వాఁడు వెడలిపోయిన పదపడి హనుమంతుఁడు రాక్షసస్త్రీలు దూరంబునఁబడి నిద్రించుటయు, సీతనొంటి దుఃఖించుటయుఁ జూచి యెట్టులీమెను బల్కరింతునని యాలోచించెను. నానా వానరులే మానిసీమణిని వెక్కుచున్నారో యట్టి యలిసీలవేణిని నేనిందుఁగనుఁగొని కృతార్థుఁడనైతి. చారుఁడనై లంకయంతయు సంచరించి పురంబు తెఱంగెఱింగితిని. రావణుని గూడఁ గని వానిబలంబు తెఱంగు నూహించుకొంటిని. ఇంక నేను జేయవలసినకార్యమేమున్నది. మరలి పోయి యీవార్తవానరులకు రామునకు నెఱింగింతునా? లంకలో సీతయున్నది రా రండని వానరులను రామలక్ష్మణులను బిలిచికొని వచ్చితినునకో. ఈ రాక్షసులవలన బాధ పడఁజాలక యీబాలిక యురిపోతలఁబ్రాణంబు విడువఁగడఁగియున్నది. ఇట్టియీ మె దుఃఖాతిశయంబున మరణించిన వారందఱి తీందువచ్చి ప్రయోజనమేమి? వారు వచ్చి చూచినప్పుడు సీతలేదాయెనా నేను మోసగించితినిని యసత్య మాడితినిని వారందఱి తెఱురు. దానివలనఁ గలుగు ననర్థకము లే నేమని యనుకొందును. కావున నీమెను నూఱడించి నారాక యెఱింగించి రామ లక్ష్మణుల సేమంబు తెలిసి మరలిపోవుటయే నీతి. ఈమెతో సంభాషించి యూరడించి పోయితిని రాముని నూఱడింపఁగలను. అటు గాదేని శ్రీరాముఁడు హనుమా? సీత నాకేమని చెప్పుమనెనయ్యా యని యడిగిన నీమెను మాట్లాడింపకపోయి న నేనేమని ప్రత్యుత్తరమిత్తును. ఊరక చూచివచ్చితి ననిన నీవుచూచినది సీతయని యెట్లునమ్ముదును? నీకు నాయుంగరమేల యిచ్చితినిని యనఁడా? కావున నెటుచూచినను నేనీమెను బలుకరించుటే శ్రేయస్కరము. ఈమెను బలుకరించునుపాయమేది ? నేనా వానరుఁడను ఈమె మానవి. నాభాషయీమెకు వచ్చునో రాదో. నేను బ్రాహ్మణునివలె సంస్కృతము మాటలాడితిని క్రోఁతియేమి! సంస్కృతము సంభాషించుటేమి! ఇది రావణ

మాయయని పలుకనే పలుకదు. అటు గాకున్న నేను మఱియొక విధముగా బలుకరించు మార్గము లేదు. మనుష్యులవలె సంస్కృతముననే సంభాషింతును. అటు సంభాషించినా క్రోఠిరూపమున సంస్కృతభాష యిది విపరీతమని తలంచి ముందే రాక్షసులకు బెదురుచుండు నీమె మఱింతబెదిరి రావణాసురుండే యిట్లు వచ్చెనని యఱచును. ఆయఱపులకు నానాసాధనముల ధరించి రాక్షసస్త్రీలు నావెంటఁబడి కోపించి నన్ను వధింప యత్నింతురు లేక పట్టికట్టి రావణుకట్టెదుటికిఁ గొనిపోదురు. వారికిఁ జిక్కక కొమ్మలు రెమ్మలు గొప్పమొదళ్ళతోఁజెట్లనుబెఱికి చంకల నిఱికించుకొని పరువెత్తితిని వారు రావణగృహరక్షకులయిన భటులను దోడితెత్తురు. అప్పుడు వారికి నాకు యుద్ధమగును. వారిని జంపితిని రావణు దండంతయు నాతోఁ బోరవచ్చును. వారిని జూచిన నాకును రోషము పెరుగ వారినెల్లఁ జంపవలసి వచ్చును. అందఱును జంపితిని గానిచే మరల సముద్రము దాటఁగలనో లేనో. ఒకవేళ వారు నన్నుఁబైపడి పట్టికొనిన నన్ను వధింతురు. సీతను జంపుదురు. ఈవార్త యేదియు రాముని చెవిఁబడదు. ఆవిధముగ రామునిగ్రీవులు పట్టిన కార్యము పాడగును. సీతను జంపక పోయినను నేల మళిగల నెందైన దాచుదురు. అప్పు డెవ్వరేమి చేయఁ గలరు? రాక్షసులు నన్నుఁజంపినను బట్టి కట్టినను రామకార్యముఁ దీర్చుగలవాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడు. నూఱుయోజనముల సముద్రము దాటలేమని యందఱుఁ జెప్పిరి గదా? కావున నిన్ని సందేహములు గల కార్యమును బుద్ధిమంతుఁడు చేయరాదు. ఈవిధముగఁ జూచినఁ బలుకరించి నను బలుకరింపకుండిన నుఁ గీడు తప్పదు. దైవమా యెట్లు కార్యహాని గాకుండును. ఎట్లు నాబుద్ధి జడత్వము నొందకుండును. ఎట్లు నేను సముద్రము దాటుట వ్యర్థము గాకుండును. రామకార్య మెట్లు నెఱవేఱును అని యాలోచించి యాలో చించి యిట్లు తీర్మానించుకొనెను.

తండ్రి- మీరు పండుకొను వేళయైనది. పొండు. తక్కిన చరిత్రమంతయు రేపు చెప్పెదను.

=====

రెండవ భాగము

తండ్రి- తరువాత కథవినుఁడు. హనుమంతుఁడు తనలో నిట్లు లాలోచించెను.

నారూపము గానరాకుండ దాచి సంస్కృతమున సీత భయపడుకుండునట్లు శ్రీరాముని స్తుతించెద ఆపొగడ్డ వాక్యములు విని యాయె యేమి తలంచునో యేమిచేయునో చూచి తరువాత కార్యమాలోచించెద. సంస్కృతమున మాటలాడినవే యీ రాక్షసస్త్రీలకును బోధపడకుండును. అని దశరథుండును రాజేంద్రుండు మహాధర్మాత్ముండు రథకరి తురగభట సంపన్నుడు రఘుకుల గ్రామణి యొకఁడుండెనని ప్రశంసింప మొదలు పెట్టెను. టతరువాత సీతాంజనేయుల సంభాషణము, హనుమంతుఁడు నిక్కపు రాముదూత యని సీత నమ్ముట, సీతాసందేశము లోనగు వృత్తాంతము, సీతవలన హనుమంతుఁడు మరలిపోవననుజ్ఞగొనుట వఱకు మీకు సీతాచరిత్రంబునఁ జెప్పితినిగదా యావలి వృత్తాంతము వినుఁడు.

అట్లు సీతాదేవివలన నాశీర్వచన పూర్వకంబైన యాజ్ఞగొని హనుమంతుఁ డాప్రదేశము విడిచి యావలఁ బోవుచుఁ దనలోఁ దానిట్లు లాలోచించెను సీతాదేవిని జూచి రమ్మని రామునిగ్రీవులజ్ఞాపించిరి. వారు చెప్పినట్లు సీతాదేవిని జూచితిని. ఈవార్త యారామునకుఁజెప్పిన నాయన నన్నేమి ప్రశ్నించునో. హనుమా! లంకయంతయుఁ జూచితివి. సామ మార్గమున రావణుఁడు సీత నిచ్చునా? లేక దానభేదములకు సాధ్యుఁడా? అటుగాక దండమే ప్రయోగింపవలయునేని వాని బలమెంత? లంక సాధ్యమా? యసాధ్యమా? రాక్షసులు సాధ్యులా? యసాధ్యులా? యుద్ధమున మనబలమునకు రావణు బలమునకు దారతమ్యమేమి? యని రాముఁ డడుగుట స్వభావమేకదా? నే నేమియుఁ జక్కఁగ శోధింపకపోయి యీప్రశ్నలకు నేమి ప్రత్యుత్తర మిత్తును. ఎదిరిబలాబలములు తెలిసినఁగదా రాముఁడు దానికిఁ దగుయత్నమును జేయును. నాకుఁ జూడ నీ రాక్షసుల యందు సామము ప్రయోగించుటవలన మేలులేదు. వారియొద్దనే వలసినంత ధనమున్నది. అంత కెక్కువ యిప్పుడు రాముఁ డేమి యాయఁగలఁడు. పరాక్రమమున నధికులగు వీరిని భేదింప సాధ్యము గాని పని. కావున వీరిని సాధించుటకును గార్యము చక్కఁబఱచుటకును దండ మొక్కటే గతి. దండము ప్రయోగింప వీరి బలాబలములు తెలియవలయును. అవి మన కిక్కడఁ జెప్పువాడెవరు? రహస్యముగఁ దెలిసికొనుటకు నెన్నిదినములని నేనిందుండును? కావున యుద్ధమొనర్చియే వీరి బలాబలములలోఁతుపాఁతు తెలియవలయును. ఆ నిమిత్తముగఁ దొలుతఁ గొందఱు జంప వలయును. హతశేషులు పోయి చెప్పిన

మఱికొందఱు వత్తురు.వారిని జంపిన మఱి కొందఱు వత్తురు.ఈవిధముగఁ జంప మొదలు పెట్టితినా తుదకు రావణుండే రణమునకు రావలసి వచ్చును.అప్పుడు వానితో యుద్ధముచేసి మాయిరువురు బలముల తారతమ్యముకనుఁగొని చెక్కుచెమర్చక రామునొద్దకుఁ బోయెదను.అట్లైన గొంత శత్రునైనమిప్పుడే చచ్చటచే రామునకును రణభారమును తగ్గించినవాఁడనగుదును.

అదియు మేలేకదా ఈప్రకారము చేసితినేని నేనే కృత కృత్యుఁడను.ఇది సరియేగాని శ్రీరాముఁడు సీతను జూచి రమ్మనెనుగాని యీదుర్జ్ఞాతులతోఁ బోరి రమ్మనెనా? ఇది యంతయుఁ జేయుట చెప్పనిపని చేయుట కదా దానివలన నేమి యొప్పుమి పుట్టునో?ఇది దూతకార్యమగునా? సత్యముగ నగును.ఏలనిన; ఒక కార్యమును జేయుమని ప్రభువు చెప్పినపుడు ఆకార్యము చెడకుండునట్లు దానికి సంబంధించిన యెన్ని కార్యములైన దూత చేయవచ్చును.కార్యహాని యగునట్లు మాత్రము చేయరాదు.

ఉ. ఎంతయుఁ జిన్నపాటి పనినేనియుఁజక్కఁగ జేయుఁ బూనుచో
సంతసమందఁ గూడదొక సాధన మబ్బిన యంత నర్హమౌ
జింతిలఁ బెక్కుమార్గములఁజేయఁగ దానిని గాన జానకీ
కాంతుని యిమ్మహాక్రీయముఁ గార్యము చేయఁగఁ బెక్కు భంగులన్.

దీనివలన నేకార్యహాని రాఁగలదు.సీతకపాయము గలిగి ననేకదా కార్యహాని ఇక నామె తానుగ మరణింపదు.రావణుఁడు కామాంధుడై యున్నవాఁడు.బలమత్తుఁడు కావున సీతను వధింపఁడు.సీతాపక్ష మువారు కొందఱి తిందున్నారని యెఱిఁగితిని గదా.వాఁడు స్త్రీవధముఁ జేయఁబూనిన వారూరకుందురా.అది యును గాక లంకావాక్యములు త్రిజట స్వప్నము రామున కనుకూలములుగ నున్నవి.ఇక నే నేల సందేహిం పవలయును.కావునఁ గలహమునకు గాలు ద్రవ్యవలసినదే.తొలుత రావణునకుఁ బ్రియమై యింద్రుని నందనము వలె నున్న యీవనము పాడుచెనెదను.ఇది కారుచిచ్చునఁ గాలినట్లు పాడుకాగా రావణుఁడు రాక్షసులను గొందఱి యుద్ధమునకుఁ బంపును.వారిని జంపెదను.తరువాత కార్య మావల నాలోచించెదను. అని హనుమంతుఁడు చెలరేగి మహావాయువు నట్టులు విజృంభించి తోకతోను చేతులతోను కాళ్ళతోను చెట్లను పెఱికి తన్ని పడగొట్టి విఱిచి లతలుద్రెంచి ఫలవృక్షములఁ ద్రుంచి పక్షుల నదరించి మృగముల బెద రించి కేలిపర్వతముల నుగ్గసూచము చేసి విహారస్థలముల రూపు మాపి కొలఁకులనొడ్డులు సురలఁ ద్రోచి సీత యుండిన వృక్షంబు నొక్కటిదక్క నిమిషములోఁ బ్రమదావనం బంతయుఁ బగ్గము పాడుకావించి పోయి తోరణస్తంభంబునఁ గూర్చుండెను.

హనుమంతుఁడు తోకతోఁ జుట్టి విసరి వైచిన చెట్లు ఆకాశమునఁ బోవునపుడు గాలికి పూవులు రాలి మేడలమీఁద బయళ్ళలోఁ బండుకొనిన రాక్షసదంపతులపై బడ రాక్షస వీరులు గర్వంబున భార్యలఁ జూచి బ్రేయసి చూడుము నాదెబ్బకు దేవత కొంతసేపటికి పెద్దకొమ్మలు వృక్షములే పడి పండ్లురాలఁ దలలు పగుల నడుములు విఱుగ నయ్యయ్యో పూలవాన గాదు రాలవానరాదేవమా చెట్లవానరా యబ్బా యనుచు మొత్తుకొనుచు నందఱు వీధులలో గుంపులుచేరి యేమి యీవిపరీతమని యొకరిమొగము నింకొకరు చూచుచుండిరి.

ఇంతలో నశోకవనములోని రాక్షసస్త్రీలు పోయి రావణునిద్దరలేపి రాక్షసరాజా! యెవ్వడో క్రోఁతి యొకఁడు వచ్చి సీతతో నేమేమో మాటలాడి వనమంతయుఁ బాడుచేయుచున్నాఁ డనిన వాఁ డదరిపడి దీపమునుండి మంటతోడ రాలు చమురు బోట్టులవలెఁ గన్నులనుండి నీటి బింద్రులు రాలఁ గోపంబున వానరుఁ బట్టి తెండని తనతో సమానబలముగల కింకరులనువారిని నునుబదివేల రాక్షసుల నంపెను.వారును ఖడ్గములు పరిఘములు ధరించి హనుమంతునిమీఁద దాడి వెడలిరి.హనుమంతుఁడును వాలమల్లార్చి భూమి గడగడలాడునట్లు నేలపైబాఁచి మింటికెగసి యార్థంబించిన నాగర్జునకు భయపడి పక్షు లాకాసమున కెగిరిపోలేక గిరగిర తిరిగి నేలఁబడెను.అంజనేయుఁడును.

చం. జయము జయంబు రామునకు సారపరాక్రమ ధన్యమూర్తికిన్
జయము జయంబు విద్విషదసహృతరస్మి సుమిత్రపట్టికిన్
జయము జయంబు దాశరథి సంపరిపాలితుఁ డౌవలీముఖో
చ్చయపతి సూర్యపుత్రునకు సాహసవిక్రమకీర్తి శాలికిన్.
ఉ. దాసుఁడ సర్వసద్గుణ వితాన మనోహర రామమూర్తికిన్
గోసలదేశ వల్లభునకున్; హతశత్రుఁడ వాయుపుత్రుఁడన్

నాసరిగారు సంగరమునన్ దశకంఠులు వేవురేనియున్
వాసి యడంతులాల ద్రుమపాకులనే హనుమత్సమాఖ్యుడన్
కం. ధ్వంసంబు చేసి లంకను
హింసించి సమస్తరాక్షసేంద్రుల సీతా
హంసీయానకు మ్రొక్కి ప్ర
శంసితగతిం జనెద మిడుక సకలసురారుల్.

అని పెద్దయెలుంగున ఘోషించిన నిశాచరులు భయపడియు వెనుదీయక యతనిపై నా యుధములం గరియింపఁ జొచ్చిన నాంజనేయుండు తోరణంబునున్న పెద్ద యినుపగుదియం గైగొని గగనంబు కెగసి దాని గిరగిరత్రిప్పి వారిపైఁబడి వ్రేటునకు నూర్లకొలఁది చదుపుచు నిమిషంబున వారినెల్ల రూపుమాపెను. హత శేషులు పోయి కింకరులెల్ల యమకింకరుల వశమైరని రావణునకుఁ దెలుపుటయు నతఁడు మండిపడి ప్రహస్తుఁ డను మంత్రికుమారుని జంబుమాలిని హనుమంతుని మీఁదికి నంపెను.

వాయునందనుఁడు నీలో నూరకుండనేల యని మేరు పర్వత శిఖరంబువలె భాసిల్లు ప్రాకారము నంతయు విఱుగఁదన్ని మరల జయము జయంబు రామున కని ముందు చెప్పినట్లు ఘోషించెను. ఆ నాదంబు విని యచ్చటి కావలివారెల్లఁ గలహంబునకు వచ్చిన యీప్రాసాదమునందలి స్తంభమునొకటి యూడఁబెఱికి గిరగిరత్రిప్పి వారినందఱం గొట్టిచంపియోరి దుష్ట రాక్షసులారాక ! నన్నేమని తలంచితిరి. శ్రీరామునిదూతను. సుగ్రీవుమంత్రిని. నాయట్టివారు వేలకొలఁదులు సీతను వెదక భూమి యందంతయు సంచరించు చున్నారు. వారిలో నేనొకఁడను. సుగ్రీవు సేనయందుఁ బదియేనుఁగుల బలముగలవారు నూతేనుఁగుల బలము గలవారు వెయ్యియేనుఁగుల బలముగల వారు వావయువేగులు దంతములు నఖములు తాలు సాధన ములుగాఁ గలవారు కోట్లకొలఁదు లున్నారు. సుగ్రీవుఁడు వారినెల్లఁ గొని యిందువచ్చి మిమ్మెల్ల ధ్వంసము చేయును. మీరు నిష్కారణముగ శ్రీరామునితోఁ బగగొంటిరి. ఇక నెక్కడి లంక? ఎక్కడి రావణుఁడు? ఎక్కడి మీరు? సమూలము నాశమైతిరని యఱచెను.

-: హనుమంతుఁడు జంబుమాలి మొదలైనవారిని వధించుట :-

అంతటఁ బ్రహ్మస్తపుత్రుఁడును దుర్జయుఁడు నగుజంబుమాలి సమస్తాయుధములు ధరించి గొప్ప సేనతోడ హనుమంతుని మీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చి వింటినారి యాకర్ణాంతము లాగి పదిబాణముల హనుమంతు భుజము లందును ముఖమునందును తలయందును నాటునట్లు వైచెను. మొదటనే యెఱ్ఱనైన హనుమముఖము నెత్తురుబొట్లచే నుదయించు సూర్యమండలము వలెనయ్యెను. దానికిఁ గోపించి యాంజనేయుండు గుండొక్కటి విసరి వెచిన వాఁడు దానిని బదిబాణములఁ జూర్చుము గావించెను. అంతఁ గపి కోపించి చెట్టొకటి విసరివైచెను. దానిని వాఁడు నాలుగుబాణముల ఖండించు యైదు భుజములందును పది తొమ్మునను నాటిన నాంజనేయుండు నగ్నివలె మండిపడి యినుప గుదియు తీసికొని గిరగిరత్రిప్పి గుఱిచూచి వానిపై విసరికొట్టెను. అతాఁకున నారాక్షసుండు నులినులియై నుగై నూచై తలయేదో మొలయేదో చేయియేదో కాలేదో తెలియరాకుండఁ బడెను. ఆవార్త విని రావణుండు మంత్రిపుత్రుల నేడ్పురఁబంపెను. వారును మేఘ మువలె నుఱుముచు సైన్యములతో వాయు పుత్రుని మేఘబృందముల వలెఁ జుట్టుకొని బాణవర్షంబు కురియించిన వానికి గుఱికాక తప్పించుకొని చివాలున నాకసంబున కెగసి వారు తన్ను మీఁద వెదకుచుండ దబాలున గుంపునడుమదూకి కొందఱం జేతులతోను, గొందఱం గాళ్ళతోను, కొందఱ మోకాళ్ళతోను, గొంఱ మోకాళ్ళతోను బాఁది బాఁది కొందఱకి గోళ్ళతోఁ జీల్చి కొందఱ కోటలతోఁ గొఱకి కొందఱ దోకతోఁ జుట్టి విసరివైచి కొందఱకడ కాళ్ళపట్టి గిరగిరత్రిప్పి వారితో దక్కినవారిని మొత్తి యీప్రాకారము నిమిషములో వారి నందఱం గలఁచి యురువులేకుండఁ జేసెను. ఈవార్త రావణుండు విని దిగులుపడి భయము వెలికిఁ దెలియనీకుండునట్లు నటించి విరూపాక్ష దుర్ధర యూపాక్ష భాసకర్ణ ప్రఘసులను సేనానాయకుల నేవురను జూచి మీరు పోయి యాక్రోతించి బట్టితెండని యాజ్ఞపించి వాఁడు క్రోతిగాఁడు సుఁదీ నానిమిత్తముగ నింద్రుఁ డొకభూతమును సృష్టిచేసి పంపెను. కావున మీరు వెఱపు మఱపులేక పోరుఁడని హెచ్చరించి పంపెను.

అంతనాయేవురుశస్త్రములు ధరించి హనుమంతుని మీఁదికి వచ్చిరి. అందు దుర్ధరుం డనువాఁడు ముందుపడి పడిగల బాణముల హనుమ శిరంబు రక్తసిక్తంబు చేసిన నమ్మహాకపియునుపురంబున కెగసి

యుటిమి తటాలున బిడుగువలె నతని తేరిపైబడెను. ఆ ఘాతమునకోర్వక యెనిమిది గుఱ్ఱములు కాడినొగలు చచ్చి విఠిగిపడియె. దుర్ధరుండును రథమునుండి పడిచచ్చెను. వానిపాటుగాంచి యూపా క్ష విరూపాక్షలు ముద్గరములెత్తి వానరుని తోమ్ముపై మోదిరి హనుమయు నందున్న యొక వృక్షంబు పెఱికి త్రిప్పి యొకవిసరు విసరిన నాయిరువురు దానితోడనపోయి క్రిందబడి చచ్చిరి. తక్కిన ప్రగసుండు భాసకర్ణుడనువారు పట్టినశూలముల హుమ్మని క్రుమ్మిన నమ్మర్కటవరుండు గండుమీఠి కొండశిఖరంబు నొండుగొని విసరివైచిన దానితాకున వారిరువురు మరణించిరి. హనుమయు నెప్పటయట్లు తోరణస్తంభము జేరెను. చావంగా మిగిలినవా రీవార్త రావణునకు దెలిపిరి.

: - హనుమంతుఁ డక్షకుమారు వధించుట :-

రావణుండును తనకుమారుడైన యక్షుఁ డనువాని మొగము చూచెను. అతఁడా కనుసన్న యెఱిగి బంగారు వింటిని జేతబూని నేయిపోసిన హోమాగ్నివలెరేగి యాకసంబున సంచార మొనర్చు తేరిపై నెక్కి బలములతో హనుమంతునిమీదికి వచ్చెను. అతఁడు బాలుండయ్యును మహాబలవంతుఁడు. వారి యిరువుర యుద్ధము చూచుదేవతలకు గుండెలు పగులు చుండెను. వారియుద్ధవేగమున భూమి వడకెను. గాలి కదలక నిలిచెను. కొండలు చలించెను. సముద్రములు క్షోభిల్లెను. అప్పుడక్షకుమారుండు పాములఁబోలిన నారాచంబుల మూఁటిని నాకపిరుని మొగమున నాఁటిన గిరణములతోడి సూర్యునిబోలెఁ వెలంగుచు. నాష్ట వంగపుంగవుండు నింగికెగిరి చూపులచేతనే యతని సైన్యమంతయు దహించెను. అక్షుండును క్షభితుండు గాక యతనిపైఁ బడబోయిన పుల్లుకప్పిన గుంతవోలిన తన్ను డాయు కుమారునకు జిక్కుక టక్కుచేసి యుక్కుమిగిలి హనుమగగనంబున కెగసె. బాలుండును నతని వంచించి బాణంబుల నొప్పించె. అప్పుడు హనుమ డేగవలె నాకాశంబున దిరుగుచు నిట్లు లాలోచించె. వీండు చూడ బాలుండుగాని యుద్ధమున బిడుగు తునక. వీని విలువిద్యయేమి! సాహసమేమి! చమత్కారమేమి! వీని యేటునకు దేవతాకోటులును నోటపోయెదరు. వీని నెట్లుసాధింతును? సులభసాధ్యుండు గాడు. మహా ప్రయత్నమున వధింతమనిన జూచిచూచి బాలునిజంప మనస్సురాదు. అట్లని యూరకుండిన వీండూరకపోవువాండును గాడు. తప్పక నాకవమానము ఘటించును. యుద్ధముల శత్రువులపట్ల పెంచి బాలకుఁ జంపనెంచి గగనమును కుద్గమించి తటాలున గుఱ్ఱములపై వారి యఱచేతఁ గొట్టిచంపి రథము తుత్తుముఱు గావించి మరల నెగసె. ఇంతలో నక్షకుమారుండు ధారిణికి దాఁటి ఖడ్గముగొని తాను నాకాశమున కెగిరి హనుమంతుండాకి ఘోరంబుగఁ బోరెను. ఇంతలో హనుమంతుండు క్రిందికి వచ్చినట్లు వచ్చి మరలఁ వాని రెండుకాళ్ళు పట్టుకొని గిరగిరఁ ద్రిప్పి పామును గరుత్మంతుండు విదిర్చినట్లు విదిర్చి యచ్చటనుండి విసరి నేలపై బాదెను. ఆదెబ్బకు వాని తల పగిలెను. నెత్తు రెముకలు నేలపై జల్లి నట్లయ్యెను. దేవతలు సంతోషించిరి. రాక్షసులు దుఃఖించిరి. హను మంతు డెప్పటియట్లు తోరణ స్తంభము జేరెను.

: - రావణుఁ డింద్రజిత్తును హనుమంతుని మీదికిఁ బంపుట :-

రావణుండు వీరుండైన యక్షకుమారుండు వాయుకుమారునిచే మరణంబు నొందిన వార్త విని కోపముచే నెఱ్ఱనయిన కన్నులతోఁ దన పెద్దకుమారు నింద్రజిత్తుం జూచి యిట్లనియె. పుత్రా! నీవే సర్వాస్త్ర విదుండవు. నీకుఁ దెలియని యస్త్రంబులు లేవు. నీవే దేవదానవ సంఘంబులకు వ్యసనప్రదాతవు. విధాతను మెప్పించి మహాస్త్రములు సంపాదించితివి. నీయస్త్రబలంబున నీ వెట్టివారినినైన గెలువగలవు. ఇకనొక ప్రుక్క డి క్రోఁతివార్త చెప్పనేల! రణంబున నీకుఁ దోఁపనియుక్తి నీ వెఱుంగని చమత్కారము లేదు. మాయావిద్య యందు నీసమానులు లేరు. తపమునందు బలమునందును నాతో సమానుండవు. ఎప్పటికి నీకు జయము నిశ్చయమని యెఱుంగుదును. అదియునుగాక దేశకాలంబుల నెఱుంగుదువు. కింకరులు జంబుమాలి లోనైన వారును నీతమ్ముండక్షకుమారుండును గ్రోఁతిచే నిహతలగుట నీ వెఱుంగుదువుకదా. ఇక రణమున కెవ్వరిని బంపి యుపయోగము లేదు. మన యిరువురలో నొకరము పోవలసియున్నది. రాజ ధర్మము ననుసరించి నేను బోరాదు. కావున బాలుండవైనను నిన్నె పోయిరమ్మని చెప్పవలసి వచ్చెను. నీవు సకలసేనలతోఁ బోమ్ము. సేన యంతయు వానరుచే సమసిపోకముందే నీయస్త్రబలం మెఱసి వానరు వధింపుము. వానిని బట్టుట యసాధ్యమని తోచుచున్నది. సేనలును శస్త్రములును నీభుజబలమును నిన్ను గావలేవు. కావున వానిని నమ్మి యుద్ధముచేయకుము. శస్త్రము ధరించి కాని ముష్టియుద్ధమునకుఁ గాని వానిని సమీపింపకుము. దూర ము నంద యుండి యస్త్రములచే వానిని సంహరింపుము. ఇదంతయు నీవాలోచించి యింతకు మేలైన యాలోచన యుండినట్లు సేయుము. మనస్సు దృష్టి శరపాతము లొక్కటిగ నుండునట్లు శత్రువున కేమాత్ర

మెడమీయక యుద్ధము సేయుము అని చెప్పిపంపెను.

ఇంద్రజితుండును దండ్రీకింక బ్రదక్షిణించి సకల సైన్య సమేతుడై దృఢమైన విండ్లుగొని హనుమ కెదురుగఁ బోయెను. గొప్పసేనతోవచ్చు నతనింగని వాయుసుతుండు మింట గర్జించెను. అధ్వనికి దిశలు మాటుమ్రోగెను. ఇంద్రజిత్తు కొంచెమైన నాలసింపక చిత్తజల్లువలె నతనిపై శితశరంబులుగురియ దొడంగెను. హనుమంతుండు దానిని సరకుగానక మింటి కెగసెను. ఇంద్రజిత్తు విడువక నూర్లువేలుగ బాణములువేసి యతని నొప్పించిన రాక్షసులు మెచ్చి యతని స్తుతించిరి. వాద్యములు మొరసెను. అది విని హనుమ కనలి యతండు వేయుబాణములు నందునఁ దిరుగుచు గుఱికి చిక్క దూరమందున్నట్టుండి దగ్గరగుచు మీద నున్నట్టుండి క్రిందగుచు నిట్టులొకచోటనక తిరుగుచుఁబైపడుచు శత్రువు పైపడునపుడు తొలఁగుచు బాణ వర్షంబునకుఁ జేతు లడ్డమిడుచు నెక్కడఁ జూచినఁ దానయై తిరుగుచుండెను. ఇట్టిద్దఱు పోరునపుడిరువురు తారతమ్యములు వారుగాని మఱెవ్వరుగాని తెలియఁజాలరైరి.

ఇంద్రజిత్తు నంతరము హనుమంతుం డెఱుంగలేఁడయ్యె. హనుమంతు డింతవాఁడని రాక్షసుం డెఱుంగ లేఁడయ్యె. ఇట్లు సరిసరిగ దెబ్బకుదెబ్బ. ఉడ్డికినుడ్డి, యేటునకేటు, పోటునకుఁ బోటు గ్రుక్కతిప్పుకొన నైన నెడమీక యిరువురు పోరునెడ నింద్రజిత్తు తనలోఁ దానిట్లు లాలోచించె. ఆహా! యేమి యీకపి ప్రభావము. ఒక్క బాణమైనఁ దనకుఁ దగులనీక యంతరిక్షమంద తిరుగుచున్నాఁడు. ఏమాత్రము సందుదొరకినను చేయిసడలినను బిడుగువలె నానైత్తిపై దూఁకును. వీని విధము చూడ నస్త్రములకును జిక్కఁడు. ఊరక పట్టు పడఁడు. కావున త్వరపడి యితని వధించుటే నీతియని తలపోసి బ్రహ్మాస్త్రము సంధించి యతనిపై విడిచెను.

:- ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధించుట :-

ఆ బ్రహ్మాస్త్రము హనుమంతునిపైఁ బడి బంధించుటచే నతండు క్రిందఁబడెను. ఇట్లు క్రిందఁబడి యది బ్రహ్మాస్త్రమని యెఱింగి హనుమంతుండు బ్రహ్మవరంబు దలంచి దానివలనఁ దన కపాయము లేకు ఁడునట్లు బ్రహ్మాస్త్రమంతయు జపించుచు నిట్లు లాలోచించెను. బ్రహ్మవరము పొటింపవలయును. మీఱరాదు. ఇప్పు డీ రాక్షసులు నన్నుఁ బట్టుకొని రావణునొద్దకుఁ బోదురు కాఁబోలు. అదియు నొకమేలే. రావణుని జూచి మాటలాడుటయుఁ గలుగును, అని యోజించుచుండ రాక్షసులు తటాలున నతనిపైఁ బడి పగ్గములతోను వస్త్రములతోను గాలుసేతులు పట్టికట్టిరి. అంతలో బ్రహ్మాస్త్రబంధ మూడిపోయెను. ఇతర పదార్థములతోఁ గట్టినయెడల బ్రహ్మాస్త్రబంధములూడి పోవునని యామూఢులకుఁ దెలియదు. అస్త్రబంధ మూడిపోవుట యింద్రజిత్తు చూచియయ్యో వీరెట్టివని చేసిరి? ఇతని కీ కట్లు లక్ష్మమా విడుపించుకొని మరలఁ బైబడిన నేమిగతిఁ ఇతని స్థితిచూడ నస్త్రబంధము లూడినవని తెలిసినవాఁడు కాఁడు. కావునఁ గట్టుపడి యున్నాడని తలఁచెను. హనుమంతుం డస్త్రబంధములూడుట యెఱింగియు రావణుం జూడవలయునని వారి కట్లకుఁ జిక్కి యిక్కట్లు పడుచుండెను. రాక్షసులును హనుమంతుని గట్టి రావణు నొద్దకుఁ గొనిపోయిరి.

రంగన్న-బ్రహ్మాస్త్రమంత్ర మేది?

తండ్రి- నీకుఁ దెలిసిన గాయత్రీ మంత్రమే.

రంగన్న- దానియం దంత ప్రభావమున్నదా?

తండ్రి- గాయత్రీ మంత్రమునకంటె గొప్పమంత్రము లేదు. తన్ను జపించువారిని రక్షించును గనుక దానిక గాయత్రీయని పేరు. దానిప్రత్యక్షరమం దద్భుత మహిమ యున్నది. అది జపింపకయే మంత్రము జపించినను వ్యర్థము. ఇహమును బరమును గలిగించుశక్తి దానియందున్నది. ఒక్కవిషయమువలన దానిశక్తి యెట్టిదైనది తెలిసికొనవచ్చును. శ్రాద్ధాదులందు సద్రాహ్మణులను వేదాచార నిష్ఠులను సదాచారసంపన్నులను నియమింప వలయునని విధి. అట్టి బ్రాహ్మణులు కలికాలమందు దొరకరే యేమి చేయవలయు నని సందేహ ము రాఁగా గాయత్రీ జపించు బ్రాహ్మణుండు దొరకినఁ జాలునని చెప్పఁబడినది. కాఁబట్టి నిజముగ బ్రాహ్మ ణుండైనవాఁడు గాయత్రీని వదలదు గాయత్రీని వదిలిన వాఁడు బ్రాహ్మణుండు కానేరఁడు.

రంగన్న- నేను బ్రతిదినము గాయత్రీని జపించుచున్నాను. నేను బ్రయోగించినఁ బ్రయోజనపడునా?

తండ్రి- నీవెల ? ఈకాలమందు గాయత్రీని సిద్ధిపొందిన బ్రాహ్మణుండు మనలో నెవ్వఁడు మన మెఱిగినంతవరకు లేఁడు. ఏలనఁగా దాని విధానప్రకార మెవ్వరు దానిని జపించుటలేదు. ఆకారణముచే నది యస్త్రముగ ఫలించదు. మంత్రార్థ మెఱిగి జపించునపుడు దానియందు మనస్సు నిలిపి నూఱుమార్చిన జపించువాఁడు వేయింటికి నొకఁడైన సున్నాఁడో లేఁడో. అంతేకాదు హిందూ పత్రికయం దొక బ్రాహ్మణనామ

ధారి సంధ్యావందన మందలి తక్కిన మంత్రము లన్నియు నిష్ప్రయోజనములనియు గాయత్రి పదిమార్లు జపించినచో జాలునని వ్రాసియుండెను. అదియైన వీడు జపింపలేదని యే దేవుడేడ్చెనో. బ్రహ్మతేజస్సును దక్కించునది గాయత్రియే. ఏమంత్రమైనను చేయినోరు మనస్సు శుద్ధి లేనివానికి ఫలింపదు. హస్తశుద్ధి యనగా దొంగతనము లోనగు నకార్యములు చేయకుండుట మాత్రమే కాదు. దినమును బట్టరాదు. వాక్కు ధ్ధియనగా నసత్య మాడకుండుటే కాదు. పరులమనస్సు నొప్పింపకుండునట్లు మాటలాడుట, భుజింపరానిని భుజింపకుండుట లోనైనవి. మనశ్శుద్ధి యనగా నెట్టివారికిని గీడు తలంపకుండుట మొదలైనవి పూర్వము మూడు తపముల గుఱించి చెప్పితినిగదా. ఇట్టి బ్రాహ్మణుండుండి వాడు గాయత్రి నియతిప్రకారము జపించిన నది ఫలింపను. అట్టివాడు తిట్టినను దీవించినను ఫలమిచ్చును. యమనియమములం దెంతతగ్గునో ఫలమునదంత తగ్గును. ఇప్పుడు బ్రాహ్మణులనేకులు దగ్ధ హస్తలు దగ్ధవాక్కులు, దగ్ధమనస్కులు. కావున మంత్రములు ఫలింపవు. ఋషులయందునుగూడ నొకఋషికిచ్చినంత ఫలము మఱియొకఋషి కీయలేదు.

ఒకనాడు విశ్వామిత్రునిఁ జూడ వసిష్ఠుండాయన యాశ్రమమునకు బోయెనట. గొప్పయతిథి వచ్చెనని సత్కరించి యాయనకుఁ దగిన కానుక యేమియ్యఁగలవని యాలోచించి యొకనాఁ డొకపూట గాయత్రిని జపించిన ఫలమిచ్చెనట. వచ్చిన కార్యము ముగసినపిమ్మట వసిష్ఠుండు తనయాశ్రమమునకుఁ బోయెను. తరువాత నొకసారి విశ్వామిత్రుండు వసిష్ఠుఁజూడబోయెను. వసిష్ఠుఁ డతిథిని గౌరవించి యాయన యిచ్చినదాని కీడుగ గాయత్రి నొక నాఁడొకపూట నొకసారి యొకయక్షరము జపించిన ఫలమిచ్చె నట గాయత్రిని చక్కగజపించు వివేకముండిన బ్రాహ్మణు లేల మాలకూళ్ళ పాలగుదురు. దురాచారములచేఁ జె దుదురు. దుష్కృమములకు దాసులగుదురు. ఇప్పుడు గాయత్రి యుప దేశించినవానియందు సత్తలేదు. ఉప దేశింపఁబడినవాండు జపించుట లేదు ఉత్తపిడికిలి దానముగొని చేయ బోరగిలవేసి నాకిన నెంత కడుపునిం దునో యిప్పటి గాయత్రివలన నంతే. ఇంతకు ముందుండిన శృంగేరి శ్రీశంకరాచార్యులవారు మఱికొందఱు మహాత్ములు గాయత్రిని సాధించినారని విని యుంటిని. నీవును బుట్టువుచేతనే కాక యోగ్యతచేతను బ్రాహ్మణ త్వమును గాపాడుకొని బాగుపడఁ దలచిన గాయత్రిని మానకుము. దానివలన మేలు కొంతకాలము మీఁద నీకే తెలియును.

తరువాత వినుండు. రావణాసురుండు హనుమంతు నట్టెచూచి గుండె దిగాలన వీడు నేనుఁగైలాశము పెకలించినప్పుడు నన్ను శపించిన నందికేశ్వరుండా యేమి? లేక బాణాసురుఁడిట్లువచ్చెనా? యని కోపించి యతనిఁ జూచుచు చూచుచు ప్రహస్తా! యీదుష్టాత్మకు నడుగుము. వీడెవ్వడు? ఏపనికై లంకకు వచ్చెను? వీని నెవ్వఁ డంపెను. ఉద్యానమేల చెఱిచెను? ఏల రాక్షసస్త్రీల భయపఱిచెను? ఏల యుద్ధముచేసెను?

అనిన బ్రహ్మండు హనుమంతుఁజూచి యోరిక్రొతివాడా! భయపడకుము. నిజము చెప్పుము. నిక్కమా డితివా బ్రతికెదవు. అసత్యమాడితివా నీతల నీభుజంబులపై నుండదు విను. నీవెవ్వఁడవు? నిన్ను నింద్రుండు పంపెనా? లేక సూర్యునిదూతవా? యమ వరణుల దూతవా లేక రాక్షసుల గెల్వ గోరి విష్ణువు నిన్నుఁ బంపెనా? నీతేజము బలము లాఘవము సామాన్యమగు క్రోఁతి యందుఁగానరాదు. నీవు క్రోఁతివేషము ధరించినట్లు తోఁచు చున్నది. ఏలవచ్చితివి చెప్పరా. నిజము చెప్పిన విడుతుము. లేకున్నఁ జంపుదుమనిన హనుమంతుండు వానిని లక్ష్మపెట్టక రావణుఁ జూచి యిట్లనియె.

-: హనుమంతుండు రావణునకుఁ దనరాకకుఁ గారణముచెప్పుట -

రాక్షసేంద్రా! నామాటలు సావధానముగ వినుము. నన్ను నింద్రుడుగాని వరుణుండుగాని యముండు గాని పంపలేదు. కుబేరునకు నాకు స్నేహ మేనాడను లేదు. విష్ణువు పొమ్మనిన నేను వచ్చినవాడను గాను. నేను జాతిచేతనే వానరుండను. నే నచ్చవుఁ గ్రోతిని. కావున దేవదూతనని వేషము వహించి వచ్చితినిని బ్రాంతి వదలిపెట్టుము. నీ దర్శనము నాకు దుర్లభము. అదియగునుపాయ మాలోచించి నీప్రమదావనము పాడుచేసి తిని. రాక్షసులు నన్నుఁ జంప రాఁగా నాదేహరక్షణార్థము యుద్ధము చేసినవాడఁగాని వారిపై నాకు ద్వేషబుద్ధి లేదు. ఇంద్రాదులుకూడ నన్ను నస్త్రములను గట్టలేరు. నీవే బ్రహ్మచేత వరములను సంపాదించితినిని భావింప కుము. నేనును నిట్టివరములను బొందినవాడనే. కావున నా కేయస్త్రమువలన భయములేదు. రాక్షసులు త్రాళ్ళతోఁ గట్టినపుడే బ్రహ్మస్త్రబంధములు వదలి పోయినవి. అయినను నిన్నుఁ జూచి మాటలాడఁ గోరికకల వాడనై చిక్కితిని. రాక్షసరాజా? నేనొక రాజకార్యముండది నీకడకు వచ్చితిని. అవధానంబున నేను జెప్పు వాక్యములు వినుము.

దశగ్రీవా! నీపట్టణమునకు నిన్నుజూడ సుగ్రీవునాజ్ఞవచ్చితిని. నీసోదరుడైన వానరనాథండు నీకుశ లంబడుగు మనియె. నీతమ్ముడగు నతడు చెప్పిన యిహపరసౌఖ్యకారణమైన ధర్మవాక్యంబులు వినుము. అ యోధ్యరాజు దశరథుడు ఆయన చతురంగబలములు గలవాడు. లోకులకు దండ్రీవంటివాడు. తేజమున మాట దేవేంద్రుడు. ఆయన పెద్దకొడుకు శ్రీరాముడు సత్యసంధుడు. జనకునాజ్ఞ చొప్పున దుమ్ముడైన లక్ష్మణుతోడను భార్యయైన సీతాదేవితోడను దండకయందు వసింపవచ్చెను. ఆయనభార్య యడవిలో గాన రాకపోయెను. ఆమెను వెదకుచు దమ్ముడు సహాయుడుగా వచ్చి ఋశ్యమూకపర్వతంబున నున్న సుగ్రీ వునితో జెలిమిచేసెను. సుగ్రీవుడాయన భార్యను వెదకి వార్త దెప్పించునట్లు ప్రతినిచేసెను. రాముడును బ్రత్యుపకారార్థము వాలిని జంపి సుగ్రీవునకు వానర రాజ్య మిచ్చునట్లు ప్రతిజ్ఞచేసి యట్లే నొక్కబాణంబున రాముడు గూలవేసెను. ఇట్లు వానర రాజ్యాధిపత్యంబుగాంచి సుగ్రీవుడు నానాదిక్కులయందు సీతనురోయగ వానర నాయ కులను వేనవేలుగ బంపెను. గరుడానిలవేగులు మహావీరులు నను కేశవరులు భూమియందం తయు భూమిజను వెదకు చున్నారు. వారిలో నేనొక్కరుండను. వాయునౌరసుండను పేర హనుమంతుండను. సీతా దేవి నిమిత్తమై నూతామడ సముద్ర మును దాటితిని. నీలంకంజొచ్చితిని. నీయంతఃపురంబున వెదకితిని. నీయి ంటియందే సీతను గంటిని. నేను జెప్పిన దంతయు సత్యము. రాక్షసేంద్రా! బ్రహ్మవంశమున బుట్టితిని. వేదము లన్నియు విధిప్రకారము చదివితిని. శ్లాఘ్యమైన విధముగ దపస్సుచేసితిని. ఇట్టి వాండవయ్యుం బరస్త్రీల బా ధించుట సమూలముగ నాశమొనర్చు నాపదకు మూలమని యెఱుంగ వైతివి. నీవంటి ప్రాజ్ఞుడును నిట్టి యధర్మ కార్యముచేయ బాలుపడునా? నీవేమి సుఖమనుభవింప దలంచితివో కాని రామలక్ష్మణుల బాణ ముల యెదుట దేవరాక్షసాదిసంఘములై నను నిలువ జాలవని తెలియవు కాకబోలు. ఇకనైన దెలిసి కొనుము. రామునకు గీడుచేసియు క్షేమంబుగ నుండగల వాడు మూడు లోకంబులందును లేడు. కావున ధర్మయుక్త మును ద్రికాలహితంబును నైన సుగ్రీవు పలుకాదరించి సీతను మరల రామునకుకిమ్ము. అటులీ యవేని కాకబోవునది నేనేమని చెప్పుదును. సీతాన్వేషణమే కష్టకార్యము . అది నెఱవేఱును. ఇక సీతాన్వేషణమే కష్టకార్యము. అది నెఱవేఱును. ఇక సీత యిందున్నదని వినినతోడనే తక్కిన కార్యములెల్ల రాముడే చక్క బెట్టగలడు. రావణా! సీతను నేనును జూచితిని. నీ కన్నుల కాయమ స్త్రీగా గానవచ్చు చున్నదేమో కాని నీ ప్రాణవాయువులు గ్రోల వచ్చిన యాడు త్రాచు పామనుకొమ్ము. నీవు విషాన్నము దిని బ్రతుకవచ్చునుగాని సీతను గ్రహించి బ్రతుకకజాలవు. అయ్యా రాక్షసరాజా! మిక్కిలి కష్టించి తపస్సుచేసి ధర్మఫలము సంపాదిం చితివి. ధర్మఫలముగదా ఆయువు శ్రీతేజము వృద్ధిబొందించును. అట్టి ధర్మఫలమును పాడుచేసికొనుట బుద్ధిమంతునకు దగునా? దేవతలు రాక్షసులునన్ను జంపలేరను గర్వము మానుము. నీవు వరము వేళ పేరు కొనినవారిలో నరవానరులులేరు. సుగ్రీవుడు అమరుడు గాడు. నీవుపేక్షించి విడిచిన వానరుడు సుమా. వానరులచే నీకు జావు సిద్ధము. నేనంతటి తపస్సు చేసితినికదా యిక నాకేమి భయమని తలంపకు ము. తపమునకు బుణ్య ఫలమువలె బాపమునకు బాపఫలము కలుగును. గాని తప్పుదు. ఒక పుణ్యఫల మనుభవించు కాలమందే తక్కిన పుణ్యఫలము లన్నియుం గలుగుచుండును. అప్పుడని యధర్మఫలము నణగగద్రొక్కును. పుణ్యఫలము పాపఫలము రెండు నొక్కసారిగా ననుభవమునకు రావు. రాత్రిపగ లేకకాలమున వచ్చుటకలదా? కావున నీవు సలిపిన పుణ్యముల ఫలమింతవఱకు ననుభవించితివి. ఇక నీవు చేసిన పాప ముల ఫలము శీఘ్రకాలమందే యనుభవించెదవు. నీపాపఫలా నుభవమునకు జనస్థానమున ఖరాదివధ యంకురారోపణమని తలంపుము. వాలియు రామసుగ్రీవుల చెలిమియు స్మరింపుము. వలయునేని యింకను జెప్పెదను. నిన్ను జంక నిఱికించుకొని యేడు సముద్రంబుల ముంచిన వాలిని నొక్కబాణంబున గూల్చినవా డెట్టివాడో తలంపుము. అది చాలదేనికార్తవీర్యార్జున సమూలము నిర్జించిన పరశురాముని నీవు విన్నవా డవేకదా. అట్టి పరశురాముని నిమిషంబున జయించిన శ్రీరాముం డెట్టి వాడై యుండునో నీవే యూహింపుము.

- ఉ. నే నొకరుండనే కడిమి నిర్మథనం బొనరింప నేర్తులం
కానగరంబు సర్వమును గాని వచింపడు రాముం డవ్వీధిన్
దానె వధింతు నంచు బ్రతి నన్ వచియించె గపింద్రుసన్నిధిన్
జానకిద్రోహి; నట్లగుట సైరణచేసితి రాక్షసేశ్వరా.
- ఉ. నీవశమంద యుండి ధరణీసుత యంచును నీవుచూచు నా
భావిని లంక నంతయును బా డొనరింపగ జేరియున్న యా

దేవిని గాళరాత్రి గ మదిం దలపోయుము నీ మెడందు
 సీతావిధకాల పాశమది దార్కొనె జూడుము యోగ్యపద్ధతిన్.
 కం. వినుమీ నావచనంబులు
 దనుజేశ్వర ! పలుకువాడఁ దధ్యము నే రా
 ముని దాసుఁడ దూతుఁడ నం
 దును వానరుఁడున్ శుభంబు దొరకొనునీకున్.
 తే. అధిప ! బ్రహ్మస్వభువు చతురాస్యుడైన
 ద్ర్యంబుకుఁడు రుద్రుఁడును బురహరుఁడు నైన
 నింద్రుఁడు మహేంద్రుఁడును సురాధీశుఁడైన
 గలన శ్రీరామవధ్యుని గావలేదు.

అని హనుమంతుఁడు జంకక దిగులు లేక పలికెను.

రుక్మిణి- హనుమంతుని యుపన్యాస మేమి యద్భుతముగా నున్నదప్పా.

అమ్మణ్ణి- అవేనే విరోధియైనను బ్రభువు గదా మర్యాదదప్పి మాటలాడుట దూతకు నీతి గాదని కార్యహాని యని యెంతోవినయముగాఁ బ్రారంభించి వాఁడు సీతను దొంగిలించుకొని వచ్చుచుండగాఁదాను గన్నులారఁ జూచియు నీవు సీతను దొంగిలించి తెచ్చితి వని చెప్పక సీత నీయింటిలో నున్నది నేను జూచితి నని చెప్పెను. వగచినట్లే యుండవలె వాఁతపెట్టినట్లే యుండవలయునని రావణ ముఖవైఖరి మాటుకొలది దానికిఁ దగినట్టుగాఁ క్రమక్రమముగా నెక్కడకుఁ దేల్చినాఁడో చూడు. ప్రతి విషయమున నెంతయాలోచన!

తండ్రి- మేలే మేలు. గుణమెట్టిదో యెట్లు గ్రహింప వలయునో యామార్గము మీకిప్పుడు దెలియుచు న్నది. సంతోషించితిని. హనుమంతుని గుణములలో నొకగుణమిప్పటికిఁ దెలిసికొంటిరా! తక్కినవారి నట్టులే యాలోచించి తెలిసికొనుదు.

తరువాత వినుఁడు ఈమాటలు రావణుఁడు విని కోపముచే మండిపడి యీ వానరుని జంపుఁడని భటుల కాజ్ఞాపించెను. ఆయాజ్ఞ విని యతని తమ్ముఁడు విభీషణుఁడు లేచి రాజేంద్రా! నా మనవిని వినుము. రా జు దూతను జంపరాదు. ఒకరు చెప్పిన మాటలు తాను జెప్పు దూతయందు నేరమేమియుండును? ఆమాట లెవరు చెప్పి పంపిరో వారిని దండించుట పౌరుషముగాని దూతను జంపి యధర్మకార్యము చేయవచ్చునా? కోపముచేత నితని వధించి ధర్మ హాని గావించితివేని నీవు సకల శాస్త్రాధ్య యనము చేసి సంపాదించిన పాండిత్యమునకు గాసి యొకటేకదా ఫలమగును. ఇంతకు నితని జంపిన రాఁగల లాభమేమి? నీవు రాముని జంపితివా నీ పౌరుషము కార్యము ఫలించును. నీ వీదూతను జంపితివేని రామునకు వార్త చెప్పువారెవరు? వార్త తెలియకున్న రాముడెట్లు యుద్ధమునకు వచ్చును? నీవు యుద్ధప్రియుఁడవుకదా? ఇతఁడు దోషియని నీకుఁదోచిన దూతకు జేయవలసిన శిక్ష చేయుము తలగొఱిగించుట, యంగవైకల్యము గావించుట, కొఱ దాలచేఁ గొట్టించుట, దేహము మీఁద గుర్తులువేయుట, యిట్టి శాస్త్రీయశిక్షలు చేయవచ్చుననిన సరియని యితని తోఁక కాల్చి లంకయం దంతయుఁ ద్రిప్పుఁడని రావణుఁడు రాక్షసులకాజ్ఞాపించెను. రాక్షసులును లంకలోనుండు వస్త్రములన్ని తెచ్చి హనుమ తోఁకకుఁ జుట్ట నారంభించిరి. వారు చుట్టుకొలది తాను దేహమును దోఁకను పెంచుచుండెను. వారన్ని గుడ్డలు తెచ్చి చుట్టి చమురుపోసి తోఁక కొనయందు నిప్పు తగిలించిరి.

వారిట్లు కట్టుచుండ హనుమంతుఁ డిట్లు లాలోచించుచుండెను. ఆహా! రాముని యాజ్ఞ లేదుగాక. ఉం డిన వీరినందఱనిప్పుడే నేలఁబెట్టి కాలరాచనా. కానీ వీరు చేయునదియంతయుఁ జేయనీ ఇప్పటికి సహించు కొనియుండి యీయప్పు వడ్డితోఁదిరెచ్చెదనని వా రేమి బాధించినను నూరకుండెను. రాక్షసులును హనుమంతుని గట్టి తోఁకకొన నిప్పు దగిల్చి పెడతెక్కలు వితీచికట్టి “వీఁడే రామునిచారుఁడు రాక్షసులారా! చూడుఁడు” అని యఱచుచు వీధులవెంటఁ ద్రిప్పిరి. హనుమంతుఁ డిదే సమయమని యెక్కడెక్కడ నేమేమియున్నదో చూచుచు వా రీడ్చినట్లేల్ల బోవుచుండెను. ఇంతలో రాక్షసస్త్రీలు సీతయొద్దకుఁబోయి జానకీ! యెఱ్ఱని ముఖము క్రోఁతివాఁడు నీతో నేమో గుఱగుఱుని మాటలాడి పోయేనే వానిని రాక్షసులు పట్టుకొని బిఱ్ఱగఁగట్టి చుట్ట నితోఁకకాల్చి వీధులవెంటఁ ద్రిప్పుచున్నారని చెప్పిరి. ఆమెయు నగ్నిహోత్రునిఁబ్రార్థించెను. తోక కాలుచున్న ను హనుమంతునకుఁ గొంచమైన బాధగాని వేఁడిమిగాని తెలియలేదు. అదిచూచి హనుమంతుఁడాశ్చర్య

పడి యేమిది యగ్నిహోత్రుడు చందనశీతలుండయినాడు. దీనికేదో గొప్పకారణము లేకపోలేదు. తెలిసెదెలిసె. ఇది రామదేవుని కరుణయో సీతాదేవి మహిమయో యుండవలయును. రామకార్యమునకై వచ్చితినిని సముద్రుండ మైనాకుండ తోడ్పడ వచ్చినట్లు లగ్నిహోత్రుడు సాహాయ్యమొనర్చుచున్నాడు కాఁబోలు. సీత దయచేతను రాముని మహిమచేతను దనమిత్రుని పుత్రుండ నగుటను నగ్ని దేవుడు నాతోక కాల్పకున్నాడు అని సీతారాములకు నమస్కరించి యున్నట్లునుండి సింహము గర్జించినట్లు లోక కేకవైచి యా కేసరినందనుడు పర్వతమువలె నుండు తన దేహమును గొంచెపఱచెను. వెంటనే కట్లన్నియు నూడిపోయెను. మరల గొండవలెనై తోఁతొఁజుట్టుపట్టులనున్న రాక్షసులనెల్ల చావమోదిగిరిశృంగము వలె నున్న గవని వాకిటి కెగిరి యచటి యినుప గుదియను దీసికొని వాకిటి కావలి వారలఁజంపి నిలిచి యిట్లు లాలోచించెను.

-: హనుమంతుడు లంకఁ గాల్పుట :-

ఇక నేనుఁ జేయవలసినదేమి? సీతను జూచితిని. రాక్షసుల జంపితిని. రావణుతో మాటలాడితిని. ఇప్పుడీ లంకనుగాల్చి దుర్గముల నశింపఁజేసితిని రామునికార్యము సుకరమగునని యీయింటిమీఁదినుండి యీయింటిమీఁదికి యీమేడనుండి యీమేడకు నెగిరి లంకలోని ప్రతిగృహము తగులఁబెట్టెను. ఒక్కొక్క యింటిమీదికిఁబోయి నెమ్మదిగఁ గూర్చుండి నాలుగు ప్రక్కల బాగుగ రగులఁబెట్టి సమీపించిన వారిని గొట్టి మఱియొకచోటికిఁ బోవుచుండెను. గాలియు వాటముగ విసరుచుండె గావున నూరంతయు నల్ప కాలములోనే తగులుకొని మండఁజొచ్చెను. ఈప్రకారము విభీషణుగృహ మొక్కటిదక్కఁదక్కినవన్నియు భస్మీభూత మొనర్చెను. లంకకాలిన విధము రాక్షసులేడ్చిన యేడుపు లేల ? కథ చెప్పెదను. ఇట్లులంక యంతయుఁ గాల్చి కోపము చల్లారఁగా సముద్రమునఁ దోకఁ జల్లార్చి తనలోఁ దా నిట్లు నాలోచించెను.

అయ్యో! యెంతపాడుపని చేసితిని. ఒకయిల్లుగాని యొకచెట్టుగాని లేకుండ లంకనంతయుఁ గాల్చి తినే. ఈమంటలోఁ జిక్కి సీతాదేవి కాలిపోయేనేమో. ఇక నాగతి యేమి? కోపముచేత బుద్ధినాశముకాఁగా నేను జేయఁబూనిన కార్యమునే సమూలము నాశమొనర్చితిని. ఆహా పాపపుఁగోపము నాకెట్టి పరితాపము తెచ్చి పెట్టెను.

- కం. దీపించు నగ్ని జలముల
రూపుచెఱుచునట్లు పెరుఁగురోషమును సుధీ
వ్యాపారముచే నణచెడు
నాపురుషుడె పోమహాత్ముఁ డవుధన్యుండున్.
- కం. కోపి తునుము గురువుల నేం
గోపి కడుం గఱకులాడు గుణవంతులనేన్
గోపి యొనర్పంజాలని
పాపం బేదైనఁగలదె భావింపంగన్.
- కం. ఆరయ వాఙ్మావాచ్యవి
చారంబేలేదు కొపిజనులకుఁ జేయం
గారాని కార్య మాదం
గారాని యవాచ్చ మొందుగలదే చూడన్.
- కం. వాతాశనంబు జీర్ణం
బొతనకుబుసంబు విడుచునట్టుల క్షమచే.
జాత క్రోధముఁ బాచెడి
యాతడెపో పురుషుడనగ నర్జుండె జగతిన్.

అయ్యో! నేనెంత సిగ్గుమాలినవాడను. ఎంతబుద్ధిలేని వాడను. ఎంతటిపాపిని. కొంచమైన నాలోచింపక సీతను దహించి స్వామిద్రోహము చేసితిని. చక్కనయిన కార్యము నెంతలోఁ బాడుచేసితిని. ఆత్రగానికి బుద్ధిమట్టుగదా. తొందరపడి యిట్టికార్యము చేసి శ్రీరామునిఁ గవులను జూడ నేమని పోదును. పోయి యేమని చెప్పుదును. భీభీ యింకెక్కడి శ్రీరాముండు ఎక్కడి వానరులు. ఎక్కడినేను వారికి నాకు ఋణాను బంధము తీతినది. ఇక నాకు మరణమే శరణము. చిచ్చులో దూకుదునా. సముద్రములోఁ జొత్తునా? కొండ మీఁది నుండి తలక్రిందుగఁ బడుదునా? సముద్రములోని మత్స్యములకు దేహ మర్పింతునా? ఎప్పటికైనను

స్వభావము బయలుపడును గాని దాగదు. నా క్రోత్తిబుద్ధి నేడు లోకమునకు తెలియనాయెను. అతిచంచలము రజోయుక్తమునైన మనస్సు పాడుగాను సీతాదేవిని రక్షింప శక్తి గలిగియు దండించు పెద్దవారు లేమి స్వతంత్రుడనై కార్యముచేసియిట్టులైతిని. అనుచుండ నాయనకు శభశకునము లయ్యెను. ఇంతలో మరలఁ దెలివితెచ్చుకొని యేమంటిని. ఏమంటిని సీతాదేవిని నేనా రక్షించువాడను. ఎంతటి పొగరుపోతుమాట సీతాదేవి నా యగ్ని దహించును? అగ్ని నేనాఁడైనా నగ్ని దహించునా? ఆమె సమృతిలేక దహనుడైన నామెను సమీపింపఁ గలఁడా? ఏమి నాబుద్ధి యింత వంకరత్రోవఁ బోయెను. రాము మహాత్మ్యము చేతను సీతాదేవి దయచేతను నాతోకనే యగ్ని కాల్పఁజాలకపోయెనే యింక శ్రీరామునిభార్యను సీతాదేవిని లక్ష్మణభరత శత్రుఘ్నులకు దేవతయైన జానకిని నగ్నియూ కాల్పఁగలడు?

ఉ. సూన్యతవాక్యసంపదను, శుద్ధతపంబునఁ బ్రాణనాయక
ధ్యానరతైక చిత్తముననాయమ కోరిన హవ్యవాహునే
పుని దహించుఁగాక, పూవుఁబోణిని నగ్నిదహింపఁజాలునే.
లేని కుశంకలేల? యని లేమమహాత్మ్యము నెంచుచుండఁగన్.

ఆకాశమున ఋషులు చారణాదులు తమలోఁ దాము మాటలాడుకొనుచు “ఏమి యీచిత్రము ! లంకయంతయు నొక్కయిల్లుఁతప్పఁ గాలియు సీతాదేవిమాత్రము కాలక మిగిలెను. ఆశ్చర్య మాశ్చర్య” మనుకొనిరి. ఆ మాటలు విని హనుమంతుఁడు బ్రతికితినిని సంతసించి యామెను గన్నులార జూచి పోవలె నని యశోకవనమున శింశుపావృక్షము క్రింద నన్ను సీతను గని యామె యడుగుఁదమ్ముల వ్రాలి నమస్కరించి “తల్లీ నాపూర్వపుణ్యమున సుఖముగా నుండు నినుఁ గంటిని. వచ్చినకార్యము లన్నియుఁ దీరె. ఇకఁబోయి వచ్చెద” నని యామెసెలవు తీసికొని మరల సముద్రముఁ దాటుటకై యరిష్టపర్వతం బెక్కి యాకసంబున కెగసెను. అప్పటికిఁ జక్కగ సూర్యోదయమయ్యెను. కమలములు వికసించెను.

ఇట్లాకాశమున కెగసి మరల సముద్రముదాఁటుచుఁద్రోవలో మైనాకుని హస్తమున నంటి గౌరవించి దూరమున మహేంద్ర పర్వతముఁజూచి తనరాక వానరులకెఱిగింప సింహనాదము చేసెను. ఆ ధ్వనివిని యిది నిజముగఁ గార్యము సాధించివచ్చు హనుమంతుని కంఠమే యని యంతవఱకుఁ గార్యమేమగునో యని సందేహమునఁ దహతహలాడుచున్న వానరులు సంతోషముచేఁ గొండ లెక్కువారును గుట్టలెక్కువారును జెట్టు లెక్కువారును కొట్టకొనకొమ్మ నిల్చి నిక్కి నిక్కి చూచువారును చేతులు వినరువారును గడలకు గుడ్డ పేలికలు గట్టి యెత్తువారు నైరి. ఆంజనేయుని దూరమందే చూచి క్రోతులందఱు చేతులు జోడించి నిలఁ బడిరి. హనుమంతుఁడా పర్వతమందలి సెలయేటిలోదూఁకి వెలికి వచ్చెను. అందఱాయనను జుట్టుకొని వృత్తాంత మడిగిరి. హనుమంతుఁడును సీతయున్నదిక్కుతిరిగి యామెకు నమస్కరించి, “చూచితిని సీత” నని వారికిఁజెప్పితాను బోయిన విధము చేసిన కార్యము సమస్తము అంగద జాంబవదాదుల కందఱు వినుచుండఁజెప్పెను. అప్పుడు వానరుల సంతోషము నే నేమని చెప్పుదును. సద్గణగిన పిమ్మట హనుమంతుఁడు మరల నిట్లనియె.

వానరేంద్రులారా ! చేసివచ్చిన కార్యము చెప్పితిని. దీనిలో శ్రీరామునితోఁ నేదిచెప్పవచ్చునో యేది చెప్పరాదో మీరే యాలోచింపుఁడు. నాయభిప్రాయ మేమన సీతాదేవి శీలమహిమచే శ్రీరామునికార్యము చక్కఁబడెను గాని యితర శక్తిచేతఁగాదు. ఇది వాస్తవము. తొలుత సీతాదేవి యన లోకములోని స్త్రీలలో నొకయుత్తమురాలేమో యనుకొంటిని గాని యామెను దర్శించిన పిమ్మట సర్వకారసర్వావస్థల నామనస్సామె యందే లగ్నమై యామెనే ధ్యానించుచున్నది. రావణాసురుఁడు సామాన్యుఁడుగాఁడునుండి. వాని తపశ్శక్తిచే లోకములను నిర్దహింపఁజాలును. అన్ని విధముల గొప్పవాడు. దుర్వా పారమందే దిగి యధర్మకార్యములు చేయకుండెనా యింద్రలోకముఁ బాలింపనర్హుఁడు. అంతటివాఁడు గనుకనే సీతను దాఁకియు నాక్షణమందే చావక బ్రతుకఁగలిగినాఁడు. అట్లని సీతామహిమకంటె రావణమహిమ గొప్పదని భ్రమించెదరేమో. సీత కేవల ప్రేమస్వరూప. ఆమె కోపమెట్టిదో యెఱుఁగదు. కావుననే రావణుఁడామెను దాఁకియు బ్రతికెను. శ్రీరాముని చేత వానిని దండింపఁజేయవలయునని యామె తలంచి యుండుటచే వానిపై నామె కోపింపలేదు. తుదకు రావణుఁజంపునది యామె తేజమే. శ్రీరాముఁడు నిమిత్తమాత్రుఁడే. సీతాదేవి దుఃఖమును ఆమెస్థితిని నేనేమని చెప్పుదును. సీతాదేవి తొలుతనే కృశాంగి. ఇప్పుడు భర్తవియోగముచేఁ బాద్యమినాఁడు చదువువాని విద్యవలె మఱింతకృశించి యున్నదని తాను జూచినవిషయము ఆమె చెప్పిన మాటలు నన్ని వారికిఁ జెప్పెను.

జాంబవంతుడు లోనగువా రందఱు జరగవలసిన కార్యము నాలోచించి మన మిప్పుడేమి యుం జేయరాదు. ఈవార్త రామునకుం దెల్పి పిదప నాయన యేమి చేయుం డనిన నది చేయుదము. ఇప్పుడే పోదము లెండని యంత్రములతో మీటిన నెగయు పర్వతములవలె చివాలున గగనమున కెగిరి కిష్కింధకుం బోవుచుండిరి. ఇట్లు పోవుచు మార్గమధ్యమున సుగ్రీవుని మధువనములోఁ బ్రవేశించి వారివారి యిష్టము వచ్చినట్లు సంచరించి తీరగెలు త్రొంచి, పండ్లురాల్చి, తేనెలు త్రాగి, కొమ్మలువిఱచి, యల్లకల్లోలము చేసిరి. దధి ముఖుండను నద్యానరక్షకుండు రాంఘా వాని నంగడుండు పడగొట్టెను. సుగ్రీవునితోఁజెప్పి వీరిని శిక్షింపఁజే యువలయునని యతండు పోయి సకలవృత్తాంతము సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను. సుగ్రీవుండును అంగదాదులు సీతను జూచివచ్చి యాదైర్యముచే నిట్లు చేయుచున్నారని యూహించి వారినందఱును దతణము నేను రమ్మ ంటినని చెప్పుమని యతని నూరార్చి పంపెను. అతండు పోయి యామాటలు చెప్పగా వారందఱు బయలు దేటి వచ్చి రామలక్ష్మణులకు సుగ్రీవునకు నమస్కరించి నిలిచిరి. ఏమి హనుమంతా! కార్య మేమిచేసితివని రాముండడుగ సీతయున్నదిక్కు తిరిగి యామెకు నమస్కరించి “నియతను ప్రాణయుక్తను జూచితిని. సీత” నని చెప్పెను.

అమృణ్ణి- సీతను జూచితి నని చెప్పక చూచితిని సీతను అని చెప్పనేల?

తండ్రి- సీతను అని ఆమెపేరు ముందు చెప్పిన రెండవమాట యేమి చప్పునో చూచితిని చెప్పునో కనబడలేదని చెప్పునో బ్రతికియున్నదని చెప్పునో మరణించినదని చెప్పునోయని తననోర రెండవమాట వెడలులోపలనే రాముండు తహ తహపాటుచే నేమగునోయని చెప్పవలసినదంతయు జెప్పి కడపట సీతపేరు చెప్పెను. స్త్రీకిఁ బ్రాణమునకంటెను బాతివ్రత్య మెక్కువ. శీలములేని స్త్రీ బ్రతికియుండి పుట్టినయింటికి మెట్టిన యింటికి నపకీర్తి తెచ్చి కన్నవారిని కట్టుకొన్నవారిని నరకమునఁద్రోయుటకంటెఁ జచ్చుట మేలు. కాఁబట్టి ముందు ప్రాణముతో నున్నదనిచెప్పక రావణుచేతిలోఁ జిక్కిచెడినదేమో యిక నటువంటిది నాకేలయని రాముడు నిరుత్సాహియగునోయని ముందు నియతితో నున్నదని చెప్పెను. నియతయని మాత్రము చెప్పినఁ దనమాట వినలేదని రావణుం డామెను జంపెనని తలంచునేమో యని ప్రాణముతో నున్నదని చెప్పెను. ఈవృత్తాంతమెవరైనఁ జెప్పఁగా విని చెప్పుచున్నాడని తలంచునని చూచితిని చెప్పెను.

తరువాత దాను బోయివచ్చిన వృత్తాంత మిట్లు చెప్పెను. సంపాతి చెప్పఁగా విని నేను నుతామడ సముద్రమును దాటితిని. అక్కడ లంకయను నొక నగరమున్నది. దానికి రాజు రావణుండు. వాని యంతః పురమునకుం జేరిన యుద్యానవనమున మనస్సంతయు నీయందే నిలిపి నీరాక కెదురు చూచుచు నీవు వచ్చెదవను నాశతో జీవించియుండు సీతను జూచితిని. ఆమెకు రాక్షసస్త్రీలు కావలి యున్నారు. నేలపైఁ బండుకొనుచున్నది. ఆహారము లేక కృశించి యున్నది. వెండ్రుక లొక్కజడగాఁ బెనగొని యున్నవి. నేను జూచునప్పటికి రావణునకు వెఱచి నీయం దాశమాని యరిపోసికొనసిద్ధముగ నుండెను. ఏమేమో మాటలు చెప్పి ధైర్యము కలిగించిప్రాణము పోగొట్టుకొనకుండఁ జేసితిని. వానరరాజుతోమీకు స్నేహము కుదిరినందునకై యామె చాల సంతోషించెను. నీకు నమ్మిక కలుగకాకాసుర వృత్తాంతమును జెప్పెను. ఈచూడామణి నిచ్చెను అని దానినిచ్చి తనకు సీతకు జరిగిన సంభాషణమంతయుం దెలిపి ఆమె చెప్పిన మాటలు వినుమని హను మంతుం డిట్లనియె.

ఆ. గండ భాగమునను గరఁగిపోఁ దిలకంబు

స్వేదబిందువులను జిత్రరీతి

మణిసిలను నొకంట మమత మీఱఁగ నీవు

తిలక ముంచుజయును దలఁప వలయు.

ఉ. దాచితి నీజలోద్భవము దాశరథీ! యిది నీమనోంబుజం

బాచికొనంగఁ జాలుట మహాత్య! భవద్విరహానలంబునన్

గ్రాఁచెడివేళ నిన్గనిక కైవడి దీనిని గాంచిపొంగుదున్

సైఁచుట దోఁపదింక రఘు చంద్రును యియ్యది నీకుఁబంచితిన్.

కం. నెల యొక్కటి యొటులేనియు

నిలుపుదు బ్రాణంబు మేన నీరజ నయనా

నెలకావల బ్రదుకను సోఁ

కులచేతికిఁ జిక్కినిజము కువలయనాథా.

- కం. హనుమా!కుశలం బడిగితి
ననుమా శ్రీరాము నతని యనుజు సుమిత్రా
తనయు సహమాత్యుని నిన
తనుజాతుని నందునున్న తక్కినవారిన్.
- కం. అన్నా!రాఘవుఁ డెట్లు
నన్ను విపత్సాగరంబునం జెడకుండన్
జెన్నారఁ బ్రోచు నాగతి
మన్ననమెయిఁ బలుకవన్న మఱువకుమన్నా.
- కం. బలములతో నిచటికి రఘు
కులతలకుఁడు వచ్చి కలనఁ గూల్చి దశాస్యున్
గెలుపొంది నన్ను దనపురి
కనువుఁనగొని చనినయేని యశమది గూర్చున్.

అని చెప్పెనని యామెమాటలన్ని చెప్పి రామచంద్రా ! యీవిధముగ దుఃఖించు సీతకు నేవేవో మాటలు చెప్పి దైర్యము కలిగించి వచ్చితిని అని చెప్పెను.

శ్రీరాముఁడు హనుమంతుఁడు చెప్పిన మాటలెల్ల విని సంతోషించి సుగ్రీవాదులతో నిట్లనియె. ఔరా! ఇతరులు మనస్సుచే నైనను దీర్ఘరానట్టిదై మిగుల దుర్లభమైన మహాకార్యము హనుమంతుఁ డసహాయుఁ డై యొనర్చెను. ఈయనకు సరిసాటి యగువారు లోకమున నెందైనఁ గలరా? ఆమహా సముద్రముదాఁటుటకు నీ హనుమంతుఁడు గరుత్మంతుఁడు వాయుదేవుఁడునుగాక తక్కినవారి కసాధ్యంబు. ఒకవేళ నెవఁడైనను దాటేనేనియు దేవదానవసిద్ధయక్షాదులకైనను జొరరాని లంకను పరాక్రమముచేఁ బ్రవేశించుట కెట్లు శక్తుఁ డగును? ఒకవేళఁ బ్రవేశించెఁజో మరల దేహమునఁ బ్రాణములుగలిగి యెట్లు రాఁగలుగును? ఒకవేళ బలపరాక్రమసంపన్నుఁడైనను పోయి మరలిరాఁగలిగినను హనుమంతునంతటి వాఁడు గాక లంకఁజొచ్చి యంతటికార్యమెట్లు నెఱవేర్చుగలఁడా? సుగ్రీవుఁడు పట్టిన కార్యములు తనశౌర్యబలపరాక్రమములకు యోగ్యమైన విధముగఁ బ్రశస్తగతి హనుమంతుఁడు దీర్చును. భృత్యులనిన నందఱు భృత్యులా? పతి చెప్పిన దెంత దుష్కరమైనను ఘటించి యంతతోఁ దృప్తిపడక దానికి సంబంధించిన దంతయుఁ జక్కఁగ నెఱవేర్చు భృత్యుఁడుత్తమ భృత్యుఁడు. వాడే పురుషులందు శ్రేష్ఠుఁడు. భర్తచెప్పి పని మాత్రము చేసి యెక్కువచేయశక్తి గలిగియుఁ జెప్పనిపని మనమేల చేయవలయునని తలఁచు వాఁడు మధ్యమదూత. పతి నియమించిన కార్యమున తన తెలివితక్కువచేఁబాడుచేయు నతఁడు పురుషాధముఁడు. కావునఁ బతి చెప్పిన కార్యము తన శక్తికొలది తనకును బతికిని గీర్తి వచ్చునట్లు హనుమంతుఁడొనర్చి సుగ్రీవునకు సంతోషము కలిగించెను. అంతియగాదు నన్ను సీతను లక్ష్మణుని బ్రతికించెను. మమ్ముమాత్రమే కాదు. మా రఘువంశమును బ్రతికించెను అంతయకాదు. మేము మరణించినను వదలని యపకీర్తి బాపెను. ధర్మమును రక్షించెను.

ఇంతటి పరమప్రియమైన వార్తను వచించు హనుమంతుఁడు చేసిన కార్యమునకు సమమైన ప్రకృతి చేయఁజాలమికి మిగుల దుఃఖించుచున్నాను. అయ్యా హనుమంతా! నాకు గల ధనమంతయు నీకిచ్చినఁగాని నాహృదయ తాపముపోదు. అట్లిచ్చుటకు నాయొద్ద ధనమేమియు లేదు. నీకు నా రాజ్యమంతయు నిచ్చినను గొఱుతయే. కావున మహాత్మా! నీకృతికి ప్రతికృతిగా నా కౌఁగిలి గ్రహింపుము. అని లేచి తన్నె యాయనకు సమర్పించినట్లు హనుమంతుని శ్రీరాముఁడు గాఢముగఁగౌగిలించెను. ఇట్లు కౌఁగిలించి యతని గౌరవించి యిట్లనియె.

అంజనేయా! నీవు లంకనంతయుఁ దీటుపాటుగఁ దిరిగి చూచితివికదా. రావణు బలాబలము లెట్టివి? దుర్గబలము లేపాలివి తెలుపుము. అన్నివిషయములు తెలిసిన నీవు వీనిని మాత్రము శోధింపక విడిచియుం డవు. వైరుల బలాబలములు తెలిసినఁగదా ప్రతివిధానము మనము చేయవచ్చు ననిన నాంజనేయుఁడు నవినయముగ నిట్లనియె. రాజేంద్రా ! మదపుటేనుఁగులును గొప్పతేరులును వీరులగు రాక్షసులును పెద్ద గడియ వ్రాకులచే బిగింపఁబడిన తలుపులును గల ద్వారములు నాలుగు గలిగి లంక పదిలమై యున్నది. ఆ ద్వారములపైఁ గనరాకుండ శిలాయంత్రము లున్నవి. శత్రువులు వాని క్రిందికి వచ్చినపుడు యంత్రములను ద్రిప్పిరేని శిలలు కుప్పలు కుప్పలుగ వారిపైఁ బడును.

అంతియుగాక ద్వారప్రదేశములందు మితిలేని శతఘ్నికలుంచబడియున్నవి. బంగారురత్నములు వైడూర్యములువీనిచే జెక్కబడిన ప్రకారము శత్రువులకు దుస్సాధ్యమై యుండును. ఆపురము చుట్టి మిక్కిలి భయంకరములై మొసళ్ళచే నిండాని యింతంతని లోతు తెలియరాని మంచి నీటియగడ్డలున్నవి. ద్వారము లందు విరివిగల పలకలవంతెన లా యగడ్డలపై నాలుగున్నవి. పరులసేన లగడ్డదాటి కోటలోనికి రాకుండు టకై వలసినప్పుడీ వంతెనలను యంత్రములచే నెత్తుదురు. అప్పుడవియే ద్వారములకు దలుపులవలె నుండును. పనిలేనప్పుడు మరల విడిచిన వంతెన లగును. ఈ నాలిగిటిలో నొకటి కదలింప రానిదై దృఢమై తిన్నెలును పైడికంబములు గలదియునై యుండును. సేవాదర్శన సమయంబున రావణుండిటకు వచ్చుచుం డును. అంతియుగాక నాలుగు విధముల దుర్గములను గలిగి యాధారము లేక సముద్రతీరమున నావలు పోవను మార్గములేక యచటివార్త వెలికివచ్చు చొప్పులేక పర్వతాగ్రంబున నాకాశంబు వ్రేలాడునట్లు లంక యెప్పుచున్నది. తూర్పుగవనుకాచి పదివేల రాక్షసులును దక్షిణద్వారరక్షకు లొక్కనియుతమును పడమటివాకిటి నొకప్రయుతమును ఉత్తరమున నొక న్యర్భుదము నుండురు. నూఱువేలమంది రాక్షసులు నడిమిభాగము కాచియుండురు. ఎంత యుండిననేమి? వంతెనలనెల్ల జెఱచితిని. పాతిక బలంబు హతము చేసితిని. ఆగడ్డలు పాడయ్యెను. ప్రాకారమం దెచ్చట జూచినను దెఱపలు తెఱపలు గానవచ్చుచున్నవి. రాక్షసులందఱు నగ్నిహోత్రములు వేదాధ్యయనము కలవారు. అయిన నేమి దయము సత్యము శౌచము రాక్షసు లెఱుంగరు.

అనిన రాముండు ముఖంబున దెలివొంది సకలవానర సైన్యంబులం గూడి యామధ్యాహ్నమందే దండయాత్ర వెడలి సముద్రతీరము జేరెను.

ఇట్లు శ్రీరామచంద్రుండు వానరసేనతో సముద్రతీరమున విడిసి సముద్రము నెట్లు దాటవచ్చునని యాలోచించు సమయమున నన్నయగు రావణుచే నవమానితుండై విభీషణుండు నలువురు మంత్రులతో వచ్చి “రామచంద్రా ! శరణాగతుండను రక్షింపు” మని వేడెను.

అప్పుడు రామచంద్రుండు సభంగూర్చి విరోధియగు రావణుని తమ్ముండు శరణుగోరుచున్నాడు. వీనిని మనలోఁ గలుపుకొన వచ్చునా కూడదా? మీ మీ యభిప్రాయములు తెలుపుండని వానరులఁ గోరెను. అప్పు డందఱు వానరులు విరోధి తమ్ముండుగాన నమ్మరాదనియు నమ్మినఁ గీడుకలుగుననియు జెప్పిరి. హనుమం తుండుమాత్రము వారి యాలోచన సమ్మతింపక తన యభిప్రాయ మిట్లు చెప్పెను.

-: విభీషణుని గ్రహింపవచ్చునని హనుమంతుండు చెప్పుట :-

రాజేంద్రా ! నీవు బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుండవు. కార్యము లొనర్చుటయం దతినిపుణుండవు. వాక్యకు శలుండవు. నిన్నతిక్రమించి చెప్పబృహస్పతియుం జూలండనిన నితరులమాట యేల? నీవు మాయభిప్రాయ మడుగుట మమ్ము గౌరవింపనే కాని కర్తవ్యము నీకు దెలియకకాదు. అడిగినప్పుడు మాకు జెప్పవలసినది విధి కావున నాకు దోచినది నేనును జెప్పెదను.

సీ. వాగ్వాదములనేనను వావదూకుండ నంచు

దర్శనైపుణీ చూపఁ దలఁపలేదు

అన్యమతంబుల నణంచి నావాదంబె

గెలిపింపవలయు నస్తలఁపులేదు

ఎల్లవారలకన్న నేన మిన్న యటన్న

గౌరవంబునుగాంచు కాంక్షలేదు

నావచోజ్యంభణ మావిష్కృతము చేయ

నిది సమయంబంచు నెంచలేదు

తే. దనుజు నందలి పక్షపాతమునఁగాదు

త్వద్గురుత్వాప్తి నభిలాషవలనఁగాదు

రాజవల్లభ దశరథరాజతనయ

కలది వచియింతు శ్రీరామగౌరవమున.

ఇది కార్య మిది యకార్యమని యాలోచించుటయందు నీమంత్రివర్యు లొక్కొక్క రొక్కొక్క యాలోచన చెప్పిరి. వానియందుఁ గొన్ని దోషములు గానవచ్చుచున్నవి. ఒకరీ వచ్చినవానిని కార్యములందు నియోగించి వాండు సత్ప్రవర్తనము గలవాడని తోచిన గ్రహింపవచ్చును. దుష్ప్రవర్తనము గలవాడని తోచిన విడువ

వచ్చును అని చెప్పిరి. వానిని జేరదీసికదా వానికి బనిచెప్పవలయును. పని చెప్పకయే వాండు సమర్థుడో యసమర్థుడో శిష్టుడో దుష్టుడో యెట్లు తెలియును? చేరదీసితిమా వాడిచ్చటికి మర్మము లెఱింగి యేమిచేయును? కావున నిట్టి యాలోచన సరిగాదు.

మఱియొకరు సూక్ష్మబుద్ధులగు వేగుల వారిని బంపి వారితనిపోకల నెఱింగివచ్చి మంచి యభిప్రాయ మిచ్చిన గ్రహింపవచ్చుననిరి. ఇది నిరర్థకము. దూరముననుండు వారి విషయమై వేగుల నియమింపవలయు ను. ఎదుట నుండువారిపై వేటువేల? మనము వేగుల నియమించిన నది యెదుటి వానికి దెలియకుండదిన గదా ప్రయోజనము. వానికి దెలియునట్లు వేగులను వానియొద్దకు బంపి ఫలమేమి?

మఱియొకరు సరిగాని సమయమున సరిగాని ప్రదేశమున నితడు తగినకారణము లేక సోదరుని విడిచివచ్చెనని చెప్పిరి. ఈవిషయమై యితడు సరియైన కారణము కలిగి సరియైన దేశకాలము లెఱిగి వచ్చెనని నా యభిప్రాయము. ఎట్లన, అన్న దుష్టుడని చేసిన దకార్యమని యితడెఱుంగును. అతని కంటె నీవు శౌర్యవంతుడవని నీది ధర్మపక్షమనియు నెఱుంగును. కావున నన్న యవమానించి వెడలఁగొట్టినపుడు వచ్చుట కాల విరోధమగునా? యుద్ధము జరుగుచున్నప్పుడు వచ్చిన ద్రోహమగును గాని ముందేవచ్చుట తప్పుగునా? కావున మీ రిరువురిలో గుణోత్తరుడెవ్వడని యాలోచించి యెక్కువ గుణవంతుఁ జేరెను. బుద్ధి మంతుడగు వాడిటుచేయక మఱి యెటు చేయును.

మఱియొకరు గూఢపురుషులను బంపి ప్రశ్నోత్తరములచే నతని వాస్తవాభిప్రాయము గ్రహింపవచ్చు నని తెలిపిరి. ఇందొక దోషము తోచుచున్నది. ఏమనఁ బరిచితి లేనివాడోకడ తన్ను గురించి ప్రశ్నలు వేయఁగా నతడేనిమిత్తముగఁ దన్నడుగు చున్నాడో తెలియని కారణముచే నేమి చెప్పిన నేమోయని బుద్ధి మంతుడను తగిన ప్రత్యుత్తరము లీయఁడు. అతడు సరియైన యుత్తరము లీయలేదని యతనిపై సంది యము కలుగును. ఈవిధముగ నిర్దోషియగువాడును నిష్కారణముగ సందేహింపఁమాటలలోఁ దానేనిపు ణుడని తలంచువాడు చమత్కారముగ మఱియొకనిఁ బ్రశ్నింపఁగా నతడును సమర్థుడగునేని యెదుటి వానికి తన భావము బోధపడునట్లు మాటకుమాట ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచునుగాని భావమెఱుంగనీయుండు కావున నీ యాలోచన సరిగాదు. ఇతడు దుష్టుడా శిష్టుడా యను విషయమై నాయభిప్రాయ మేమనఁ జెప్పెదను. ఇతడు మాటలాడునపు డితని ముఖమును బరీక్షించుచుండితిని. దుష్టభావము కొంచెమైనను కానరాలేదు. ముఖము ప్రసన్నముగానే యున్నది. వంచకుడగువాఁ డిట్లు నిబ్బరముగ రాఁజాలడు. ఒకవేళ వచ్చినను లేనిది కల్పింపునపుడు మాటల యందైనఁ దడఁబడును. అట్టిదోష మితనియందు లేదు.

ముఖము చూచిన భావము తెలియునా యొకవేళ తెలిసినను భావమొక విధముగా ముఖవికారము మఱియొక విధముగా నుండఁగూడదా యను సందేహము గలుగవచ్చును. రూపము నేవిధముగనైన మార్చ వచ్చునుగాని భావమును దాచిపెట్ట నెట్టివారికి శక్యముగాదు. భావ మెట్లెట్లు మాటుచుండునో యట్లెట్లు దాని కనురూపముగ ముఖమును మాటుచు వాస్తవమును బయలు పెట్టుచుండును. కావున ముఖమును బట్టి భావము గ్రహించితిని. ఇతనియందు దుష్టభావము లేదు. ఇతఁడిచ్చటికి వచ్చుటకుద్దేశమొకటి యుండ వలయు గదా యనిన నీవు వాలిని జంపి వానరరాజ్యము సుగ్రీవునికిచ్చినట్లు వార్తయెఱింగినవాడు. కావున లంకారాజ్యము నొందఁగోరి నిన్నాశ్రయించెను. కావున నితనిఁ జేర్చుకొనవచ్చును.

అమృణ్ణి- విభీషణుండు తనకుఁజేసిన యుపకారమును హనుమంతుండు చెప్పలేదేల?

రుక్మిణి- ఆమాట చెప్పిన బదు లుపకారముచేయఁ జెప్పుచున్నాడుగాని వాస్తవమెఱింగి రామునిక్ష్మేమ మాలోచించి కాదని తక్కినవారనరా? తానుసముద్రము దాటునపుడు లంకలోను జేసిన కార్యములను రామునకుఁ దాను జెప్పెనా?

అమృణ్ణి- దానికారణము నే నిప్పుడే గ్రహించితిని.

తంద్రి- హనుమంతుని వాక్యములను విని శరణాగత రక్షణమవశ్య కర్తవ్యమని తానుదగిన కారణ ములను జెప్పి శరణాగత రక్షణబిరుదము వహించి శ్రీరాముండు విభీషణుఁజేరదీసి సేతువుకట్టి సముద్రము దాటి లంకముట్టడించి యుద్ధమున కుపక్రమించెను. ఈయుద్ధమునందు హనుమంతుని బలపరాక్రమములు వర్ణించుచుండినఁ జాలఁగాలముపట్టును. కావున ముఖ్యమైనవి చెప్పెదను.

ధూమ్రాక్షుండు అకంపనుడను రాక్షస నాయకులను వధించెను. రావణుని ముఖ్యమంత్రియగు ప్రహస్తుడు యుద్ధములోఁ జావఁగా రావణుండు తానే యుద్ధమునకు బయలుదేఱివచ్చెను. అప్పుడు రావణు

నకు హనుమంతునకు జిత్రమైన యుద్ధము జరిగెను. రావణాసురుడు వానరుల నందఱను కసిమసంగి చంపుచుండఁ జూచి వీని నిట్లారక విడువరాదని హనుమంతుడు చివాలున నతని రథంబు మీఁదికి దుమికి విండ్లు పెఱికి పాఱవైచి తోకతో బాణములఁ చెదరగొట్టివైచి యెదురుగ నిలుచుండి క్రూరపుంజువులఁ జూచుచు వానితో నిట్లనియె. రావణా! నేనెవఁడనో యెఱుఁగుదువా? జ్ఞప్తియందున్నానా? ఆనాఁడ నాచేతిదెబ్బ తప్పించుకొంటివి. ఈనాడు నీవెక్కడకుఁ బోయెదవురా. ఇదోయీముష్టి చూచితివా? ఇది ముష్టి గాదు నీపాలిటి యయ దండము. దీనిచే నిన్నిదినములుగ నీదేహమున నీవు రక్షించుచుండిన ప్రాణవాయువు ను వెడలఁగొట్టెదను. వానరులచేత నీచావు సిద్ధమని నమ్ముము. నీకొడుకు అక్షుడు నాయనా యని యమలోకమునఁ గలవరించుచున్నాడు. ఇదిగో నిన్నిపుడే వానియొద్దకుఁ బంపెద ననుచుండ రావణుడు హనుమంతు నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. హనుమంతుడును కన్నుల నిప్పులురాల హుంకరించి వాని యెదురుఱొమ్మున నొక పొటు పొడిచెను. ఆదెబ్బకు వాడు భూకంపమునఁ బర్వతమువలె గడగడ వడఁకి ప్రాణము కంఠగతము కాఁగా వచ్చుపోవు ప్రాణములతో మూర్ఛిల్లిపడెను. రావణుని దుస్థితిని జూచి మేలు హనుమా మేలు అని యాకాశమున దేవతలందఱు ప్రశంసించిరి. అంత కొంతసేపటికి తెప్పటిల్లి రావణుడు లేచి హనుమా ! నీవే బలవంతుడవు. నీపొటుచే యమలోకము చూచి వచ్చితిని. అనిన హనుమ 'పొటుల తారతమ్య మెఱుగని మూఁడుదా ! నీవు జీవించి యుండియు నాపోటేల ప్రశంసించెదవు? ఈసారిపొటున కేమయ్యెదవో చూడు' మన నింతలోన రావణుఁ డిరువది చేతులను హనుమంతుని గ్రుద్దెను. ఆదెబ్బకు హనుమంతుడు కొంచెము మూర్ఛిలైను. ఇతఁడు మూర్ఛితేనా చంపుమని భయపడి రావణుడు శీఘ్రముగ మఱియొక గుంపుమీఁదికి పోయెను. ఇంతలో హనుమంతుడు స్మృతి తెచ్చుకొని 'తప్పెతప్పె ఇతరులతో యుద్ధము చేయునపుడు మనము పోవుట ధర్మము కాదు. కానీ, నమయము దొరకదా. యని చూచుచుండెను. ఇంతలో రావణునితో యుద్ధముచేసి లక్ష్మణుడు మూర్ఛిలైను. రావణుఁ డాయననుబట్టి యెత్తికొని లంకకుఁ బోవలయునని తలఁచి దేరు దిగి నేలవ్రాలియుండిన లక్ష్మణుఁడేరఁబోయి పండ్లీలకఱచి యిరువదిచేతులనుబట్టి లక్ష్మణు నెత్తెను. కాని నమ్మహాత్ముని కొంచెమైనఁ గదలింపఁజాలఁడయ్యెను. ఇట్లు లక్ష్మణు నెత్తవలనయునని రావణుడు పోరాడుట చూచి హనుమంతుఁడెగిరి యొక్కదూఁకు దూఁకి లక్ష్మణుపై వంగియున్న రావణు వీపుపై నొక గ్రుద్దుగ్రుద్దెను. ఆదెబ్బకు దిమ్మ తిరిగి రావణుడు చచ్చినట్లు నేలఁబడియుండి కొంతసేపటికి లేచి యెట్టెట్లో పోయి రథమునఁ గూలఁబడెనుగాని మునుపటి జవనత్వంబులు మరల నతనికి రావయ్యెను. రావణుఁ డెత్త లేని లక్ష్మణుని జయరామచంద్రా యని మనస్సులో ధ్యానించి యెత్తికొనిపోయి హనుమంతుడరాముని యొద్ద దించెను. రావణున కంతబరువై లక్ష్మణుడు సుహృదుఁడును బరమభక్తుఁడును నగుట హనుమంతు నకుఁ మిగుల దేలికగనయ్యెను.

రావణుడును కొంతసేపటికిఁ దెప్పితి మరల యుద్ధమునకై కడంగి రాముని మీఁదికిఁబోయెను. గాని హనుమంతుని వాహనముగాఁ గొని శ్రీరాముడు నిమిషములో రావణు నోడించి తఱుమఁగొట్టెను. ఇట్లు పరిభవపడి రావణుడు తన తమ్ముడగు కుంభకర్ణుని నిద్దర లేపి యుద్ధమునకంపెను. వాడును శూలా యుధుండై కసిమసంగి వానరులను బట్టి మ్రింగుచు శూలమున వేలకొలది చంపుచుండుట చూచి హను మంతుడు పెక్కుబారువుల భారముగల యతని యుక్కుశూలమును బట్టికొని మోకాట విఱిచెను. తరువాతఁ గుంభకర్ణుడును శ్రీరామునిచేఁ జచ్చెను. ఆవల యుద్ధమునకు వచ్చినవారిలో దేవాంతకుఁడనువాడు హనుమంతుని జంపఁదలంచి పరిఘమెత్తుకొని యాయనమీఁదికి రాఁగా హనుమంతుడు తటాలునఁ జేరఁబోయి నడినెత్తిమీఁద పిడికిట నొక మొట్టుమొట్టిన తల రెండుగఁబగిలి వాడు చచ్చెను. వానిచావు చూచి త్రిశిరుఁడును యుద్ధమునకు వచ్చెను. బలాధికుండైన యామూడు తలల రాక్షసుని జూచి మహాబల నందనుఁడొక కొండశిఖరమెత్తివానిపై వైచెనుగాని వాడు దానిని బాణముచేత పిండి పిండిగఁగొట్టెను. ఆ శిఖరము వృథమైపోవుటచూచి హనుమంతుడు అువ్వులువ్వున రెండుచేతులతో వానిపై చెట్లవాన గురియిం చెను. వాడును బాణవర్షముచే దానినెల్ల నణచెను. దానికిఁ గోపించి హనుమంతుడు మెఱుఁగు మెఱిచి నట్లు చివాలున వాని తేరి గుఱ్ఱములపైఁబడి వానిని నఖములచేఁ జీల్చి వైచెను. అట్లు జీల్చు హనుమంతుని నతఁడు శక్తిచే కొట్టెను గాని దానిని ఆంజనేయుఁడు రెండుగ ఖండించెను. త్రిశిరుని ముఖ్యసాధనము తుని యలు కాఁగా నందఱు మేలుమేలని మెచ్చిరి. అంతతోఁబోక వాడు ఖడ్గములచే హనుమంతుని బొడువరాఁగా ఆయన దానిని గుంజి యార్చి యాత్రిశిరుని కిరీటముల బట్టికొని వానిని పైకెత్తి నొక విసరు విసరగామూడు

మూడు తలలు తెగెను.మొండెము నేలబడిను.కిరీటముల తోడి తలలను విసరి హనుమంతుడు శత్రుసేనలో వైచెను.

తరువాత మాయావియైన యింద్రజిత్తు యుద్ధమునకు వచ్చి బ్రహ్మస్త్రము నాశ్రయించి యెవరికిని గానరాక మేఘముల చాటుననుండి బాణవర్షము గురియించి వానరసేన సంతయు నేలపాలు చేసెను.కాళ్ళు విఠిగినవారు చేతులు తునిసినవారు తలలు పగిలినవారు ఎముకలు నొగిలినవారు ప్రాణములు పోయినవారునై కుప్పలు కుప్పలుగా వానరులందఱు నేలబడిరి.దానికి బ్రతివిధాన మెఠింగినవా రగుట హనుమంతుడు విభీషణుడు మాత్రము కీడు చెందక సుఖముగా నుండి కొఱవులు చేతబట్టుకొని జాంబవంతుడెచ్చటనున్నాడో వెదకనారంభించిరి.ఇట్లు వెదుకగా నొకచోట గన్నులునిండ బాణములు గ్రుచ్చుకొని దేహమంతయు గాయములు కాఁగా కుప్పగూలి యుండిన యతని జూచి విభీషణుడు జాంబవంతా! క్షేమమా? యని యడిగెను.ఆయన అయ్యా నీవు విభీషణుడవని నీ కంఠ ధ్వనిచే నెఱింగి తినిగాని బాణములు క్రుచ్చుకొనుటచే జూడజాలకున్నాను.అయ్యా హనుమంతుడు ప్రాణముతో నున్నాడా యని యడిగెను.ఆమాట విని యాశ్చర్యపడి విభీషణుం డిట్లనియె.భల్లుకరాజా! రాముని లక్ష్మణుని వానర ప్రభువగు సుగ్రీవుని నెవ్వరి నడుగక హనుమంతుని క్షేమము విచారించెదవేల యనిన నాయన యిట్లనియె.అయ్యా విభీషణా హనుమంతుడ డొక్కడు బ్రతికి యుండెనా యందఱము బ్రతికినవారమే.అతడు మరణించెనా యిందఱు బ్రతికి యుండియుం జచ్చినవారే కావున నాయన క్షేమము నడిగితిని.

వినిపింపుమనిన నింతలో హనుమంతుడు తనపేరు చెప్పి జాంబవంతునకు నమస్కరించెను.హనుమంతుడనుపేరు వినగానే తన్ను మరలక దల్లి కడుపునక బుట్టినవానిగా నెంచి జాంబవంతుడ డిట్లనియె.

కపివర్యా ! రా రమ్మ! ఈ వానరసేనసంతయును గావ నీవే దిక్కు.శౌర్యమున నీకు సమానులు లేరు.మాకందఱకుం బ్రాణమిత్రుడవు నీవేకదా.నీ శౌర్యసాహస పరాక్రమములు చూపనిదే సమయము.వానరులు భల్లుకములు రామలక్ష్మణులు సంతసించునట్లు నీవొక కార్యము చేయుము.నీవు సముద్రంబు దాటి హిమవత్పర్వతమున కేగి యావల ఋషభశైలమును గైలాస పర్వతమును జూచి వానిమధ్యమున మిక్కిలి కాంతులుగలిగిన సర్వోషధులచే నొప్పు నోషధిగిరిం జూడుము.ఆ పర్వతశిఖరంబున నతిశయించిన కాంతులుగల యోషధులు నాలుగున్నవి.వాని కాంతులచేతనే నీవువానిని గుర్తింపకలవు.వానిపేరు సంజీవకరణి,విశల్యకరణి,సాపర్ణ్యకరణి సంధానకరణి.అవి కొని తెచ్చితివా యీచచ్చినవానరు లందఱు బ్రతుకుదురు.పొమ్ము వీరికెల్లం బ్రాణ మిమ్మనిన హనుమంతుడుప్రాంగి దేహమును బెంచి గిరిశిఖరం బెక్కి జయ రామచంద్రాయని నమస్కరించి చివాలున నెగిరెను.ఆత్రొక్కుడు వేగమునకు లంకయంతయు నాట్యమాడినట్లు చలించెను.అట్లు రామచంద్రుని మనస్సున స్ఫురించుచుంబోయినపోయి హిమంతముంజేరి యా మందుల పర్వతముంగనిపెట్టి యా యోషధులకై వెదకెనుగాని యని తమ్మెవ్వడో గ్రహింప వచ్చినాడని యెఱింగి కనుమఱుగెను.అది చూచి యాంజనేయుడు కోపించి

ఉ ఏమి నగోత్తమా! కరుణ యింతయులేదుగ రామచంద్రుపై
నేమన యోషధిప్రతతి నిట్లు లఱించితి లోన నిద్రియే
నీమది నిశ్చితంబు యగునేని మదీయ భుజాభిభూతమై
యేమయి పోదువో యెఱుంగుదే యిదిగో నినుం బిండిగొట్టెదన్

అని సకాంచనమై సహస్రధాతువులతోఁ గూడిన యా పర్వతమునకుం దోఁకనుజుట్టి జయ రఘువీరాయని దానిని పాఠులతోఁ బెదకలించి మేఘమార్గమున కెగసి దేవతలౌరా యని ప్రస్తుతింప రయమున వానరులందఱు లేచిరి.వానర మధ్యమునక బర్వతము డించి పెద్దవారికెల్ల హనుమంతుడు మ్రొక్కిెను.ఆ యోషధుల వాసనచే రామలక్ష్మణులును తక్కిన వానరులును మూర్ఛదేఱిరి.మరల హనుమంతుడ పర్వతముం గొనిపోయి యెప్పటిచోట దించివచ్చెను.

తరువాత సుగ్రీవు నాజ్ఞగొని హనుమంతుడు వానర సమూహము తోడఁ బ్రాకారముం దాటి లంకకజొచ్చి గృహము లన్నియు దహించెను.అదిచూచి రావణుడు కోపించి కుంభకర్ణుని కొడుకుల కుంభనికుంభు లనువారలను యుద్ధమునకై పంపెను.వారిరువురు తండ్రివంటి బలపరాక్రమ సంపన్నులు.అందు కుంభుని సుగ్రీవుడు చంపెను.నికుంభుని హనుమంతుడు వధించెను.రాక్షసవీరులెల్లం బోయినవారు పోయినవారే గాని మరల రాకుండుట చూచి రావణుడు రెండవసారి యింద్రజిత్తును యుద్ధమునకుం బంపెను.ఆమాయలమారి యిట్లాలోచించెను.

ఈవానరులు రామలక్ష్మణులు స్వల్పప్రయత్నములచే జచ్చువారుకారు.నికుంభిలయాగము చేసితినా నాచే నెట్టి వారైనా జచ్చునట్లు బ్రహ్మవరము కలదుగదా.దానినొనర్చి రామలక్ష్మణులను సుగ్రీవాది వానరులను నాశనము చేసెదను.నేను యాగము చేయుచోటికి వానరులు రాకుండునట్లు కయుపాయము చేసెదను.అని తలంచి మాయసీతను గల్పించి దానిని తన తేరిపై నెక్కించుకొని హనుమంతుడు దున్నదిక్కు యుద్ధమునకు వచ్చెను.హనుమంతుడును వానిని జయింపవలెనని యొకపర్వతము నెత్తికొనిపోయి తేరియందు రామా రామలక్ష్మణాయని యేడ్చుచున్న సీతాస్వరూపము జూచి నిక్కపు సీతయని భ్రమించి యేమి వీడిమేనేల రణరంగమునకు దెచ్చెనని సందేహించి పర్వతమును వైవక నిలబడెను.అప్పుడాయన జూచి యింద్రజిత్తు అమాయసీత తలవెండ్రుకలు పట్టికొని క్రోధవశుడయి కత్తియైతి నటకబోయెను.అదిచూచి హనుమంతుడు కన్నులనీరు కాటుచుండ వానితో నిట్లనియె.ఓరిమూర్ఖ! పాపాత్ముడా ! శుంరా ! దయావిహీనుడా ! పర సతి తలవెండ్రుకలను నీవేమని పట్టితివి? బ్రహ్మబుష్పివంశమందు బుట్టియు రాక్షసస్త్రీతకి బుట్టితివిగావుననే నీవిట్టి మహాపాపము చేయగడంగితివి.ఆడుదానిని జంపఁబూనిన నీకు దయగాని జుగుప్సగాని లేదుకదా. ఓరి నీచుడా! యిల్లు వాకిలి రాజ్యము భోగము సర్వమువదలి పతియందలి భక్తిచే నరణ్యములకు వచ్చిన పతివ్రతను నేమని చంపఁబూనితివి?ఆమె నీకేయపరాధము చేసెను? తండ్రినిమించిన కొడుకును నీవేసరి.ఓరి! ఆమెను విడువుము.విడువక చంపితివా నిన్నెట్లులైనా జంపక నేను విడువను నమ్ముము.స్త్రీవధ చేసి పరమపాపుల నరకమున కేల పోయెదవు.అని సీతను విడిపింపవలయునని తనమీదికి సేనతోవచ్చు హనుమంతుని జూచి యింద్రజిత్తునియె.ఓయి హనుమంతా ! నీ బెదరింపులు నాయెద్ద సాగవు.రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవుఁడు మీరెల్ల నీసతికైకదా యిక్కడికి వచ్చితిరి.కావున ముందీమెను జంపి తరువాత రామలక్ష్మణులను సుగ్రీవుని మిమ్మెల్ల నేలపాలు చేసెదను.స్త్రీవధ కారాదంటివి.శత్రువుల మనస్సు నొచ్చుకార్య మెయ్య దియైన జేయవచ్చునను రాజనీతి యెఱుగవా? యని కత్తిజలిపించి యామాయాసీత కంఠమును నఱకి యోరి వానరుడా ! మీరందఱు వచ్చినపని ముగిసెనుగదా.ఇక రారండని చేత విల్లుగొని బాణవర్షము గరియించిన వానరులెల్ల భయపడి చెదరి పాఠిరి.రోషముచేతను శోకముచేతను హనుమంతుఁ డతనితోఁ గొంత యుద్ధముచేసి తనలో నిట్టులాలోచించెను.ఇప్పుడు నేను వీనిని జంపియు లాభమేమి? ఈవార్త రామునకుఁ దెలిపి యాయన యెట్లుచేయుమనిననటుచేయుట మేలని తలచి రామునియొద్దకుఁ బోయెను.ఇ దే సమయమని యింద్రజిత్తు హోమముచేయ నికుంభిలకుఁ బోయెను.

సీతావధ వృత్తాంతము హనుమంతుడు చెప్పఁగా రాముడు విని పట్టరాని దుఃఖమున మూర్ఛపో యెను.లక్ష్మణుఁడును నిర్విణ్ణుడై యన్న కుపచారములు చేయుచుండెను.వానరులెల్ల దుఃఖా వేశముచే మైమఱచియుండిరి.ఇంతలో నెచ్చటికో పోయిన విభీషణుఁడు వచ్చి రామలక్ష్మణుల స్థితినుంచి యిది యేమనియ డిగెను.హనుమంతుడు చెప్పిన వార్తను లక్ష్మణుడు విభీషణునకు జెప్పెను.ఆమాటను విని విభీషణుఁ డా లోచించి యోహో తెలిసెదెలిసె.ఇది యింద్రజిత్తు మాయ.వ్యసన పడకుండని వాని యాలోచన మంతయుఁ దెలిపి యింక మన మేమాత్రము జాగుచేసినను వానిహోమము ముగియును.ఆహోమము ముగిసెనా మన మందఱము చచ్చినవారమె.కావున రామా యతని జంపుటకు దగిన సేనతో లక్ష్మణునంపుము.నేను గూడఁబోయెదనని వానరసేనతో లక్ష్మణునితో నింద్రజిత్తుండుచోటికిఁ బోయెను.హనుమంతుడును లక్ష్మణునకు వాహనమయ్యెను.ఇట్లు నికుంభిలకుఁ బోఁగా రాక్షససేనా మధ్యమున నింద్రజిత్తు హోమము చేయుచుండెను.ఆసేననెవరికిని భేదింపరాకయుండెను.అప్పుడు లక్ష్మణుని దించి హనుమంతుడు రాక్షస సేనపైఁ గవిసి చెట్టాకటి తీసి త్రిప్పి త్రిప్పి రాక్షసులనెల్లఁ గాళ్ళతోను చేతులతోను దోకతోను కొట్టి కొట్టి నుగ్గుసూచముచేసి తెఱచిచేసికొని లోపలదూఱి హోమ ద్రవ్యములెల్ల నెత్తి నలుదిక్కులఁ బాఱవైచి యగ్గులఁ జెఱచి యింద్రజిత్తుని నొక్కగ్రద్ద గ్రద్దబోవ నతఁడీ వ్రేటుపడినఁ జచ్చెదనని హోమము విడిచి తేరిపైకుఱికి విల్లుతీసికొని యుద్ధముచేయఁబ్రారంభించెను.అప్పుడు విభీషణ ప్రేరితుడై లక్ష్మణుఁడును వచ్చి వానితో మూడుదినములు పోరాడి వధించి యున్నయొద్దకు వచ్చెను.

మూలబలముతోడ నందఱు చావఁగా రావణుఁడు కట్ట కడపటదానే యుద్ధమునకు వచ్చి ఘోరయుద్ధం బొనర్చి యందు మయుఁడిచ్చిన యమోఘ ఘంటాశక్తిచే లక్ష్మణు మూర్ఛిలఁ జేసెను.అప్పుడు మరల హనుమంతుడు సంజీవని దెచ్చి లక్ష్మణుబ్రతికించెను.ఈరెండవసారి సంజీవని తెచ్చినపుడు డొక వింత కథను గొందఱు వ్రాసియున్నారు.అది వాల్మీకి రామాయణములో లేదు.చెప్పుమనినఁ జెప్పెదను.

అమ్మణ్ణి- సత్యమో యసత్యమో ముందాకథ చెప్పి తరువాత నదియేల యసత్యమో కారణము చెప్పుము.

తండ్రి- రామాజ్ఞ ప్రకారము లక్ష్మణుని బ్రతికింప హను మంతుడు సంజీవని తేజబోవుచున్నాడని విని రావణుడు మారీచున కొడుకగు కాలనేమి యింటికిఁబోయి యతనిఁ జూచి యిట్లనియె. మారీచనందనా? రాముడు లంకను ముట్టడించు టయు యుద్ధము జరుగుచుండుటయు నీవెఱుంగుదువుకదా? నాశక్తిచే లక్ష్మణుడు మూర్ఖుల్లి పడినాడు. అతనిని బ్రతికింప హనుమంతుడు సంజీవని దేరద్రోణాద్రికి బోవుచున్నాడు. ద్రోణ పర్వత సమీపముననొకమడుగుఁన్నది. ఆమడుగులో ధ్యాన మాలిని యను నొక యప్పరస ముని శాపంబున మొసలియై యున్నది. దానిచేతఁ జిక్కి తప్పించుకొన నెట్టివారికి శక్యంబుగాదు. కావున నీవు ముందుగఁబోయి యచ్చోటనొక యాశ్రమంబుఁ గల్పించుకొని మునివేషంబు ధరించియుండుము. ఆత్రోవఁ బోవు హను మంతునాకర్షించి ముచ్చటలచేతను మాయలచేతను హనుమంతునికి కాలహరణ మగునట్లు చేయుము. ఉదయమైన యెడ సంజీవని ప్రయోజనపడదు. కావున నుదయమగువఱ కతని నందేయుండఁ జేయుము. కాదేని మడుగు లోనికి దిగు నట్లైనఁ జేయుమని చెప్పిన వాఁడును దప్పించుకొను మార్గములేక నా తండ్రిగతి నాకును లభించె ననుకొనుచు మనోవేగంబునఁ బోయి రావణుడు చెప్పినచోట నొక రమ్య యైన యాశ్రమమును గల్పించుకొని యుండెను. ఆ మార్గమున నాకాశమునఁబోవుచు హనుమంతుడు భూమిపైనున్న యాశ్రమమును జూచి పూర్వము నేను వచ్చినపు డిచ్చట నాశ్రమములేదు. నేఁ డెచ్చటినుండి వచ్చెను. త్రోవతప్పినా అయినను ఈయాశ్రమమందు ముని పుంగవుఁ డొకఁ డుండును. ఆయనను నడిగి పోదమని భూమికి దిగి మాయామునిని జూచి నమస్కరించెను. అతఁడును నిక్కపు మునివలె నటించి లంకలోని వృత్తాంతముఁ హనుమంతుని రాకకుఁ గారణము చెప్పి యాంజనేయా! నేను యోగదృష్టిచే నీ వృత్తాంతము దెలిసికొంటిని. నీవు పూనిన రామకార్యము నాకార్యమే యని తలంపుము. నీకు సర్వవిధములు సాహాయ్య మెనర్చెదను. ఈవనమునందే సంజీవనిని మించిన మూలిక లున్నవి. వానిని గొనిపోము. నీవు ద్రోణాద్రికిఁ బోయి వచ్చువఱకు జాగగను. అంతవఱకు లక్ష్మణుని మేన నూపిరి యుండునో యుండదో. అంతియగాక నాయొద్దఁ జచ్చినవారిని బ్రతికించు మంత్రమున్నది. దానిని నీకుపదేశించెదను. అనిన నయ్యా! నాకా మంత్రతంత్రములేల ? దప్పియగుచున్నది. ఇందునదిగాని కొలనుగాని యుండినఁ జూపుమని హను మంతుఁ డనెను. కాలనేమి యివె నాకమండలువునందు నీళ్ళున్నవిత్రాగుమనిన నవి నాకుఁ జాలవు. సరోవరంబుండినఁ జూపుమనిహనుమంతుఁడనెను. అట్లైన నిదో యిటు కొంతదూరము పొమ్ము. అందు రమ్మమైన కొలను గలదు. ఆనీళ్ళు త్రాగి రమ్మ నీకు మంత్ర ముపదేశించెద నని కాలనేమి పలుక హనుమంతుఁడతఁడు చెప్పిన మార్గమునఁ బోయి కొలనియందు దప్పిదీర నీళ్లు త్రాగుచుండెను. అప్పు డందున్న మొసలి వచ్చి హనుమంతుని పాదము పట్టుకొనెను. పట్టిన పట్టుతోడన కరువలి పట్టి బిట్టెగసి తన్ని నది పట్టువిడువక దిట్టతనంబున నాయనను మ్రింగఁజొచ్చెను. ఆహో యెటయిక్కట్టులఁ జిక్కుపడితిని. నేను మరణింతునని నాకు వ్యసన మేమాత్రము లేదుగాని రాముని కార్యము నామూలమునఁ జెడునుగదా యని పరితపించెదను. అని యాలోచించుచు మరల ధైర్యము తెచ్చుకొని కానీ మ్రింగనిమ్ము. ఇది యెందుఁ బోగలదని హనుమ తటాలున సూక్ష్మ రూపము ధరించి దాని యుదరంబునఁ జొచ్చి మేను పెంచి ప్రేగులు ద్రెంచి నరములు నొంచి యెముకలు పెఱికి కుత్తుకలోఁగూరి పోట్టచీల్చు కొని వెలికివచ్చెను. ఇట్లతఁడు వెలికిరాఁగా నది మకరరూపము మాని దేవతాకాంతయై యెదురునిలిచి హనుమంతునకు నమస్కరించి యిట్లనియె. పుణ్యాత్మా! రామకార్యధురంధరా! వాయు కుమారా! నీకృపవలన నేను శాపవిముక్త నైతిని. దేవలోకమునకుఁబోయెదను. సెలవిమ్మనిన హనుమంతుడు నీ వెవ్వతెవు? నీ పేరేమి? ఏల నీకిట్టి శాపము కలిగె? ఎవరు శపించిరనిన నా నురతరుణి యిట్లనియె. ఆంజనేయా! నేను ధ్యానమాలిని యను దేకాంతను బకనాఁడిచ్చట నేను జలక్రీడ లాడుచుండ శాండిల్యుఁడను మునీంద్రుండు వచ్చినన్నఁ జూచి మోహించి పిలిచెనుగాని నేను వినయమున నిట్లంటి. ముని వరా ! నేనిప్పుడు రజస్వలనై యున్నదాన. నేటికి నాలవనాఁడు స్నానదినంబు. ఆనాఁడు వచ్చెద క్షమింపుము. అనిన నతఁడంగీ కరించిపోయెను.

అమ్మణ్ణి-ఇంద్రుఁడు మనుష్యస్త్రీలకేగదా తన పాపమును రజోరూపమునఁ బంచి యిచ్చెను దేవతా స్త్రీలకుఁ గూడ నీ బాధగలదా?

తండ్రి- ఈకథ సత్యమునుగుఱించి నేను ముందే సందేహించి చెప్పితినిగదా? తరువాత వినుఁడు.

ధాన్యమాలిని - నేనట్టుపోయి గంధమాదన పర్వతంబున విహరించుచు వీణియగొని పాడుచుండ రావణుం డాత్రోవ బోవుచు నన్ను జూచి బలాత్కరించి చెఱిచెను. అప్పుడు సద్యోగర్భంబున నతికాయుండను కుమారుండు పుట్టెను. ఆకుమారు నతనికిచ్చి నాలవనాండు శాండిల్య ముని యొద్దకుఁబోవ నతండు నాచరిత్రం బెఱింగి భ్రష్టులారా! రాక్షసునితో సంగమ మొనర్చి మరల నాయొద్దకు వచ్చితివా? నీలంజెతనవుఁ జేష్టులు వదలవై తివని కోపించి మొసలివైపొమ్మని శపించెను. నేను నతనిపాదంబులపై వ్రాలి నాయందుఁ దప్పులేదు. రావణుండు బలవంతుండు నేనేమి చేయఁగలను. క్షమింపు మనిన నీవంతటి శీలవతి వేని స్వేచ్ఛావిహారంబు నేకతం బేలచేసితివని చెప్పి శమించి వేయి సంవత్సరముల గడచిన తరువాత రామకార్యమునకై హనుమంతుఁ డీమార్గమున వచ్చును. ఆయనచే నీకు శాపమోక్షంబు గలుగునని ప్రసాదించె ఇది నావృత్తాంతంబు. ఉపకారివైన నీకుఁ బ్రత్యుపకారం బొకటి గావించెద. నీవీ వనమందుఁ జూచిన మునివేషధారి రాక్షసుండుగాని నిక్కపు మునిగాఁడు. రావణు పనువున నీకార్యము చెఱుప నిన్ను హింసింప వచ్చినవాఁడు. కావున హెచ్చరిక వహింపుము. ద్రోణపర్వతంబున కిదియే మార్గము అని చెప్పి యది యథేచ్ఛమేగెను.

హనుమంతుండును గ్రమ్మతి మాయమునియొద్దకువచ్చెను. వాఁడాయననుజూచి వీఁడెట్లు బ్రతికి వచ్చెనని దిగులు పడియు వెలుపలికి భయముఁ దెలియనీయక హనుమంతా! స్నానము చేసి శుద్ధుండవై వచ్చితివా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము. మంత్రముపదేశించెదను. గురుదక్షిణ నేమియిచ్చెదవనిన నిదిగో గురుదక్షిణ తీసికొమ్మని నడివెత్తి నొకగ్రద్దు గ్రద్ది కాల నెగసితన్నెను. ఓహోవీనికి నామర్మము తెలిసినదని వాఁడు తటాలున నారూపము వదలి రాక్షసరూపియై ఖడ్గము కేలఁగొని హనుమంతుని దాఁకెను. హనుమంతుండును వానిఁ బట్టుకొని కోఱలుపెఱికికాలను జేతను మర్దించిన వాఁ డారూపమువదలి శరభంబువలె సింహంబువలె వచ్చినవానిని మోదెను. తరువాత సుగ్రీవుని వేషము వేసికొని వచ్చి హనుమంతా ! యింకను నిచట నేమి చేయుచున్నావు? లక్ష్మణుండు మూర్ఛదేతెను. పొదము రా రమ్మనిన నది రాక్షస మాయయని గ్రహించి వానిని బట్టి యెముకలు విఱుగఁగొట్టినవాఁ డెప్పటి వేషంబున యుద్ధంబునకు రాఁగా వాని వధించి ద్రోణాద్రికిఁ బోయి యచ్చట కావలియున్న గంధర్వులతో యుద్ధము చేసి కొండను బెల్లగించి లంకకు వచ్చుచుండెను.

రుక్మిణి - అప్పా! హనుమంతుం డశోకవృక్షముపై నుండఁగా రావణుండు సీతను జంపఁబోయినపుడు ధాన్యమాలిని యద్దము వచ్చెనని చెప్పితివే. అది యిచ్చటికి కెట్లువచ్చెను? ఈమడుంగులో మొసలియై యుండిన లంకలో రాక్షస స్త్రీగా నెట్లుండును?

తండ్రి - ఈ కథ నమ్మరాదనుటకు నిదియు నొక కారణము అతికాయుం డనువాఁడు ధాన్యమాలిని యను రాక్షసి కొడుకుగాని దేవతాస్త్రీపుత్రుండు గాఁడు. అది లంకలోనే సుఖముగా నున్నది. ఒకఁ డిద్దఱుతల్లుల కడుపులో నెట్లుపుట్టును? ఒకతె యొకచోట స్త్రీగాను మఱియొకచోట మొసలిగాను నేకకాలమున నెట్లుండును? ఇట్టివి మఱికొన్ని విరుద్ధము లున్నవి. అవి పోనీ కథ వినుండు.

ఇట్లు హనుమంతుండు ద్రోణాద్రిని తెచ్చుచున్న వార్తవిని రావణుండు మాల్వవంతుండును రాక్షసుని సేనతో హనుమంతుని మీఁదికి బంపెను. అతండును యుద్ధముచేసి హనుమంతునిచే జచ్చెను. తరువాత నాంజనేయుండు పర్వతమును వానర మధ్యమున దించెను. సుషేణుండు తగిన చికిత్సచేసి లక్ష్మణుబ్రతికించెను. హనుమంతుండు మరల నాపర్వతమును పూర్వమున్న చోట నుంచివచ్చి శ్రీరామచంద్ర పాదారవిందంబుల కడ నిలిచెను.

ఈయుద్ధకాలమున హనుమంతుని గుఱించిన యొక యద్భుతకథ గలదు. దానిని జెప్పదవినుండు ఇదియును వాల్మీకిరామాయణములో లేదు. తన పుత్రుల మంత్రులు బంధువులు లోనుగువారెల్లఁ జావంగా రావణుండు మిక్కిలి పరితపించి తనకు మిత్రుండై పాతాళలంకకు రాజైన మైరావణుం డను వానిఁ దలఁచిన వాఁడు తత్క్షణమే వచ్చి యేల తలఁచితివి యేమికార్యమనిన రావణుం డిట్లనియె. మిత్రమా! రాముని వలన నాకుఁ గలిగిన మహాపద నేనేమని చెప్పుదును. స్త్రీలు బాలురు వృద్ధులు నేను దప్ప లంకయంతయు శూన్యమయ్యెను. కావున నీవు నాకు తోడుపడి రామలక్ష్మణుల నెట్లైన నీమాయచే సంహరింపవలయును. పౌరుషంబుతో నింకఁ బనిలేదనిన వాఁడును విచారించి మారీచునిగతి నాకును బట్టినదని తలఁచి చేయునది లేక యట్లే కానిమ్మని తన నగరంబునకుఁ బోయి తనకు ముఖ్యులైన సూచీముఖుండు ఘలకుండును రాక్షసులఁ సర్వ మెఱిగించి మీరెట్లైన నాకీకార్యమునఁ దోడురండని వారిని బిలుచుకొని లంకయొద్దకువచ్చి దూరమందు నొక తోపులో నుండి కార్యవిధము నాలోచించుచుండెను.

ఇంతలో మైరావణుడు లంకకువచ్చి రావణుతో మాట్లాడి పోయినవార్త వేగులవారిచే విభీషణుడు వినికార్యము తప్పెనని భయపడి సుగ్రీవ హనుమజ్ఞాంబవదాదుల కవ్వార్త యెఱింగించి మైరావణుడు మిగుల మాయలవాడు. నిదురించు రామలక్ష్మణుల నెట్టిన నపహరించును కావున నెట్టిన వారిని మనము కావలయు ననిన దీనికి జాలినవాడు హనుమంతుడొక్కడే. ఆసదుపాయ మతడే చేయవలయునని యందఱు నొక్కమాటగాఁజెప్పఁగానిమ్మని హనుమంతుడు తన తోకపెంచి రామలక్ష్మణులకు జుట్టు కోటగోడవలెఁ గ్రిందఁ బాతాళ లోకమువఱకు మీద నక్షత్రమండలమువఱకు జుట్టి కొంచెము ద్వారమేర్పఱచి యావాకిటఁ దాను కావలి కూర్చుండెను. సుగ్రీవ విభీషణులు ప్రహరి తిరుగుచుండిరి.

మైరావణుడు ఘటకుని జూచి మనమే యుపాయము చేయుటకు ముందు రామలక్ష్మణు లెచ్చట నెట్టిస్థితియందున్నవారో యెఱింగిరమ్మని యతనిఁ బించెను. వారును మాయవానరుడై పోయి తోకకోటను జూచి గుండెలు జల్లన మరల వచ్చియున్నస్థితి యంతయు దెలిపి రాక్షసేంద్రా! యిది యసాధ్యకార్యము. వీధి నిబోవు పెంట మనకేల పోదమనిన మైరావణుండతని గినిసి సూచీముఖుని జూచి నీవా కోట లోనికిఁబోయి రామలక్ష్మణులఁ గొనితెమ్మనెను. వాడును మాయరూపముతోఁ బోయి తోకచుట్టు తిరిగి తిరిగి భూమిలోని కెంతదూరము పోయినను ఆకాశమున నెంత యెత్తు పోయినను ఆకోటకు తుదమొదలు నందులేమిఁ జూచి యిట్లు కాదని మెల్లగ సూదివలెనుండు తన నిడుపాటి ముక్కును దోకచుట్ట నందునదూర్చి యెత్తిలో పలికిఁ బోవ యత్నించెను. ముక్కుకొంచెము దూర్పఁగానే హనుమంతుడు మరల గట్టిగఁ దోకనెత్తెను. ఆ సందున ముక్కిఱుకుకొని యక్కడికిఁదెగిపోయెను. వాడును శూర్పణఖ గతినాకుఁ బట్టెను. తేరకు ముక్కు పోయెనని ముక్కుచు మూల్గుచు మైరావణు నొద్దకువచ్చి జరిగినదంతయుఁ జెప్పెను. వాడు వానిని బదరి రామలక్ష్మణుల నెత్తుకొని వత్తునని తానే బయలుదేఱి విభీషణు వేషము వేసికొని హనుమంతునొద్దకువచ్చి యాంజనేయా ! రామలక్ష్మణులు సుఖముగా నిద్రించుచున్నారు కదా యనిననున్నారని హనుమంతుడు చెప్పెను. అటులని మనము నమ్మి యుండరాదు. అప్పుడప్పుడు లోపల మన మెవరైనఁ బోయి చూచుచుండ వలయును. నీవు భద్రముగ వాకిటనుండుము. నేను బోయి చూచెదనని మైరావణుడు లోపలికి పోయి నిద్రించుచున్న రామలక్ష్మణులపై మత్తుపొడి చల్లితాను మాయగాఁ దెచ్చిన పెట్టెలో వారి నుంచి యితరుల కదికనరాకుండఁ జేసి చంకలోఁ బెట్టుకొని మరలి వచ్చి హనుమంతా ! శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖముగా నున్నారు. హెచ్చరిక యని ప్రహరి తిరుగువానివలెఁబోయెను.

మఱి కొంచెము సేపటికి నిజమైన విభీషణుడు వచ్చి హనుమంతా ! శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖులే కదా యనిన నీవు చూచిపోయి యయిదు నిమిషములైనను గాలేదే యంతలో నెట్లు కోటతిరిగి వచ్చితివి? అనిన నతడు సర్వము గ్రహించి హనుమంతా ! నీవును మోసపోయితివి గదా. అయిదు నిమిషములకు ముందు నేనిచ్చటికి రాలేదే. మైరావణుడు నావేషముతో వచ్చియుండవలయును నీవతనీ లోపలికి విడువలేదు గదా యనిన నీవే యని లోపలికి విడిచితిని. రాజకుమారులు క్షేమముగా నున్నారని చెప్పిపోయెను. అని హనుమంతుడు పలికెను. విభీషణుడది వినికొంపమునిగెనని దిగులుపడి లోపలికి బోయి రామలక్ష్మణులఁ గానక వెలుపలికి వచ్చి యావార్త యందరకుఁ దెలిపెను. అందఱు దుఃఖాంబుధి మునిగి నికనేమి గతి యని యాలోచించుచుండ విభీషణుం డిట్లనియె.

ఆలోచనలవలనఁ గాలహరణమే కాని యే ప్రయోజనము లేదు. ఆమైరావణుడు పాతాళలంకయం దుండివాడు. కాళికాశక్తి పూజచేయువాడు. అలస్యమైనచో రామలక్ష్మణులను దుర్గకు బలియిచ్చును. కావున ఆంజనేయా? యీకార్యము సాధింప నీ వే యర్హుడవు. నావెంట రమ్మ. నీకుఁబాతాళ లంకకు మార్గముఁ జూపెదను. అని లంకకు నుత్తరపు వైపుగ సముద్రతీరమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి యం దొకచో నొక మనోహర సరోవరంబుఁ జూచి వాయునందనా! యల్లదే చూడుము. ఈకమలాకరమందు నల్లని తామరతూడు గాన వచ్చుచున్నది. నీవు సూక్ష్మరూపము ధరించి దీనిలో దూఱిపోయి పాతాళలంకఁ జొచ్చి మైరావణు వధించి రామలక్ష్మణులఁ దెమ్మని తాను మరలి వచ్చెను.

హనుమంతుడు సూక్ష్మరూపము ధరించి యా నాళము వెంటఁ గొంతదూరము పోవ నందొక్కడు హుమ్మని గద్దించి మీద దూకి తాకి హనుమంతుని బట్టివీసరి సముద్రతీరమునఁ బడఁ గొట్టెను. హనుమం తుడు మరలిపోవ మరల నట్లే యతడు చేయ హనుమంతునకు నతనికి ఘోర యుద్ధము జరిగెను. అందు హనుమంతుడు చాలనొచ్చి యతనిమీఱలేక వీఁ డెవ్వడని యాలోచించి యతనితో నిట్లనియె. అయ్యా నీ

వెవ్వడవు? బాలుడవయ్యను మహాబలవంతుడవు. అనిన నేను హనుమంతుని పుత్రుడను. నాపేరు మత్స్యవల్లభుడని వాడనియెను. నాకుదెలియకుండ నాకు కొడు కెక్కడ బుట్టెనని తనలో నవ్వుకొనుచు అయ్యా హనుమంతుడ డస్థలిత బ్రహ్మచారిగదా. అతనికి నీవెట్లు కొడుక వనిన మత్స్యవల్లభుడంటినియె.

సీతాదేవిని వెదుకుటకై హనుమంతుడు సముద్రముదాటునపుడు అతని చెమటబిందువు సముద్ర ములోఁ బడెను. దానినొక తిమింగలము మ్రింగెను. దానికి నేను జనించితిని. నా తండ్రి హనుమంతుడని నాతల్లి నాతోఁ జప్పెను. అనిన నేనే హనుమంతుడనని నమ్మఁజెప్పి తానువచ్చిన కార్య మాయనకు దెలిపెను. మత్స్యవల్లభుడను హనుమంతుని సత్కరించి యీనాళము వెంటఁబొమ్ము. అందొక ద్వారము గానవచ్చు. ఆ ద్వారమున నినుప త్రాసొక్కటి యున్నది. దానిని శత్రువులు త్రొక్కిన విఠిగిపడును. దానిని నీవు త్రొక్క వెలు పలనే యుండి వెలికివచ్చి వారిని పోవువారిని కనిపెట్టి సదుపాయము చేసికొని వారితోఁ బొమ్ము. అని చెప్పి పంపెను. హనుమంతుడు నట్లేపోయి సూక్ష్మరూపమున ద్వారము నొద్దఁగాయుండెను. అప్పు డచటికి నొక స్త్రీ నీళ్లనిమిత్తమై కుండ యెత్తుకొని వచ్చెను. ఆమె కాళ్ళకు సంకిళ్ళు వేయఁబడి యుండెను. ఆమె కన్నీరుకార్చు చు శ్రీరామలక్ష్మణు లంతవారికి నెట్టి కష్టదశ వచ్చెను. హనుమంతుడు సుగ్రీవుడు లోనగు వారెల్ల నేమై పోయిరి. పాపపు రాక్షసుడు వారిని కాళికి బలి యియ్యఁ దలచియున్నాడు. దానికి నీళ్ళు నేను దీసికొని పోవలయునట. నేనెంత పాపాత్మురాలను. అని యనుకొనుచు నీళ్ళు ముంచుచుండ నిది యెవతో రామభక్తి గలదిగానున్నదని తలచి యామెను సమీపించి నీవెవ్వతెవు? ఏల దుఃఖించుచున్నావని యడిగిన నది యిట్లనియె. అయ్యా! నీ వెవ్వడవు? నిజము చెప్పుదువేని నాచరిత్రమును దరువాతఁ జెప్పెదను. మైరావణుడు శ్రీరామ లక్ష్మణులను దుర్గకు బలియియ్యఁగోరి యాపాపాత్మురాలి నంపెను. అనిన హనుమంతుడంటినియె. అమ్మా! నీవు వ్యసనపడకుము. నేను హనుమంతుడను. శ్రీరామ లక్ష్మణులఁ దీసికొని పోవ వచ్చితిని, నేను ద్వారము దాటి పోఁజాలకున్నాను. నన్ను లోపలికిఁ దీసికొనిపోమ్ము. నీకు మేలు చేసెదను. అని తనరూపముఁ జూపించిన నది నమ్మి యిట్లనియె.

అయ్యా! మైరావణుడు నాతోడఁ బుట్టినవాడు. కాల దండుడను వాడు నాభర్త. నీల మేఘుడను వాడు నాపుత్రుడు ఒకనాడకాశవాణి మైరావణా ! నీతోడఁబుట్టిన దుర్గుండి కుమారుడు నీపుత్రిని వివా హమాడి యీరాజ్యమునకుఁ బ్రభువు కాఁగలడు. అని చెప్పిన విని నాయన్న కోపించి నన్ను నాభర్తను నాపుత్రుని కారాగ్రహంబున నుంచి నన్నుఁగన్న కష్టములు పెట్టుచున్నాడు. నీవు సూక్ష్మరూపము వహించి యీకుండనీటిలో నుండుము. నేను గొనిపోయెదనని చెప్పెను. హనుమంతుడును కప్పవలెనై యానీటిలో నుండెను. దుర్గుండి యానీటికుండ నెత్తుకొని త్రాసును దాటఁగానే యది విఠిగి పడెను. కావలియున్న రాక్షసు లందఱామెను తర్జించి భర్జించి యెవరిని శత్రువును గొనివచ్చితిని చూపుమనిరి. ఆమె మీరే చూడుడనియాకుం డ గ్రిందవైచెను. దానిలోనుండి హనుమంతుడు కొండంతరూపముతో వచ్చి యారాక్షసుల నందఱఁ జంపి దుర్గుండి వెంటఁగాళికా దేవాలయమునకుఁబోయి యందు రామలక్ష్మణులు నిద్రించుచున్న పెట్టెను గ్రహించి యూరి వెలుపల పదిలపఱచి యూరక పోరాదని మరలవచ్చి యూరంతయుఁ బాడుచేసి రాక్షసులనెల్లఁ జంపఁ బ్రారంభించెను. ఆవార్తవని మైరావణుడనేక సేనలతోడ యుద్ధమునకు వచ్చెను. ఆసేన నంతయు హనుమంతుడు నేలపాలు గావించి మైరావణునిపై గవిసి ఘోరయుద్ధంబుచేసి యతని వధించి మరలిపోవ నతండు వచ్చి యాంజనేయా యెందుఁబోయెదవని కత్తితోఁబొడిచెను. ఓహో నేను పూర్ణముగఁ జంపక విడిచితినిఁ గాబోలు నని తలచి మరలఁ బోరాడి వానిని క్రిందబడవైచి గొంతుపైఁ గాలుంచి త్రొక్కి నలిపి పీనుఁగునుఁజేసి పాతవైచి మరలిపోవ నతండు మరలవచ్చి హనుమంతా ! యని యఱచి తొమ్ముపై నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. హనుమంతుడును వీని నిట్లు విడువరాదని పైపడి రెండుకాళ్ళు రెండుచేతులఁ బట్టి రెండుగఁ జీల్చి పాతవైచెను. ఎప్పటియట్ల వాడు బ్రతికి మరల యుద్ధమునకు వచ్చెను. ఎన్నిమార్లు చంపినను మఱిమఱి వాడు బ్రతుకుచుండ నేమిచేయుటకుఁ దెలియక దిగ్భ్రమ నొందియుండిన హనుమంతునిజూచి దుర్గుండి యిట్లనియె. అయ్యా! వీడిట్లు చచ్చువాడు కాడు. ఈపురంబు నందీవంక నొక కొంతదూరము పోయిన నొక మహాబలమున్నది. దానిలో నొక గుహ యున్నది. ఆగుహలో నొక గుండున్నది. ఆగుండున కేడు రంధ్రములున్నవి. వానియందుఁ దుమ్మెదలై వీనిప్రాణములు సంచరించుచుండును. వాని నన్నింటిని కలయంబట్టి యొకసారిగఁ జంపితివేని వీడు చచ్చును. అనిన విని హనుమంతుడు తోకను వాని కుత్తు కకుఁజుట్టి వానినీడ్చుకొని యాగుండునొద్దకుఁ బోయి యాతుమ్మెదలనెల్ల నొక్కసారిగ నలిపిచంపెను. అంతలో

మైరావణుడును జచ్చెను. అంత హనుమంతుడు సంతోషించి దుర్దండి కుమారునకు బట్టము గట్టి మత్స్య వల్లభుని యువరాజుగ జేసి రామలక్ష్మణులున్న పెట్టెనెత్తికొని మరల లంకకు వచ్చెను. సూర్యకిరణములు తగులగనే మచ్చువిటిగిపోయి నిద్రపోయి లేచినవారివలె రామలక్ష్మణులు లేచిరి.

రుక్మిణి - అప్పా ! మైరావణుడనగా నేమియర్థము?

తండ్రి - ఇది సంస్మృతమున నాంజనేయ స్తోత్రమందు మహారావణ యని ప్రయోగింపబడి యున్నది. కొందఱు మహారావణుడందురు. ఆశబ్దము తద్భవముగా మైరావణశబ్దము గ్రహింపవచ్చునని నేను నట్లే చెప్పితిని. ఈశబ్దము విపరీతముగ నిప్పుడు మాటుచున్నది. ఒకనాడు చెన్నపురిలో బండిలో బోవు చుండగా బ్రక్కగోడకు నొక ప్రకటన పత్రికలో మైల్ రావణు నాటకమని యావమున వ్రాయబడియుండెను. నాకు నవ్వు వచ్చి ప్రక్కనున్న యావ వాని నొకని మైల్ రావణు డనగా నేమని యడిగితిని. మైల్ అనగా నావమున ందు నెమలి యది వాహనమో ధ్వజమో కలవాడు మైల్ రావణు డనెను. ఇంతలో మఱియొక పెద్దమనుష్యుడు వాడు 'మైల్' ఎత్తు కలవాడుగను మైల్ రావణుడయ్యెననెను.

తరువాత రావణాసురుడే యుద్ధమునకువచ్చి శ్రీరామునిచే హతుడయ్యెను. శ్రీరాముడు విభీషణు నకు లంకారాజ్యమిచ్చి తాను గెలిచినవార్త సీతాదేవికి హనుమంతునిచే జెప్పి పంపెను. ఈవిషయము సీతా చరిత్రమునందు మీకు జెప్పి యున్నానుగదా. అవల శ్రీసీతారామలక్ష్మణులు సకల వానరులతోడను విభీషణుల తోడను పుష్పకవిమానమెక్కి యాయోధ్యకైపోయి ముందు భరద్వాజాశ్రమంబున దిగిరి. అనాటికి సరిగపడునాలుగు సంవత్సరములు ముగిసెను. అచ్చటినుండి భరతునికి దన రాక చెప్పుమని శ్రీరాముడు హనుమంతుని బంపెను. ఆయనయును అన్ని యడవికిబోయి పడునాలుగు సంవత్సరములు ముగిసినను నింకను రాలేదని దుఃఖముతో నగ్నియందు బ్రవేశింప యత్నము చేయుచుండిన భరతుని జూచి యాయనకు శ్రీరాముల రాకచెప్పి యగ్నియందు దుముకకుండ నాపెను. తరువాత సీతారాములకు బట్టాభిషేకము జరిగెను.

రుక్మిణి - ఇంత యుపకారముచేసిన హనుమంతునకు సీతారాము లేమి బహుమతి నిచ్చిరి. మునుపు తమకే లేదు గాన నియ్యకపోవుట న్యాయమే. ఇప్పుడు రాజ్యమంతయుదమదే కదా. ఏమిచ్చిరి.

తండ్రి - పట్టాభిషేక సమయంబున ననేకము లమూల్యములైన వస్త్రాభరణములను సీతాదేవి భర్త ముఖము జూచుచు హనుమంతున కిచ్చియంతతో సంతృప్తిలేక తనకు శ్రీరాముడిచ్చినట్టిదయి శేష్ములైన రత్నములతోను చంద్రమండల కాంతిగల ముత్యములతోను మనోహరమై మిఱుమిట్లు గొలుపు తేజము గల యాణిముత్యముల హారంబుదాను ధరించి యుండినదానిని తన మెడలో నుండి తీసి చేతబట్టుకొని లేచి నిలచి వానరుల ముఖమును జూచుచుండెను. ఆమె యభిప్రాయమెఱిగి శ్రీరాముడిట్లనియె. దేవీ! యెవ్వడు గుణసమూహముచే నీకు మెప్పుగలిగించెనో యెవడు బుద్ధిబలపరాక్రమంబుల నెప్పుడు దీవించు చుండునో యట్టి వానికి దాని నిమ్మనిన నామె హనుమంతుని బిలిచి యతని దన ప్రేమరసముచే గట్టి నట్టు లాసరము నాయన మెడలో వైచెను.

రుక్మిణి - సీతాదేవి యిచ్చినదంతయు నొక్క ముత్యాలసరమా? శ్రీరాముడే మిచ్చెను? ఆంజనేయుడేమి యడుగలేదా?

తండ్రి - ఆంజనేయుడేమి యడిగెనని యడిగెదవే. హనుమంతుడు మనవలె బిచ్చగాడని తలచి తివా లేక కూలి వాడని తలచితివా? దేవుడా నీకు రెండు టెంకాయలు కొట్టెదను. నాకీపని చక్కజేయుము. స్వామీ! నాకు బిడ్డల నిమ్మ, పాపల నిమ్మ, సొమ్ములిమ్మ, చీరలిమ్మ అని కూలి వాండ్రవలె దిరిపెగాండ్రవలె భగవంతుని సేవించువా రుత్తమమైన భక్తిగలవారు గారు. దేవుని బూజింపవలసినది సేవ చేయవలసినది మనకు విధి కావున జేయుదము. మన మేలునకు గావలసిన సర్వజ్ఞుడైన భగవంతునకుదెలియదా. ఆయన దయవచ్చి యిచ్చిన నీయనీ. ఈయకుండిన బోనీ. ఇచ్చుట ఈయకుండుట మనమేలునకేకాని కీడునకుగాదు. అని నిశ్చయబుద్ధి నిశ్చల భక్తి కలిగి దేవుని సేవింపవలయును. హనుమంతుడా విధముగ సేవించినవాడు దేవుడే మనల నేమి కావలయునని యడిగెనా యప్పుడు చెప్పుకొనవచ్చును. సీత ప్రేమస్వరూపయని ముందే చెప్పితిని గదా? అట్టి దేవి తన పూర్ణప్రేమచేగట్టినట్టు లాయనను హారముచే స్వయముగ నలంకరించి నంతకంటె నింకనేమి కావలయును.

రుక్మిణి - శ్రీరాముడేమియు నీయలేదా?

తండ్రి- తన చరిత్రము లోకమునందెన్ని దినములుండునో యన్నిదినము లాయన జీవించి యుండునట్లును తనయందు స్థిరమైన భక్తి యుండునట్లును వరమిచ్చెను.

రుక్మిణి- హనుమంతునికి బెండ్లామా బిడ్డలా ఆయన కేల యీ దీర్ఘాయు వరము?

తండ్రి- పెండ్లాము బిడ్డలు లేరుగనుకనే యీ వరము. సంసారికట్టివర మిచ్చిన వేతే నరకమక్కఱలేదు. ఒకడు వేయి సంవత్సరములు బ్రతికినాడనుకో, వాని పెండ్లాము బిడ్డలు అన్ని దినములు బ్రతుకరుగదా. కొన్ని సంవత్సరములకు భార్యచావగానే వాని స్వాతంత్ర్యము చచ్చెను. వాడును సగము చచ్చినట్టే. ఇంక కొడుకులు కోడండ్రు కూతులు మంచివారైరా కొన్నాళ్ళు సేవ చేయుదురు. వానికి నూతెండ్రయి కన్నులు కానరాక చెవులు వినరాక నడవ కాళ్ళులేక కుక్కిలోంబడినపుడు చేయవలయుననిన వారెంత విసుగుకొందురో కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డలకే యట్లుండ వారి బిడ్డలకు బిడ్డలబిడ్డల కెట్లుండునో యాలోచింపుము. కాబట్టి సంసారి దీర్ఘకాలము బ్రదుకుట రోత.

రంగన్న- అట్టైన సంధ్యలో దీర్ఘాయువు కావలయునని కోరెదమే యేల?

తండ్రి- దీర్ఘాయువు కోరుట విషయసుఖములకై కాదు. తపస్సు వృద్ధిచేసికొనుటకు తపస్సు పూర్తి యైనగాని మోక్షము రాదు. కాబట్టి యెన్నిజన్మములో యెత్తి యెన్ని గర్భనరకములో యెన్ని యమలోకదండ నములో యెన్ని శైశవ దుఃఖములో యనుభవించుచుం బుట్టిపుట్టి చచ్చిచచ్చికష్టముపై మోక్షము సంపాదించుట సుఖమా? లేక యొకజన్మమందే పెక్కుదినములు బ్రతికి తపస్సు పూర్తిచేసికొని మరల పుట్టకుండునట్లు పోవుట సుఖమా? ఆకారణముచే దీర్ఘాయువు కోరఁబడును. తపస్సుచేసికొనువానికి సంసార బాధలేదు. రోగ బాధ లేదు. వాని కొకరి సాహాయ్య మక్కఱ లేదు. దానివలన వాడెన్నాళ్ళు బ్రతికినను సుఖియే. తపస్సు అనఁగా నెట్టిదని నేను జెప్పితి నో దానిని మఱవవలదు.

రుక్మిణి- అట్టైన హనుమంతుఁ డింకను బ్రదికి యున్నాడా?

తండ్రి- ఉన్నాడు.

రుక్మిణి- ఎచ్చట నున్నాడు ?

తండ్రి- బదరికాశ్రమమునందున్నాడు. ఎవరు రామాయణమును శ్రద్ధాభక్తులతోఁ జదువుదురో యచ్చటికి వచ్చి యాయన వినుచుండును.

రుక్మిణి- బదరికాశ్రమమునకు నీవు పోయినపుడు చూచితివా ?

తండ్రి- అంతటి పుణ్యము నేను జేసియుండిన నిచ్చటకేల మరల వత్తును?

రుక్మిణి- అట్టైన బదరికాశ్రమమం దున్నాడని నీకెట్లు తెలియును ?

తండ్రి- ద్రౌపదికోరిన సౌగంధికమును పుష్పమును దెచ్చుటకు బోయినపుడు రమారమి యైదువేల యేంబది సంవత్సరములకు ముందు భీముఁడు చూచి మాటలాడినట్లు మహాభారతమున నున్నది.

రుక్మిణి- మాకావృత్తాంతమును జెప్పుము.

తండ్రి- పాండవులు ద్రౌపదియు వనవాసము చేయునపుడు బదరికాశ్రమమునకుఁ బోయిరి. ఆసమ యమున భీముఁడును ద్రౌపదిమాత్ర మాప్రాంతమున నున్న వనములందు విహరించుచుండ నొక మంచి పరిమళముగల దివ్యపుష్పమొకటి గాలికి వచ్చిపడెను. దాని రమ్యతకు మెచ్చి ద్రౌపది తనకిట్టివి యింకను గొన్నిపూలు దెచ్చి యిమ్ముని భీముని గోరెను. అట్లే తెచ్చెదనని భీముఁడు విల్లు బాణములు ధరించి పూవువచ్చిన దిక్కుగాఁ బ్రయాణమై పోయెను. ఇట్లు కొంత దూరముపోయి యొక మహారణ్యము ప్రవేశించి సింహనాదము చేసెను. దిక్కులు మాటువ్రోయు నాధ్వనివిని యడవి మృగము లన్నియు భయపడి పరువెత్తెను. ఆవనమం దొక చోటనుండిన హనుమంతుఁడా ధ్వనివిని యిది తన తమ్ముడైన భీముని కంఠధ్వని యని యెఱింగి యీత్రోవ నతఁడు పోయిన శాపమువలననో దేవతల చేతనో కీడు నొందును. కావునఁబోనీయరాదని తలచి త్రోవ కడ్డముగఁ బరుండి తోక జాడించి నేల బాదెను. అదెబ్బకు భూకంపము వచ్చినట్లు పర్వతమంత యు వడకెను. ఆమహానాదము విని యెక్కడిధీ ధ్వని యని భీముఁడు వెదకుచుఁ బోవ నొక యరఁజి తోటలో నొక విశాలమైన శిలపైఁబరుండిన యొకక్రోతినీజూచి గంభీరధ్వనితో గర్జించెను. అది విని యాక్రోతి మెల్లగ నావులించుచు గన్నులు విచ్చి భీముని జూచి యిట్లనియె. అయ్యా! జరాపీడితుఁడనై సుఖనిద్రసేయు నన్నేల మేలు కొలిపితివి! నీవు భూతదయ యనునది యెఱుంగవా యేమి? మృగములమైనమేము ధర్మమెఱ గము గాని బుద్ధిసంపన్నులైన మనష్యులు భూతదయ గలిగియుండవలదా? నీవంటి బుద్ధిమంతులు దేహవా

క్లితంబుల ధర్మంబుచెఱకు క్రూరకార్యములు చేయవచ్చునా? నీవు ధర్మ మెఱుంగవా? వృద్ధులసే వింపవా? అల్పబుద్ధివై నీవు పిల్లతనంబున మృగముల నిష్కారణముగ భయపెట్టుచున్నావు. ఎవ్వడవు నీవు? ఏలవచ్చితివి? ఎచ్చటికి బోయెదవు? ఇంతకుమీద యోగసిద్ధి నొందినవారు పోగలరు గాని తక్కినవారు పోజాలరు. ఇది దేవలోక మార్గము. నీయందు దయగలిగి నీకు జెప్పుచున్నాను. ఇకమీద బోవలదు. ఇచ్చట సమృతతుల్యంబులైన జలంబులను ఫలములను నారగించి మరలిపోమ్ము. అనిన భీము డిట్లనియె.

నేను పొండవుండను. వాయుప్రసాదమున గుంతీదేవి గర్భంబున జనించినవాడను. నా పేరు భీమసేనుడు. నీ వెవ్వడవు? మార్గమున కేల యడ్డముగ బండుకొనితివి?

హను-నేను వానరుండను. నీకు నేను దెరవీయను. మరలి పోమ్ము. చెడిపోకుము.

భీమ- నేను చెడుదునో బాగుపడుదునో యా విచారము నీకేల? నాకు మార్గము విడకపోయిన నిప్పుడే నాచే జెడుదువు.

హను- నేను వృద్ధుండను. కదల మెదల శక్తి లేదు. నీవు పోవలసియే యుండిన నన్ను దాఁటుకొని పోమ్ము.

భీమ-దేహమునం దంతయు నిర్గుణుడైన పరమాత్మనిండి వ్యాపించియుండును. జ్ఞానముచే నెఱుంగదగిన వాడను. భూతభావనుండును విద్యలచేతను వేదములచేతను నెఱుంగ రానివాడనుగూడ పరమాత్మను దాఁటరాదు. కావున నేనను నిన్ను దాఁటను. నీవు త్రోవనీయక పోయితివా నిన్ను నీవర్వతమునుగూడ హనుమంతుండు సముద్రమును దాఁటినట్లు దాఁటిపోదును.

హను- అయ్యా ! హనుమంతుం డేలసముద్రమును దాఁటెనో నీ వెఱిగి యుండిన నాకుండులుపుము.

భీమ- శ్రీరాముని భార్యయైన సీతాదేవిని రావణాసురుండు దొంగిలి కొనిపోగా నామెను వెదకుచు సముద్రమును దాఁటి హనుమంతుండు లంకకుఁబోయెను. ఆహనుమంతుండు నాకన్న రామాయణమునం దాయన ప్రసిద్ధుండు. నీవు నాకు మార్గంబు విడువుము. విడువవేని నాపౌరుషంబు మెఱయ నిన్ను వధించి పోదును.

అనిన హనుమంతుండు వీడెంత బలోన్మత్తుండని గర్వించుచు నిట్లనియె. అయ్యా ! యనుగ్రహింపుము. ముసలివాడను కదలలేను. నీవు పోవలయునేని నాతోక నటుప్రక్కకునెత్తి పెట్టి పొమ్మనిన భీముండు క్రోఁతి తోకదా యని యెడమచేత నెత్తెను. అది కదలలేదు. కుడిచేత నెత్తెను. అది లేవలేదు. రెండుచేతలఁబట్టి పూని పండ్లీలకఱచి గ్రుడ్లు మిటకరించి బొమలు ముడివేసి బలమంతయుఁ జూపి చెమటగాఱ నెత్తెను గాని యది కదలనే లేదు. అదిచూచి భీమసేనుండు సిగ్గుపడి రెండుచేతులు జోడించి “కపీశ్వరా ! నేనుబలికిన దురుక్తుల క్షమింపుము. నీవు కేవల వానరుండవు గావు. సిద్ధుండవో సాధ్యుండవో మఱి యెవ్వడవో నన్ను శిష్యునిగ గ్రహించి నిజము తెలుపు” మనిన నాంజనేయుం డతనియందు దయగల వాడై యిట్లనియె.

తమ్ముడా ! నేను హనుమంతుండను. వాయునందనుండను. శ్రీరాము దాసుండను. సీతను జూచిన వాడను నేనే యని తన వృత్తాంతయుఁ దెలిపి అయ్యా శ్రీరాములు పట్టాభిషేకము వొంది రాజ్యము చేసెను. అప్పుడు నీచరిత్రము లోకమున నుండువఱకు నేను జీవించునట్లు వరమిమ్మని యడిగితిని. ఆయన యట్లే యనుగ్రహించెను. సీతాదేవి యనుగ్రహమువలన వాకిక్కడఁగోరిన దివ్యభోగము లన్నియు సదా లభించుచున్నవి. ఆయన పదునొకండు వేల యేండ్లు రాజ్యముచేసి తన వైకుంఠలోకమునకుఁ బోయెను. ఇక్కడ గంధర్వులు నప్పరసలు సదా శ్రీరామచరిత్రమును బాడుచు నన్ను సంతోషింప జేయుచుందురు. ఇది మనుష్యులుబోవు మార్గము గాదు. నీవు పోయిన శపింపఁబడుదువు. లేక దేవతలచే ప్రధర్మింపఁబడుదువని నిన్నుఁగించితిని. అనిన భీముండు సాష్టాంగ నమస్కారంబు గావించి లేచి యన్నతో నిట్లనియె.

నీదర్శనము లభించుటచే నాకంటె ధన్యతరుండు లోకమున లేడు. నాయందు నీకనుగ్రహము కలదేని నీవు సముద్రము దాఁటి నప్పటి రూపము నాకు జూపుము. అట్లైన నిన్ను నమ్మిసంతుష్టుండ నయ్యెదననిన హనుమంతుండు నవ్విత్రేతాయుగమునాఁటి రూపము నేడు చూపుమనిన నెట్లు సాధ్యము? కృతయుగ మని త్రేతాయుగమని ద్వాపరయుగ మని కలియుగ మని యుగములు నాలుగు. ఆయా యుగభావముల ననుసరించి భూమి నదులు పర్వతములు సిద్ధులు సాధ్యులు దేవతలు మహర్షులు ప్రతియుగమునందును గాలము ననుసరించి వర్తింతురు. మనుష్యులకు బలము దేహము ప్రభావము లోనైనవి కాలము ననుసరించి హెచ్చుచుండును. క్షీణించు చుండును. కావున నేనును యుగధర్మము ననుసరించి వర్తించు చున్నాను. కాలము

దాంటరానిది కదా. కావున నీకోరిక విడువుము. అనిన భీముఁ డిట్లనియె.

యుగ సంఖ్యయుఁబ్రతియుగంబునఁగల యాచారంబును ధర్మకామార్థంబుల తత్వంబులను శుభాశుభ కర్మముల విధంబును ఉత్పత్తి వినాశంబులును వివరింపుమనిన హనుమంతుఁడెట్లనియె. మొదటి యుగమునకు కృతయుగమని పేరు. ఇది యుగములలోనెల్ల నుత్తమమైనది. దానియందు ధర్మములకు లోపమే వియు లేదు. దానియందందఱు కృతకృత్యులే కావున దానికి కృతయుగమనిపేరు. ఆయుగమందు ధర్మములు చెడవు. ప్రజలును క్షీణింపరు. అని నాలుగు యుగముల ధర్మములను వివరించెను.

రుక్మిణి- యుగధర్మములు మాకు జెప్పరాదా.

తండ్రి- మీకుఁ జెప్పగూడని దేదియులేదు. మఱియొక సందర్భమునఁ జెప్పెదను.

ఈప్రకారము యుగధర్మము లన్నియుఁజెప్పి మఱియొక కోరెదవు. ఇంక మరలి పొమ్మనిన నీ పూర్వరూపము చూడక నేను బోనని భీముఁడు చెప్పెను. అట్లెనఁజూడుమని హనుమంతుఁడు తన దేహము నిలుపుగను అడ్డుముగను బెంచి యాయరఁటితోటనంతయు నాక్రమించి వింధ్యపర్వతమువలెఁ బెరిగెను. అదీర్ఘకాయము ముడిపడిన కనుబొమలును వాలమును జూచి భీముఁడు విస్మితుఁడై దేహము పులకరింపఁ గన్నులు మూసికొని యిట్లనియె. ఆకాశమునంతయు దహింపఁజేయుచున్నదోయన నొప్పు మేరు పర్వతమువంటి నీరూపమును జూడఁజాలకున్నాను. మనస్సు వ్యాకుల పడుచున్నది. దయయుంచి యెప్పటిరూపము దరింపుము. అనిన హనుమంతుఁ డిట్లనియె.

నీకెంతమాత్రము చూడ సాధ్యమో యంతమాత్రమే నేను దేహమును బెంచితిని. శత్రువులఁ జంపఁ దలఁచినపుడు ఈప్రకారమెంతైన వృద్ధిచేయఁగలను. అనిన భీమసేనుఁడెట్లనియె.

అన్నా ! యిట్టి నీవు ప్రాపైయుండ శ్రీరాముఁడు రావణుని జంపు టేమి చిత్రము. దుష్టాత్ముఁడైన రావణుని నీవే చంపఁగలవని తోచుచున్నది. అటు నీవేల చేయవైతివనిన నాంజనేయుఁడెట్లనియె.

తమ్ముఁడా ! నీమాట సత్యము. రావణు నేనే జంపగలను. అటు నేను జంపినరాముని కీర్తిలోకమున సమయదా? అట్టి కార్యము నేను జేయవచ్చునా? రావణుని తానే చంపెదనని ప్రతినపట్టెను. ఆయనయే చంపి సీతను గొని యయోధ్యకుఁ బోయెను. నిన్నుఁజూచుటచేతను సీతరాముల ప్రశంసచేతను చాలసంతోషించితి. నీవు వరము గోరు మిచ్చెదను. నీశత్రువులైన దుర్యోధనాదుల నెల్ల నీక్షణమంద చంపుదునా? లేక దుర్యోధనుని బట్టి మీయొద్దకుఁదెత్తునా. లేక హస్తినానగరము రాలచే నింపి పాడొనర్తునా? యేమిచేయు మనెద వనిన, అయ్యా ! నీవట్లు చేసిన మాకీర్తిసమయదా? మా కసాధ్యులైనవా రందెరున్నారు? అనిన నట్లైన నామాట వినుము. నేను అర్జునుని రథముపై నుండి మీ యుద్ధము చూచుచుందును. నీవు సింహనాద మొనర్చినపుడు నేనును దానితోఁగలియునట్లు సింహనాద మొనర్చెదను. ఆ ధ్వనిచేతనే శత్రువులు చత్తురు అని చెప్పి యిదే నీవు కోరిన పుష్పములుండు కొలనికిఁబోవు మార్గము పొమ్ము. నేనిందున్నానని మాత్రమేవ రికిఁ జెప్పకుమని కానరాక పోయెను.

శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పరిపూర్ణవతారమైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికి దాస్యముచేసి సార్థకజన్ముఁడైన యీ పరమభక్తుఁడు నేటికిని శ్రీరామచరిత్ర చదువఁబడు చోటికివచ్చి భక్తిపరవశత్వముచే గన్నుల నీరుగాఱ వినుచుందును. తన్ను భక్తితో సేవించువారి కష్టములను, రోగములను బోఁగొట్టి రక్షించును.

రుక్మిణి- ఆంజనేయులకుఁ బ్రదక్షిణము చేయునపుడు చెప్పుకొను ధ్యానశ్లోకములు చెప్పెదవా?

తండ్రి- చెప్పెదను.

ధ్యానశ్లోకములు.

- శ్లో. ఆంజనేయ మతిపాటలాననం
కాంచనాద్రి కమనీయ విగ్రహమ్
పారిజాత తరు మూల వాసినమ్
భావయామి పవమాన నందనమ్.
- శ్లో. యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం
తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్
బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనం
మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్.

- శ్లో. ఉల్లంఘ్య సింధోస్సలిలం సలీలం
యశ్శోక వహ్నిం జనాకాత్మజాయః
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం
నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయమ్.
- శ్లో. మనోజవం మారుత తుల్యవేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం పరిష్కమ్
వాతాత్మజం వానర యూథముఖ్యం
శ్రీరామ దూతం శిరసానమామి.

శ్రీరామార్పణమస్తు.

=====